

**Člověk za ostnatým drátem aneb
každodenní život v koncentračních
a zajateckých táborech a táborech
nucených prací ve Třetí říši
a v protektorátu**

Jiří Mikeš

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem Člověk za ostnatým drátem aneb
Každodenní život v koncentračních a zajateckých táborech a táborech nucených prací v Třetí
říši a protektorátu vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a
literatury
V Českých Budějovicích dne 8.8.2008.

Rád bych poděkoval všem pracovníkům Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích za jejich pomoc, rady a odborné vedení mé bakalářské práce. Děkuji také všem pracovníkům Státního oblastního archivu v Třeboni, Státního okresního archivu v Českých Budějovicích a v Táboře, kamarádům, dále pamětníkům některých událostí za laskavé zprostředkování jejich vzpomínek popisovaných v této práci a rovněž mým rodičům za velikou podporu, které se mi od nich vždy dostalo.

Anotace

Práce, již držíte v rukou, má za úkol přiblížit čtenáři pomocí několika svědectví přímých účastníků každodenní život v táborech koncentračních, zajateckých a táborech nucené práce. Chci ukázat, že život v žádném z těchto „zařízení“ nebyl snadný a většinou záležel na schopnostech jedinců přežít v často primitivních životních podmínkách. V první kapitole se podíváme za ostatné dráty koncentračních táborů na nelidské utrpení, smrt vězňů a v kontrastu s tím i na pohodlný život jejich vězňů. Druhá kapitola pojednává o životě nuceně nasazených v táborech ve Třetí, respektive ve velkoněmecké říši a v protektorátu, o jejich každodenní práci, strachu z náletů, ze smrti a o šťastném návratu domů. Poslední kapitola pak ukáže zvláštní kategorii táborů, totiž zajatecké tábory. Zde uvidíme, jak se nacisté chovali ke svým zajatcům, a poznáme, že druhá světová válka patřila i v tomto ohledu k neobyčejným. Závěrem pak provádím srovnání životních podmínek v těchto třech druzích táborů a zjišťuji, kdo z lidí v nich žijící měl větší šanci přežít a kdo naopak neměl téměř žádnou reálnou možnost si uchránit svůj život.

Annotation

The aim of the Work you are holding in your hands is to show the readers the everyday life in Concentration camps, cages and forced labour camps by means of several testimonies of direct participants. I want to show that the life in none of these „facilities“ was easy, and mostly depended on abilities of individuals to survive in often primitive conditions. In the first chapter we will have a look behind the barbed wires of concentration camps, at outrageous suffering of dying prisoners and on contrary at the comfortable and easy lives of the jailers. The second chapter deals with the lives of displaced people forced to work in the camps of the Third, or also the Greater German Reich and in the Protectorate, with their everyday work, fear of air raids, fear of death and with their happy return back home. The last chapter than shows a special category of camps, the cages. Here we can see how Nazis behaved to their captives and we will see that the Second World War also belonged to unusual ones from this viewpoint. At the end I compare the life conditions in these three types of camps and try to discover, who of the people staying in them had bigger chance to survive and who had nearly no opportunity to save their lives.

Obsah	
1) Poděkování a prohlášení	2
2) Anotace	4
3) Obsah	6
4) Úvod	7
5) Koncentrační tábory	
a) Vznik, organizace a typologie	10
b) Internační a tranzitní tábory - Lety	14
c) Opevněné město bezmocných – Terezín	16
d) Život v koncentračním táboře – Mohou si čísla zachovat tvář?	24
e) Mezi koncentračním a vyhlazovacím táborem – Osvětim	28
f) Výrobní linky na smrt – vyhlazovací tábory	39
g) Krvavé povstání v Treblince	44
h) Shrnutí a zamyšlení nad koncentračními tábory	47
6) Tábory nucených prací	
a) Co znamená pojem „nucená práce?“	48
b) Nuzné ubytování nasazených	50
c) Volný čas v Reichu	51
d) Práce a zase jen práce	53
e) Smrt padá z nebe – nálet!	56
f) Pracovně výchovné tábory, ubytování a běžná táborová strava	59
g) Domů!	63
7) Zajatecké tábory a životní podmínky zajatců	
a) Jak se voják stává zajatcem	64
b) Uvnitř zajateckého tábora	66
c) Nejznámější útěk z německého zajateckého tábora	69
8) Závěr	73
9) Seznam použitých pramenů a literatury	76
10) Seznam zkratek	78
11) Seznam příloh	79
12) Přílohy	

Úvod

V této práci se čtenář dozví o pohnutých osudech lidí, kteří byli nuceni během druhé světové války strávit několik let v koncentračních táborech, kde podle ideologie svých strážných a vězňů stáli na nižším stupni vývoje než zvířata. Hlavní oporou první kapitoly zabývající se koncentračními tábory je několik knih o tzv. „konečném řešení“ a koncentračním táboře Osvětim (Laurence Rees, Osvětim, Nacisté a „konečné řešení“, Praha 2005., Wolfgang Sofsky, Řád teroru: koncentrační tábor, Praha 2006) a také internetové stránky zabývající se typologií koncentračních a vyhlazovacích táborů nacistického Německa. Již samotné přečtení těchto prací mě přivedlo na myšlenku zabývat se právě tímto tématem.

Podkapitola zabývající se internačními tábory nabízí přes optiku archivního fondu tábora v Letech pohled na nacistickou mašinerii v Čechách a její často nedobrovolné pomahače: české četníky zastávající v českých internačních táborech funkci strážných jednotek. Díky důkladnosti protektorátních úřadů vznikl rozsáhlý fond dokumentů, které jsem mohl prozkoumat. Tuto důkladnost je dnes třeba ocenit, neboť se nám tak zachovalo mnoho úředních listin zaznamenávajících korespondenci tábora s vnějším okolím i nadřízenými orgány, a to neplatí pouze pro Lety, ale i pro Hodonín u Kunštátu nebo například Svatobořice na Moravě.

Typologie koncentračních táborů se může zdát poněkud rozpornou. Například Osvětim jsem nezařadil mezi koncentrační ani vyhlazovací tábory a určil jsem jí samostatnou podkapitolu. To proto, že Osvětim patří do zvláštní kategorie koncentračních a zároveň vyhlazovacích táborů. V tomto táboře totiž zrudnost nacistického holocaustu dosáhla svého hrůzného naplnění. Ve vzpomínkách vězňů, kteří přežili Osvětim, to bude jednoznačně patrné. Osvětim, jež byla kdysi vnímána jako starobylé polské město, se za 2. světové války stala symbolem útlaku, nesvobody a smrti. V jejích plynových komorách zemřely milióny lidí, kteří většinou ani netušili, že zanedlouho budou mrtví. Nacisté byli totiž mistři kamufláže, kdy své oběti před smrtí donutili psát na korespondenční lístky utěšující pozdravy z pracovních táborů Birkenau, Waldsee, přičemž nikdo z lidí mimo tábor netušil, že se ve všech případech jedná o Osvětim. Hrůzy, jež se děly v Osvětimi, pak vyšly v plném rozsahu najevo až po skončení války.

Nesmíme však zapomínat ani na ostatní koncentrační tábory, kde se sice nevráždilo masově v plynových komorách, ale lidé tam v hrozných podmínkách pracovních, stravovacích a ubytovacích umírali po stovkách na zhoubné nemoci či na týrání. Při líčení života v těchto táborech představím výpověď pamětníků, kteří tyto hrůzy zažili a měli

obrovské štěstí, že se jim je podařilo přežít. Bohužel dnes již jsou tito lidé velmi staří, mnohdy těžce nemocní, mnoho jich už zemřelo, přesto bychom si měli těchto velmi statečných lidí vážit. Jsem moc rád, že jsem měl tu čest se s několika pamětníky setkat a oni byli tak laskaví, že mi vyprávěli svůj životní příběh, jenž se někdy zdá až neuvěřitelný, zejména brutalitou užívanou SS vůči vězňům. Dnes již nepříliš početná skupina starých lidí nám připomíná, jaká zvěrstva se stala ve 20. století. Až tito lidé odejdou na věčnost, zůstanou z této doby pouze papírové dokumenty vztahující se k holocaustu, které budou moci badatelé interpretovat různě, ale výpověď těchto lidí je zcela jednoznačná a umožňuje pouze jeden výklad.

Vyhlazovací centra Belzec, Sobibor a Treblinka zůstávají dodnes hrůzným památníkem na masové vraždy v nich spáchaných, proto o nich pojednává poslední podkapitola první kapitoly mé práce. Nacisté v těchto táborech podřídili naprosto vše procesu zabíjení, přičemž tuto metodu zdokonalili do obludných rozměrů. Chci ukázat, jak tyto tábory vypadaly, fungovaly a jaký byl na závěr války konec jejich existence. Teprve při studiu jejich osudů si člověk plně uvědomí bestiální tvář německého antisemitismu a rasismu a nacionálního socialismu, který bohužel dnes znovu zvedá hlavu, a to nejen v Německu.

Druhá kapitola se zabývá problematikou nucené práce v nacistickém Německu, kam bylo za války zavlčeno mnoho mladých českých lidí. Češi byli v Říši zdánlivě svobodní, mohli chodit po práci do kina či divadla, koupat se ve veřejných bazénech atd., ale již se zapomíná na všudypřítomné hrůzy leteckého bombardování, nejistotu v zásobování, osamělost mladých lidí v cizí zemi a ve většině případů také na dlouhou, někdy dvanáctihodinovou vysilující pracovní doba v továrnách a dalších zařízeních. Chtěl bych ukázat, že nucené nasazení nebylo zdaleka tak idylické, jak se na něj v dnešní době někdy pohlíží.

Mezi pracovními výchovnými tábory jsem například zařadil i tábor u Plané nad Lužnicí, ačkoli v posledních měsících války byl přeměněn na internační tábor pro osoby evakuované ze Svatobořic ohrožovaných postupující Rudou armádou a měl by tedy patřit do podkapitoly věnované internačním táboreům. Podle mého názoru však internační „epizoda“ Plané byla velmi krátká a mnohem větší část existence sloužil tábor k převýchově špatně pracujících dělníků. Proto tedy toto zařazení.

Status válečného zajatce nebyl vždy během různých konfliktů plně respektován. To se ukázalo hlavně ve 2. světové válce, kdy japonští vojáci zabíjeli americké, australské, britské a holandské zajatce jen proto, že jim jejich vlastní kodex cti prikazoval v boji raději zemřít než se vzdát nepříteli. Japonci se tedy ke svým zajatcům chovali krutě, když je nechali v Barmě

stavět železnici v otřesných podmínkách džungle a zajateckých táborů. Toto téma ale není předmětem mé práce, jak už napovídá název.

Němci si zajatých vojáků také příliš nevážili, přičemž často například spojeneckého letce, který se zachránil na padáku z hořícího letadla, na zemi zabili. Takovéto chování však najdeme především u místního zfanatizovaného obyvatelstva a orgánů nacistického aparátu. Zajatci ze Sovětského svazu, z východních zemí jako např. Rusko, Ukrajina či Bělorusko, byli nasazováni ve válečném průmyslu při dlouhých pracovních směnách a na tu nejtěžší práci. Zajatí vojáci ze západních zemí nesměli být v souladu s Ženevskou konvencí zaměstnáváni ve válečném provozu, což mělo být přísně kontrolováno pozorovateli z neutrálních zemí, ale v každodenní válečné praxi tomu tak ne vždy bylo.

Úkolem této práce je bez příkras ukázat, jak vypadal život ve všech třech zmíněných druzích táborů, jejich vliv na chování vězňů, ubytovaných či internovaných, a objasnit, proč ve 20. století byla možná taková brutalita, nelidskost a pošlapání základních lidských práv.

Koncentrační tábory

Vznik, organizace a typologie

V Encyklopedii moderní historie nalezneme definici, že koncentrační tábory jsou: „Zařízení zakládána k izolaci politických odpůrců režimu.“¹ Definice je pravdivá, ale ještě by k ní bylo možno dodat, že také měla za úkol těžkou fyzickou prací, mučením a týráním ony odpůrce připravit o život. Nemám nyní na mysli samotné vyhlazovací tábory na území dnešního Polska, v jejichž plynových komorách zahynuly statisíce lidí a kde bylo hlavním účelem právě jen zabíjení. Hlavním úkolem „běžných“ koncentračních táborů bylo izolovat odpůrce režimu od společnosti, na niž by mohli mít negativní vliv.

Pojem koncentrační tábor ovšem vznikl mnohem dříve, již za búrských válek na počátku 20. století v Jižní Africe, kdy Britové internovali v těchto táborech domorodé obyvatelstvo, aby mu zabránili po vypálení jeho farem působit v partyzánských oddílech.²

Mnohem větší a neblahé proslulosti však dosáhly tyto tábory za 2. světové války na území Německa a jím okupovaných státech, při jejichž vzniku se počítalo s týráním, ponižováním a nakonec zabíjením vězňů. V tomto konání měli dozorcí a strážci z řad SS³ naprosto volnou ruku. Jejich pozice byla neotřesitelná a vězni neměli v jejich očích vůbec žádná práva. Strážci byli často také ovlivněni vládnoucí ideologií, kdy ve vězních spatřovali méněcenné tvory, které mohou zneužívat či zabít, kdykoli budou chtít. Takto tedy byly nastaveny lidské vztahy v koncentračních táborech.

Koncentrační tábory můžeme rozdělit do několika skupin:⁴

- 1) Internační tábory – používali je Britové v búrských válkách ke kontrole nepřátelských domorodců a Němci k zajištění cizích státních příslušníků a Romů v tzv. Protektorátu
- 2) Pracovní tábory – tato skupina vznikla po nástupu nacistů k moci v roce 1933 založením koncentračního tábora v Dachau, účelem těchto táborů měla být převýchova kriminálních, asociálních a jiných nepřizpůsobivých žvlů prostřednictvím práce, odtud známé heslo z bran těchto táborů „Práce osvobozuje“ („Arbeit macht frei“)

¹ <http://www.fronta.cz/nastin-typologie-koncentracnich-taboru>, s.1.

² Filip NERAD, Búrská válka, Praha 2004, s.173.

³ Schutzstaffeln-Ochranné oddíly, zpočátku početně malá soukromá armáda, ke konci války samostatné vojsko.

⁴ <http://www.fronta.cz/nastin-typologie-koncentracnich-taboru>, s.2.

3) Vyhlazovací tábory – tato poslední skupina táborů nabyla v nacistickém Německu nejzrůdnějšího rozměru, byly to skutečné továrny na smrt, v nichž byli lidé krátce po svém příjezdu vedeni do plynových komor, ihned zabíjeni, přičemž jejich oblečení a cennosti si mezi sebe rozdělili dozorcí a strážci

Pro nás jsou ovšem nejdůležitější poslední dvě skupiny. Okamžitě po převzetí moci nacisty proběhlo v Německu velké zatýkání politických odpůrců, nejen komunistů ale všech, kteří s nástupem násilného režimu nesouhlasili. Vězení byla brzy přeplněná, a tak již 20.3.1933 dal Himmler,⁵ jako policejní prezident v Mnichově, zřídit první koncentrační tábor v budovách bývalé továrny na výrobu střelného prachu nedaleko Dachau.⁶ Podmínky zpočátku vůbec nevypadaly tak hrůzně, jak by se mohlo zdát, naopak. Vězňové jedli stejnou stravu jako dozorcí, mluvili spolu běžně o politice a nikdo je nenutil k práci. To však netrvalo dlouho. Jakmile tábor převzala SS, všechno se ihned změnilo k horšímu a trvalo až do dubna 1945, kdy k táboru dorazili Američané: *„Sotva jsme oba vstoupili, přepadlo nás z vrat baráku vzdáleného zhruba 200 metrů volání asi v sedmnácti jazycích: ‚Jste Američané?‘ Naše příkivnutí vyvolalo pekelný rámus. Roztrhaní, vychrtlí muži se tlačili hromadně k vratům, plakali, volali, křičeli: ‚Ať žije Amerika!‘ Kdo nemohl chodit, kulhal nebo se plazil.“*⁷

Režim se takto rychle změnil za prvního velitele tábora Theodora Eickeho⁸, který kladl důraz spíše na psychický teror než na fyzické násilí. Vězeň nevěděl, kdy bude propuštěn, za měsíc nebo rok. Žil v neustálé nejistotě. Budoucí velitel koncentračního tábora Osvětim Rudolf Höss,⁹ jenž působil v Dachau jako dozorce, vzpomíná: *„Nejistota délky jejich uvěznění bylo cosi, s čím se nikdy nemohli smířit. Právě toto deptalo a nakonec zlomilo dokonce i tu nejodolnější vůli, kvůli tomu již sám život v táboře byl utrpením.“*¹⁰ Sám Rudolf Höss se během svého pobytu v Dachau naučil základní filozofii SS – tvrdosti. Jakákoli forma sympatií, jakýkoli projev soucitu byly projevem slabosti.¹¹ Tuto lekci pak později využil ve své nové funkci velitele koncentračního tábora, který se měl stát jedním z nejznámějších a zároveň i nejzrůdnějších míst v nacistickém Německu a i v celých lidských dějinách.

⁵ Heinrich Himmler (1900-1945), policejní prezident, říšský vůdce zbraní SS

⁶ <http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=894&sid=630adb7314560bc1>

⁷ Wolfgang SOFSKY, Řád teroru: Koncentrační tábor, Praha 2006, s.14.

⁸ Theodor Eicke (1892-1943) gruppenführer SS, Inspektor koncentračních táborů

⁹ Rudolf Höss (1900-1945) gruppenführer SS, velitel koncentračního tábora Osvětim

¹⁰ Laurence REES, Osvětim. Nacisté a „Konečné řešení“, Praha 2005, s. 24.

¹¹ L.REES, Osvětim, s. 25.

Navíc říšský výnos „O preventivním boji proti zločinnosti“ umožňoval, aby byli lidé posíláni do koncentračního tábora krátce po zatčení bez soudního procesu, i když možnost propuštění zde určitou dobu existovala (např. z 1200 českých studentů, uvězněných po 17.11.1939, se téměř všichni, kteří přežili, vrátili do jara 1942 domů). Brzy se však začalo vracet méně a méně lidí, protože SS si uvědomila, jakou ekonomickou výhodu pro ni představuje otrocká práce vězňů.¹² V koncentračních táborech byli vězňové registrováni, poté označeni a posláni pracovat, což vypadalo podobně jako v obyčejných věznicích, ale skutečnost byla mnohem krutější. Kromě šesti oficiálních táborů, které přiznalo ministerstvo vnitra do června 1933, byly zřízeny desítky tzv. divokých táborů, většinou z rozkazů místních činitelů SA¹³, a v těchto táborech měli strážci a dozorcí neomezenou moc. V roce 1934 se začal připravovat nový systém koncentračních táborů, jenž by odstranil dohled soudů a veřejnosti nad nimi. Veškerá správa (i divokých) táborů měla přejít od orgánů SA, které byly zbaveny vlivu, výlučně na SS.

V letech 1934-1937 dochází k rušení tzv. „divokých“ táborů a snižuje se i počet vězňů, ovšem zatýkáni se v této době rozšiřuje i na nepolitické osoby. Koncentrační tábor Dachau se stává jakýmsi vzorem - školí se zde noví dozorcí a pomocný personál pro jiné tábory. V průběhu zimy v letech 1936-1937 se dokonce počet vězňů v táborech dramaticky snížil kvůli nedostatku ubytování, ošacení, ostatně také zásobování těchto táborů činilo jejich vedení velké potíže. Z tohoto důvodu byly všechny malé tábory v roce 1936 zrušeny a zůstaly jen 4 velké, a sice: **Dachau**- pro politické vězně, **Sachsenhausen**- pro tzv. asociály, **Buchenwald**- pro vězně vyhýbající se práci a **Lichtenburg**- sloužící jako ženský tábor od léta 1937.¹⁴ Koncentrační tábor Lichtenburg byl později zrušen a všechny vězeňkyně přesunuty do nově budovaného tábora Ravensbrück, který pak sloužil svému účelu až do konce války.

Mezi roky 1937-1939 si SS v čele s Heinrichem Himmlerem uvědomilo, že by mohlo využít vězně koncentračních táborů k práci na svých projektech a nucená práce se tak stala hlavní náplní činnosti těch, kteří byli na tato místa posláni. Od té doby tedy můžeme koncentrační tábory nazývat pracovními. Nové tábory byly budovány u kamenolomů (např. Flossenbürg) nebo cihelen (např. Sachsenhausen). Cílem SS u těchto táborů bylo, aby se zde vězni rychle upracovali k smrti a ještě přinesli svou práci pánům zisk. V této práci panovaly mnohdy otřesné podmínky, kdy např. v Sachsenhausenu při stavbě cihelny museli vězni nosit na zádech pytle s cementem a přitom se bořili do písčité půdy, jež byla pro stavbu cihelny

¹² <http://www.fronta.cz/nastin-typologie-koncentracnich-taboru>, s.2.

¹³ Sturmabteilung – Úderný oddíl (SA), předchůdce SS, tzn. oddíl pro pouliční bitky s ideologickými odpůrci.

¹⁴ <http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=894&sid=630adb7314560bc1>

naprosto nevhodná. Ironií osudu je skutečnost, že po dokončení stavby byla cihelna, kde mezitím při těžké práci a týrání ze strany dozorců zemřely tisíce vězňů, zrušena a rozbořena. Cihelna měla patřit firmě DEST (Deutsche Erd- und Steinwerke), jíž patřily cihlářsko-kamenické pobočky i v dalších koncentračních táborech, např. Flossenbürgu, Neuengamme, Osvětimi a i v Treblince, kde zhruba 4000 vězňů pracovalo asi 2 km od vyhlazovacího tábora.¹⁵ Plán zaměstnat vězně u soukromých firem byl pro SS dvojnásobně výhodný. Zaprvé rozhodovala, kdo z vězňů půjde pracovat pro firmu, a mohla také firmě již zkušeného a vycvičeného pracovníka vzít a zaměstnat ho ve svých továrnách, firma pak většinou obdržela nezkušeného vězně, jehož musela znovu na své náklady vycvičit. A zadruhé musela firma vedení SS za každého vězně zaplatit určitou částku a po dobu práce v továrně či jiném provozu zajistit hlídání vězňů. Nebyla to však pouze firma DEST, kdo využíval práce vězňů z koncentračních táborů, např. v roce 1939 byl založen podnik DAW (neboli Deutsche Ausrüstungswerke), který se specializoval na zpracování dřeva a železa.¹⁶ Tyto dvě velké firmy brzy následovaly další podniky, a proto najít firmu, jež za 2. světové války neprofitovala z práce tisíců odsouzených, je těžké.

Přeměnou koncentračních táborů na pracovní sledovali Himmler se Speerem¹⁷ výstavbu německých měst, ale také posloužila coby zdůvodnění pro zvyšování počtu těchto táborů jako potřebných a produktivních, proto byly v roce 1940 vybudovány nové tábory: Gross Rosen v Dolním Sasku, Natzweiler v Alsasku, Neuengamme u Hamburku a především Osvětim v nedávno dobytém Polsku.

Zahájením války se také změnilo personální obsazení táborů, protože dosud převážně němečtí vězňové byli postupně nahrazeni Poláky, Holanďany, Belgičany, Čechy, Francouzi atd. Přílivem nových vězeňských sil se koncentrační tábory přepřelňovaly až na samou mez. To s sebou přinášelo epidemie různých nemocí, např. tyfu, skvrnivky, atd., a úmrtnost pronikavě stoupala, až dosáhla ve válečných letech miliónů obětí.

Během války také vznikají stále nové koncentrační tábory¹⁸ a jejich pobočky, takže jejich síť i přes vnitřní výrobu už v létě 1944 nestačila zásobovat sama sebe. Poslední válečný rok 1945 znamenal pak vlivem postupu spojenců i Rusů rozklad celé táborové organizace.

¹⁵ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 186.

¹⁶ Tamtéž, s. 187.

¹⁷ Albert Speer (1905-1981) Hlavní říšský architekt a poté říšský ministr zbrojní výroby.

¹⁸ Např. Majdanek v létě 1941, který byl postaven pro sovětské válečné zajatce, jimž Němci chystali to nejhorší zacházení.

Internační a tranzitní tábory

Pod pojmem internace si představíme zajištění cizích státních příslušníků na území státu, který je ve válečném konfliktu v nepřátelském stavu se zemí, z níž tito lidé pocházejí. Tyto internační tábory samozřejmě v Německu za 2. světové války existovaly, ale já bych se nyní rád věnoval táborům na území protektorátu, kde měli být zavřeni židé a Rómové.¹⁹ Už v období první republiky byli Rómové pro svůj kočovný způsob života trnem v oku československým orgánům. Četnictvo evidovalo již před okupací tzv. potulné obyvatelstvo. Po ustavení protektorátu začaly československé úřady kopírovat v pronásledování Rómů zákonodárný vývoj nacistického Německa. V roce 1940 byl vydán zákaz kočovat a četnickým stanicím bylo nařízeno, aby dohlížely na nově usazené rómské obyvatelstvo, jež se nesmělo vzdálit z místa pobytu.²⁰

Již před okupací bylo plánováno založení internačních táborů pro nepracující muže a po vzniku protektorátu tedy vláda pouze přistoupila k činu. Je důležité říci, že nejen kočující rómské etnikum mělo být zajištěno, protože spis Okresního četnického velitelství v Písku uvádí přesně typy zadržených osob. Má se jednat o: „*lidi práce se štítící, tuláky, žebráky a vůbec všechny ty, kdož se nebudou živit stálou prací.*“²¹ Během června, července a srpna 1940 vznikly dva kárné pracovní tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, z nichž první brzy nechvalně proslul. Rómové v těchto táborech tvořili zpočátku menšinu a po vyhlášení protirómských opatření v březnu 1942 byli nejprve posláni do Osvětimi.

Oba tábory měly mít přesně stanovený počet obyvatel, např. tábor v Letech měl pojmut až 200 lidí,²² ale počet internovaných jej brzy přesáhl, což nevyhnutelně vedlo ke vzniku epidemií různých nemocí, např. tyfu, a pochopitelně také k zásadnímu zhoršení hygienických, stravovacích a ubytovacích podmínek. Lidé se tísnili v malých dřevěných barácích, kde prakticky nebylo k hnutí. Navíc zde pro velký počet lidí nebyl zajištěn dostatečný přísun pitné vody, jež musela být dovážena, a namáhavá práce spolu s nedostatkem jídla vedla k propuknutí epidemií skvrnitého i břišního tyfu, které si od počátku roku 1943 vynutily zpřísnění karantény, která byla nazvána tzv. očištnou kúrou. Ta spočívala v koupání nahých vězňů ve sprchách a jejich přechodu ze starého tábora do nově postaveného

¹⁹ Budu raději používat tohoto označení než poněkud hanlivého výrazu Cikáni.

²⁰ <http://škola.romea.cz/cz/historie/12.php>

²¹ Kárný pracovní tábor I. – oznámení o zřízení KPT (Kárný pracovní tábor) v obvodu obce Lety, inv. č. 29, sign. 1.A.1, kt. 1.

²² Tamtéž.

o několik metrů dál. Starý tábor spolu s oblečením vězňů byl poté spálen, mrtvoly pohřbeny do šachtového hrobu v lese za táborem.²³

Dozorci v těchto táborech byli pouze čeští četníci, což však nebránilo tomu, aby se většina z nich nechovala k vězňům krutě a nelidsky. Nejznámějším původcem takového zacházení byl velitel tábora štábní kapitán Josef Janovský, který tak zdaleka nečinil sám. Dva z jeho podřízených dokonce rozkrádali již tak nízké táborové přídělky potravin a stanuli za to před kárným soudem v Klatovech.²⁴ Toto byl jen jeden z mnoha přečinů, kterých se četníci na rómských vězňích dopouštěli. Týrání a ponižování bylo běžnou součástí práce. Podle mého názoru je právě toto počínání českých četníků velkou hanbou, jež padá na náš národ o to silněji, že v Letech ani v Hodoníně nesloužili žádní příslušníci SS či gestapa²⁵, ale jen Češi.

Janovského iniciativní povaha se ukázala, když navrhl, aby byl počet četníků na okolních četnických stanicích zvýšen o 2 až 3 četníky z důvodu rychlého dopadení unikajícího chovance, protože většina práce měla probíhat v lese.²⁶ Obával se častých útěků v nepřehledném terénu a rychlá spolupráce místních četníků tomu měla zabránit.

Hlavním účelem zřízení těchto koncentračně-pracovních táborů byla převýchova asociálních rómských občanů k práci, pročež byli rozděleni na mužské, ženské a dětské pracovní skupiny. Muži většinou pracovali mimo vlastní tábor při stavbě silnice nebo při sklizních obilí a brambor na okolních velkostatkách. Práce na silnici probíhala i v zimě, což potvrzuje listina Zemského úřadu v Praze ze dne 21. listopadu 1940, která shledává, že počasí dovoluje pokračovat v práci a doporučuje pozastavit propouštění chovanců vzhledem k nevyjasnění provozu tábora v zimních měsících.²⁷ Ženy a děti pomáhaly v táborové kuchyni, nemocnici a při úklidových pracích. Pracovní doba trvala v létě deset a v zimě osm hodin.²⁸

Vzhledem k výše popsaným pracovním a životním podmínkám v táborech příliš nepřekvapí, že si mnoho Rómů snažilo zachránit život útekem, což vzhledem k ostraze táborů s vysokými ploty, psy a nabitými zbraněmi nebylo vůbec jednoduché. Navíc ten, kdo utekl, musel zanechat v těžkých podmínkách své příbuzné, ale i přesto se velká část útěků zdařila. Například Josef Serynek se po útěku na podzim roku 1942 dostal až na Českomoravskou vrchovinu, kde se zúčastnil partyzánských akcí proti Němcům.²⁹ Některé mnohačlenné rodiny

²³ Věra TŮMOVÁ, Koncentrační tábor v Letech u Písku, Jihočeské necenzurované noviny 2, 1994, s. 8.

²⁴ Ctibor NEČAS, Cikánský tábor v Letech (1942-1943), Dějiny a současnost 17, 1995, s. 26.

²⁵ Tzn. Geheimstaatspolizei – Tajná státní policie, zatýkala, mučila a popravovala i převážela vězně do táborů.

²⁶ Kárný pracovní tábor I. – oznámení o zřízení KPT v obvodu obce Lety, inv. č. 29, sign. 1.A.1, kt. 1.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ C. NEČAS, Cikánský tábor v Letech, s. 28.

²⁹ www.holocaust.cz/cz2/history/camps/lety

byly z tábora propuštěny se svolením četnického velitele, takže početní stav obyvatel Let se neustále měnil vlivem propuštění, úmrtí, ale také transportů.

Po vyhlášení protirómských opatření bylo na několika schůzích v Praze rozhodnuto o přeměně kárného pracovního tábora k 1.8.1942 na cikánský tábor, o čemž informoval velitel Josef Janovský Obecní úřad v Letech a žádal okamžité vyrozumění civilního obyvatelstva o zákazu zdržování se v blízkosti tábora. Každý porušitel zákazu měl být nahlášen kriminální policii.³⁰ To mělo pro mnohé Romy těžké důsledky, neboť Janovský si brzy stěžuje, že známi a rodinní příslušníci vězněných přicházejí k táboru a ruší blízké okolí, takže byl nucen zpřísnit bezpečnostní opatření kolem lágru. Kriminální policie pak měla podle návrhu okresního úřadu v Písku bránit krádežím páchaným potulujícími se Romy.³¹

Z obou táborů byly během jejich existence vypraveny dva transporty, z nichž první odjel v prosinci roku 1942 do Osvětimi I., kde za několik měsíců všichni jeho účastníci zahynuli, druhý hromadný transport (z Let v květnu 1943, z Hodonína v srpnu 1943) pak do Osvětimi II. Březinky. Z druhého transportu se zachránilo pouze několik desítek vězňů, kteří byli přeřazeni na práci do jiných koncentračních táborů.³² Poslední transporty byly pro oba tábory prakticky likvidační, protože jen v Hodoníně u Kunštátu zbylo 62 vězňů, z nichž jedna rodina z Olešnice adoptovala osmiletou holčičku a zbytek byl pak na podzim roku 1944 odvezen rovněž k likvidaci do Osvětimi.³³

Opevněné město bezmocných - Terezín

Největším internačním táborem na našem území byl Terezín, jemuž bychom nyní měli věnovat svou pozornost. Bylo to spíše obydlené ghetto s ostrahou podobnou koncentračnímu táboru. Během tří a půl roku provozu jím prošlo přes 160 000 vězňů, z nichž asi 35 000 jich zde zemřelo a zhruba 90 000 bylo deportováno a zahynulo ve vyhlazovacích táborech na Východě.³⁴ Zbytek vězňů pak byl na konci války osvobozen sovětskou armádou.³⁵ Na příkladu Terezína můžeme sledovat, jak RSHA³⁶ a další německé úřady improvizovaly ve snaze najít nebo postavit na území protektorátu uzavřené ghetto či koncentrační tábor výlučně pro židy. Nejprve vybíraly z několika měst, až se nakonec rozhodly pro Terezín kvůli

³⁰ Cikánský tábor – zřízení cikánského tábora, inv. č. 31, sign. 1.A.3, kt. 1.

³¹ Tamtéž.

³² C. NEČAS, Cikánský tábor v Letech, s. 28.

³³ www.holocaust.cz/cz2/history/camps/hodonin

³⁴ Karel LAGUS – Josef POLÁK, Město za mřížemi, Praha 2006, s. 11.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tzn. Reichssicherhauptamt – Hlavní říšský bezpečnostní úřad, spadaly pod něj koncentrační tábory.

jeho izolovanosti od okolí a také možnosti využít kasárna v Malé pevnosti pro ubytování několika tisíc vězňů. Malá pevnost sloužila již od června 1940 jako vězení gestapa a vězeňská posádka by se v případě potřeby vystěhovala, ale zůstala by k dispozici jako ostraha tábora. Nedaleké Litoměřice navíc patřily do území zabraného Říší po Mnichovské dohodě a vězni tam tedy jen těžko mohli hledat podporu v případě útěku. Tyto faktory nakonec u SS rozhodly. Terezín se měl v plánech SS stát pouze tranzitním táborem, odkud měly směřovat transporty vězňů dále na Východ do koncentračních a až později postavených vyhlazovacích táborů.

Malá pevnost měla dále sloužit jako vězení pro politické osoby a její dozorcí se brzy chovali stejně brutálně jako v jakémkoli koncentračním táboře. Hrozivou pověst si brzy získal velitel pevnosti, Hauptsturmführer SS Heinrich Jöckel³⁷ (čti Jekl), kterému vězňové dali přezdívku „Pind’a“. Nevynechal jedinou příležitost k ponížení vězně a ukázce své moci nad jeho životem a smrtí.

Pevnost prošla od roku 1940 do konce války složitým vývojem, kdy se životní podmínky vězňů stále zhoršovaly. Hlavní důvod spočíval v rozjitřené situaci protektorátu po příchodu Heydricha³⁸ do Prahy na podzim 1941 a pak po atentátu na něj na konci května 1942.³⁹ Tehdy do Terezína přijížděli stále noví vězňové.

V průběhu roku 1943 byli vězňové nasazováni k práci u různých firem a o rok později i na stavbě nového IV. dvora, ale nejvíce byla u vězňů obávána stavba podzemní továrny Richard u Litoměřic.⁴⁰ Příšerné hygienické a ubytovací podmínky se ještě zhoršily na zmíněném IV. dvoře, kam byla přemístěna většina vězňů z I. dvora, kde od února 1945 končily evakuační transporty z koncentračních táborů na východních územích.⁴¹

Od začátku okupace v březnu 1939 začala v celém Protektorátu Čechy a Morava platit diskriminační antisemitská opatření a židé byli postupně odstraňováni z veřejného života. Nesměli např. chodit do divadel či kin, chodit na koncerty atd. Nacisté prohlašovali, že protektorátní vláda má, jako autonomní, právo libovolně řídit a upravovat poměry svých občanů, ale v otázce židů a jejich majetku si hlavní slovo vyhradily říšské úřady. Židé a jejich majetek tak byli nyní v pravomoci Zentralstelle⁴², tedy SS a gestapa. Němci totiž měli zájem na rychlém získání židovského majetku a chtěli s ním volně disponovat.

³⁷ Heinrich Jöckel (1898-1946) nebezpečný sadista, po válce popraven v Litoměřicích.

³⁸ Reinhard Tristan Eugen Heydrich (1904-1942) Obergruppenführer SS, generál policie, velitel SD, šéf RSHA.

³⁹ Libuše KRYLOVÁ – Marie TRHLÍNOVÁ – MIROSLAV KRYL, Terezín. Průvodce terezínským památkem, Praha 1972, s. 10.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž, s. 11.

⁴² Tzn. Zentralstelle für Jüdische Auswanderung – Úřad pro židovské vystěhovalectví.

Na počátku roku 1941 dostal Himmler od Hitlera⁴³ příkaz k uzavření ghatt v Polsku a zahájení deportací. Heydrichovi poslal Hermann Göring⁴⁴ směrnicí, v níž ho zmocnil k provedení příprav na tzv. konečné řešení židovské otázky v dosahu vlivu Německa a k vytvoření návrhu opatření pro ono konečné řešení.⁴⁵ Po zahájení invaze do Sovětského svazu v červnu 1941 byla protižidovská politika nacistů prováděna tzv. Einsatzgruppen,⁴⁶ jež působily hned za postupující německou armádou. Během rychlého postupu Němců na Východ pak byla vytvořena nová ghetta, jako např. v Rize. Do tohoto lotyšského hlavního města směřovaly až do konce roku 1941 nové transporty židů, až bylo ghetto zcela přelidněno, kdy jeho obyvatelé začali umírat na tyfus a další nakažlivé nemoci.

V protektorátu měli být židé nejprve soustředěni v barákových táborech a poté deportováni na Východ do Minska či právě Rigy, ovšem návrh na zřízení těchto táborů se ukázal být velmi nákladným a byl nakonec zavrhnut ve prospěch zřízení koncentračního tábora. Plány rychle získávaly konkrétní obrysy a nejvyšší představitelé židovské náboženské obce v Praze byli v říjnu 1941 předvoláni na Zentralstelle, kde jim Němci nařídili pořádit soupis všech židovských obyvatel protektorátu a poté naplánovat práce ke zřízení zcela židovského města a všeho, co k jeho výstavbě bude třeba. Vedoucí představitelé židovské obce se obávali hrozících deportací a chápali zřízení židovského města či ghetta jako záchranu před odsunem na Východ,⁴⁷ proto všechny příkazy a návrhy nacistů plnili s velkým zaujetím a rychlostí. Zřídili dokonce pracovní výbor, který měl řešit problémy právní, hospodářské, technické a finanční, spojené s převzetím některého místa a jeho přeměnou v židovské město.⁴⁸

Kromě Terezína Zentralstelle ještě uvažovalo o městě Kyjově na Moravě, kde mělo být zřízeno další ghetto. Toto město mělo větší rozlohu než Terezín, ale byly zde špatné pracovní podmínky, a tak se plán na výstavbu druhého ghetta nakonec neuskutečnil. V samotném Terezíně měli vězni pracovat pro chemický a farmaceutický průmysl a vně zdí pevnosti jako stavební dělníci. Mnohé z výrobních plánů však vůbec nebyly realizovány, např. konfekční dílny pro Prahu.⁴⁹

Velitelem koncentračního tábora Terezín byl jmenován SS Obersturmführer dr. Siegfried Seidl, který ještě v Praze udílel poslední rozkazy budoucímu vůdci židovské

⁴³ Adolf Hitler (1889-1945) německý diktátor a rasista, Německo pod jeho vedením zahájilo 2. světovou válku.

⁴⁴ Hermann Wilhelm Göring (1893-1946) pruský ministr vnitra, říšský maršál a velitel Luftwaffe.

⁴⁵ K. LAGUS – J. POLÁK, Město za mřížemi, s. 47.

⁴⁶ Pozn. Vyhlazovací oddíly, které hned za frontou zabíjely židovské obyvatelstvo.

⁴⁷ K. LAGUS – J. POLÁK, Město za mřížemi, s. 51.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 53.

samosprávy Jakubu Edelsteinovi a jeho zástupci ing. Otto Zuckerovi. Až do konce existence ghetta se v čele této samosprávy vystřídali celkem tři vůdci a jen poslední dr. Benjamin Murrelstein pobyt v táboře přežil. Terezín nebyl zpočátku plánován pro pobyt zestárlých vězňů, a proto měla táborová nemocnice pouze 50 lůžek, chirurgické a infekční oddělení ještě méně.⁵⁰ K tomu měli navíc vězni bydlet v kasematách hluboko pod zemí, nebo žít na půdě kasáren v prachu, kde se běžně vyskytovaly vši, blechy atd. Je tedy zřejmé, že Zentralstelle situaci značně podcenila a osud židů jí byl naprosto lhostejný.

První transport do Terezína odjel 24. listopadu 1941 a bylo v něm téměř 350 osob. Toto komando mělo za úkol postavit a připravit tábor pro další transporty, které měly brzy poté následovat. Mužům ze stavebního komanda byly slíbeny funkční poštovní služby a také ochrana před transporty na Východ, takže se do stavebního komanda hlásilo mnoho lidí. Edelstein s Zuckerem byli posláni do Terezína již na počátku prosince, aby zkontrolovali stavební práce, a měli se poté ještě vrátit do Prahy, ale to už jim nebylo dovoleno. Když přijeli na místo tábora, okamžitě si uvědomili, že je nacisté oklamali, protože je nečekalo žádné samosprávné židovské město, ale koncentrační tábor, v němž se stali vězni. Od té doby navíc přijížděly další transporty s tisíci vězni z různých měst protektorátu, i když výstavba tábora nebyla ještě zdaleka hotova. V terezínské pevnosti byli vězni ubytováni v tzv. Sudetských kasárnách, v klenutých místnostech pro vojáky, ale měli alespoň kde spát.⁵¹

Již od poloviny prosince 1941 byly táborovou komandaturou vydávány denní rozkazy, jež zakazovaly, nařizovaly a zastrášovaly vězně podobně jako v celém protektorátu, ale zde za každé porušení rozkazu či nařízení následoval často brutální trest od bití holí až po veřejné popravy i za zcela malicherné přečiny. Největší radostí většiny příslušníků SS totiž bylo stále ponižování a týrání vězňů, protože jim umožňovalo udržovat ve strachu a ovládat velkou masu lidí, která by se za jiných okolností mohla postavit na odpor. Vedle menšího počtu esesáků působil v Terezíně také četnický sbor, který měl přímo na starost udržování pořádku, a ihned po příjezdu do tábora založilo SS tzv. Ghetto-Wache (neboli Stráž ghetta), složenou přímo z vězňů a pomáhající četníkům v počtu nejprve 35 mužů.⁵² Tato Stráž byla využita brzy po vydání zákazu styku mužů a žen, kteří od té doby až do konce věznění bydleli odděleně a bez povolení táborového velitelství se nemohli navštěvovat. Pokud už dostal vězeň povolení k návštěvě, pak pouze za asistence plně ozbrojených četníků. Narozdíl od esesáků se velká část četníků chovala k židům slušně a snažila se jim pomáhat v ilegálním poštovním styku

⁵⁰ K. LAGUS, J. POLÁK, *Město za mřížemi*, s. 54.

⁵¹ Tamtéž, s. 64.

⁵² Tamtéž, s. 65.

s okolím, přičemž několik četníků bylo po prozrazení této činnosti zavřeno ve vězení Malé pevnosti a část jich tam do konce války zahynula. V lednu a únoru 1942 se pak na nádvoří ústeckých kasáren konaly dvě hromadné popravy vězňů oběšením za ilegální poštovní styk a nepozdravení dozorce SS smeknutím čepice. Tyto popravy měly vězně zastrašit, ale SS se později rozhodla zbavit se určitých vězňů odvezením do Malé pevnosti, kde byli v tichosti umučeni. Jinak byli vězni likvidováni transporty na Východ, kdy dostali na cestu tzv. Weisung (zvláštní nařízení), což znamenalo okamžitou popravu po příjezdu na místo určení.⁵³ Transporty začaly odjíždět již na počátku ledna 1942, a tak velmi brzy padl další slib esesáků, že z Terezína se transporty vypravovat nebudou. Většina těchto transportů mířila do Osvětimi, kde v této době začínala nová etapa tzv. „konečného řešení“ židovské otázky, masové vraždění v plynových komorách.

Na konferenci ve Wannsee⁵⁴ se rozhodlo, že Terezín bude starobním ghettem pro židy nad 65 let a nositele válečných vyznamenání z řad židů z Německa a Rakouska, kteří měli v Terezíně dožít.⁵⁵ Od listopadu 1941 až do počátku roku 1942 tvořilo terezínské ghetto několik kasáren hlídaných četnictvem a místní obyvatelé měli přísný zákaz styku s židy, ale po konferenci ve Wannsee bylo vydáním Heydrichova výnosu a doplňujících nařízení v únoru a březnu 1942 rozhodnuto o zrušení městské obce Terezín a její přeměně na židovský koncentrační tábor. Veškeré obyvatelstvo mělo být protektorátními úřady vystěhováno do července a ghetto tak rozšířeno. Plán byl splněn v termínu a po vyklizení města mohli vězni vyjít ven z kasáren, kde přebývali do té doby a s určitými omezeními chodit po městě. Brzy se ovšem příjezdem starých židů z Říše prudce zhoršily ubytovací podmínky, které už tak velkému počtu vězňů nemohly vyhovovat. Němci řešili přeplněnost Terezína dalšími transporty na Východ do lublinského okresu, kde ve vyhlazovacích táborech zahynula většina vězňů, z některých transportů se zachránilo jen několik lidí. Nacisté navíc lhali rodinným příslušníkům zavražděných, že ti na Východě pracují a oni mohou jet za nimi, následkem této lži se Němcům přihlásilo mnoho lidí, kteří chtěli odjet. Miroslavu Krylovi se v jeho knize⁵⁶ podařilo zjistit místo určení některých transportů z Terezína. Někteří čeští židé z těchto transportů přežívali až do listopadu 1943 v koncentračním táboře Majdanek, kde byli Němci postříleni na útěku před blížící se Rudou armádou.

Během léta 1942 byli také vězni odvázeni z Terezína na různé práce po celém protektorátu, ale nikdy tyto práce netrvaly příliš dlouho. 10. června jich pak musely tři desítky

⁵³ <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin1>

⁵⁴ Pozn. konala se 20.1.1942, předsedal jí Heydrich a řešilo se tzv. „konečné řešení“ židovské otázky.

⁵⁵ Miroslav KRYL, Osud terezínského ghetta v letech 1941-1944, Brno 1999, s. 54.

⁵⁶ Tamtéž, s. 61.

s krumpáči a lopatami odjet do Lidic, kde zahlazovaly stopy po vyvraždění obyvatelstva obce nařízené nacisty, odvetu za atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha. Vězni ukládali tehdy mrtvolu mužů do hromadných hrobů a velitel tábora Seidl spolu s dalšími SS na ně dohlížel s karabáčem v ruce.⁵⁷

Až do konce roku 1942 byla hygiena v Terezíně na špatné úrovni, ale poté kvůli transportům i vysoké úmrtnosti starých lidí počet obyvatel klesl na přijatelnou úroveň. Stále ovšem přijížděly další transporty, ale počet lidí v nich již nebyl tak velký jako v létě, proto se podařilo zvýšit množství nezávadné vody rekonstrukcí vodárny na počátku roku 1943, rovněž byla postavena nová desinfekční stanice a také nové třípatrové kavalce, i když místa bylo pořád málo. V místnostech, kde dříve bydlelo deset vojáků, přebývalo nyní 50-70 vězňů a ve skladištích asi 400 nebo i více lidí.⁵⁸ Člověk se pak nemůže divit, že se někteří lidé pokusili o útěk. Bylo to velké riziko nejen pro jednotlivce, který se rozhodl utéci, ale rovněž pro jeho rodinu, která mohla být po úspěšném útěku nacisty vyhlazena. Několika vězňům se útěk opravdu podařil a lidé z okolí je pak schovávali před Němci až do konce války.

Zvláštní je informace, že židé v Terezíně netušili, kam směřují transporty s jejich rodinnými příslušníky, a vůbec nic nevěděli o plynových komorách ve vyhlazovacích táborech na Východě. Nacistům se podařilo židy oklamat lživými sliby o pracovních ghettech či táborech, které je třeba postavit, přičemž tito lidé často zjistili hrůznou pravdu, až když se za nimi zavřela vrata u plynových komor. Judenältester⁵⁹ Jakub Edelstein slyšel pověsti o zabíjení židů na Východě,⁶⁰ ale když se na to zeptal velitele tábora Seidla, ten mu vše popřel. To podle mého mínění ukazuje, jak byli židé naivní a neinformovaní ve vztahu k Němcům a odmítali si připustit existenci hromadného vyhlazování, dokud nebyli oni sami osobně postiženi.

V září 1942 bylo komandaturou nařízeno zřízení obchodů v židovském ghettu. Byla to další z mnoha lží nacistů, protože v obchodech často nebylo co nakupovat a také za co, dokud nebyly mezi vězně rozděleny zvláštní terezínské peníze. Unikátní je na nich to, že neměly vůbec žádnou hodnotu. Zboží v potravinářských krámech způsobovalo starým lidem průjmy a někteří si v obchodech koupili své vlastní věci, které jim byly zabaveny při příjezdu do Terezína, např. jedna žena si koupila třikrát svou termosku.⁶¹ Tento příklad ukazuje naprostou bezohlednost Němců k židům spolu se snahou demonstrovat Terezín jako

⁵⁷ K. LAGUS – J. POLÁK, *Město za mřížemi*, s. 73.

⁵⁸ Tamtéž, s. 81.

⁵⁹ Tzn. Představený židovského ghetta v Terezíně, byl přímo podřízen německé komandatuře.

⁶⁰ M. KRYL, *Osud vězňů terezínského ghetta*, s. 67.

⁶¹ K. LAGUS – J. POLÁK, *Město za mřížemi*, s. 90.

samostatné židovské město, kde si jeho obyvatelé spokojeně žijí a pracují. Němcům však ještě nestačilo, jak ukazují Terezín před svou veřejností, a rozhodli se ukázat ho celé Evropě v obrovské lživé kampani chystané na rok 1944.

Již v prosinci 1943 byla nařízena okrášlovací akce, protože se v Terezíně očekával příjezd komise Mezinárodního červeného kříže ze Švýcarska a rovněž Dánský červený kříž chtěl ghetto navštívit, aby zjistil, jak se tam daří dánským vězňům, přičemž jeho žádost byla podporována švédskou vládou i Švédským červeným křížem.⁶² RSHA tedy rozhodl, že komisi bude ukázán Terezín, ale že musí být náležitě vyzdoben, a nový velitel tábora untersturmführer Karl Rahm se o to měl postarat.⁶³ Bylo stanoveno, kudy bude komise během prohlídky procházet, a po celé délce této trasy byly fasády budov nově běleny, natírány, přivážen se do nich nový nábytek atd. Všechno bylo dokonale promyšleno, když byla povinně nařízena divadelní představení, koncerty, dokonce bylo v blízkosti ghetta postaveno fotbalové hřiště, přičemž při příchodu komise měla být vstřelena branka. V terezínských obchodech byly do výloh uloženy některé pěkné věci ukradené vězňům, které se však nesměly prodávat.⁶⁴ Ulice se zametaly, čistily a všude se objevovalo nebývalé množství květin, jež měly také pomoci oklamat mezinárodní komisi.

Hlavní úlohu v této velké Potěmkinově vesnici měli sehrát sami vězni v čele se svým představeným dr. Paulem Eppsteinem,⁶⁵ kteří se na uvítání komise museli připravit. Dr. Eppstein měl přednést ke komisi projev o tom, jak se židům v jejich sídlišti⁶⁶ dobře daří, a poděkovat za balíčky s potravinami, které vězňům posílal Mezinárodní červený kříž ze Švýcarska. Ve skutečnosti balíčky nebyly vůbec vydávány, až na malou skupinu dánských vězňů, jimž pomáhala jejich vláda svým politickým tlakem na Němce. Však také 7500 lidí bylo pro svůj špatný tělesný stav či proto, že se nehodili do obrazu „šťastného lázeňského města“, urychleně deportováno na Východ. Následující výňatky z deníku Egona Redlicha⁶⁷ nám přiblíží situaci tak, jak vypadala na místě. „*Jeden týden: 7500 židů opustilo ghetto a jeli na nějaké místo, které neznáme, vstříc neznámé budoucnosti. Jeli, aby uvolnili místo. A nyní přijede ‚komise‘, navštíví město a vysloví svůj názor: Vše je v pořádku, město je hezké, plné dětských domovů, kaváren, nádherných sálů a zelených zahrad, židé bydlí v prostorných místnostech.*“⁶⁸ Přesto ne všichni viděli návštěvu komise takto pesimisticky a například dr.

⁶² K. LAGUS – J. POLÁK, Město za mřížemi, s. 129.

⁶³ Pozn. Karl Rahm byl později dopaden v Rakousku, vydán do Československa, kde byl popraven.

⁶⁴ K. LAGUS – J. POLÁK, Město za mřížemi, s. 130.

⁶⁵ Dr. Paul Eppstein – německý žid, druhý představený terezínského ghetta, zastřelen v srpnu 1944.

⁶⁶ Pozn. další blamáž Němců, Ghetto Terezín bylo přejmenováno na Židovské sídliště.

⁶⁷ Egon Redlich – v letech 1942-1944 byl vězněn v Terezíně, na podzim 1944 zahynul v Osvětimi.

⁶⁸ M. KRYL, Osud vězňů terezínského ghetta, s. 107.

Eppstein doufal, že snad bude moci se členy komise promluvit bez přítomnosti SS, ale měl být hluboce zklamán.

Komise se původně měla původně skládat z deseti lidí z Mezinárodního červeného kříže z Dánska a Švédska, přičemž Němci chtěli i účast papežského nuncia v Berlíně, ale nakonec do Terezína přijela komise jen v počtu tří členů, a to ještě méně významných, než se předpokládalo. Komise přijela 23.června 1944, ale při její návštěvě téměř vše z pohledu nacistů probíhalo dobře, když si Egon Redlich zaznamenal do svého deníku tento pesimistický zápis: „*Začala invaze. Německá armáda ustupuje na všech frontách. A zde v ghettu (název ghetto je už nějakou dobu zakázáno používat) hraje velkou hru: stavění Potěmkinovy vesnice. Navštívila nás komise Červeného kříže. Navštívila nás a viděla nádherné domovy mládeže, nemocnice a krásnou školu... Stačí štít „Škola“ a během jedné noci je škola. Židé se smějí a jsou se svým osudem spokojeni. Komise viděla a šla si... Je pouze otázkou: zda věřila všemu, co jí ukázali.*“⁶⁹ Zpráva, kterou o prohlídce Terezína napsal jeden ze členů komise dr. Maurice Rossel, by potvrzovala toto zklamání, protože je psaná uklidňujícím tónem s tím, že Terezín je konečný tábor, odkud není již nikdo transportován dále na Východ. Dr. Rossel se téměř jistě dal zmást falešnou fasádou Terezína a neuvědomil si, co všechno může být ze strany nacistů klam. Přesto tvrzení jiného bývalého vězně tábora Lea Haase tomuto pohledu na komisi odporuje. Leo Haas tvrdí, že SS byla znepokojena informovaností komise, jež se prý nedala zmást a chtěla si vše prohlédnout i mimo vyznačenou trasu. Členové komise si rovněž všimli, že dánští vězni mají strach a bojí se s nimi mluvit.⁷⁰ Nyní se ukazuje, že pohled na návštěvu komise Mezinárodního červeného kříže nemůže být rozpornější. Jak se zdá, pravda bude opět někde uprostřed.

Po návštěvě komise Mezinárodního červeného kříže Terezín ještě několikrát navštívili filmaři, aby byl jeho propagandistický potenciál dokonale využit. Bylo filmováno kabaretní představení na louce mimo tábor, kde již čekalo provizorně postavené jeviště, kam bylo z tábora nahnáno 2000 vězňů, které během natáčení hlídali ukrytí esesáci s četníky. Paradoxní je, že na jevišti se nic nedělo, protože scény na jevišti byly natočeny později.⁷¹ Z těchto filmů se dodnes dochovalo pouze několik záběrů, protože většinu filmového materiálu Němci těsně před koncem války zničili. Dochované záběry vypadají až moc líbivě na to, aby ukazovaly pravdivě život v koncentračním táboře.

⁶⁹ M. KRYL, *Osud vězňů terezínského ghetta*, s. 117.

⁷⁰ K. LAGUS – J. POLÁK, *Město za mřížemi*, s. 137.

⁷¹ Tamtéž, s. 139.

Na podzim 1944 nacisté znovu zahájili transporty do Osvětimi, ačkoli neměli prakticky k dispozici vlaky, které naléhavě potřebovali na frontě, protože Rusové i spojenci nezadržitelně postupovali k hranicím Německa. Na konci roku pak byly tzv. evakuační transporty zastaveny, ale vězni, kteří zůstali v Terezíně, si přesto nemohli být jisti životem. V únoru roku 1945 se pak stalo něco neočekávaného. Němci vypravili transport terezínských vězňů do neutrálního Švýcarska. Ti byli vybráni podle směrnic komandatury. Vybraným vězňům bylo řečeno, aby si rozmysleli, zda chtějí odjet, ale mnoho z nich komandatuře nedůvěřovalo, takže se jich přihlásila menšina. Z tohoto počtu pak velitel tábora Rahm spolu s vedoucím pražského Zentralamtu Hansem Güntherem vybrali konečný počet.⁷² Lidé, kteří nechtěli nastoupit do transportu, pak svého rozhodnutí trpce litovali, protože vlak opravdu odjel do Švýcarska. Konec války se však již blížil a konec jejich utrpení také. 8. května 1945 pak projížděly Terezínem první sovětské jednotky, které odtud spěchaly k Praze. 10. května tábor převzaly sovětské jednotky a musely ihned začít řešit epidemii skvrnitého tyfu, jež vypukla po příjezdu evakuačních transportů z koncentračních táborů na Východě. Vězni již však byli svobodní.⁷³

Život v koncentračním táboře – Mohou si čísla zachovat tvář?

„V Sachsenhausenu nás pak vyháněli za velikého řevu z těch vagónů až na ten ohraničený prostor uprostřed tábora, tzv. Appelplatz, kde nás zformovali do pětistupů a tam byla pro nás zelenáče taková první zkouška nervů. Byla tma a ze strážní věže nad vstupní bránou prosvěcovaly ten Appelplatz reflektory a postupem doby pochodovali ostatní studenti kolem nás a ztráceli se ve tmě.“⁷⁴ Pro studenty účastníci se demonstrací v Praze 28. října 1939 bylo toto první setkání s koncentračním táborem velkým šokem, který mnozí prožívají i dnes po mnoha letech, když se jich na to zeptáte. Přišli, nebo přesněji byli vyhnáni z vlaku na místo, které na všechny svou ponurostí působilo velmi depresivně. Čekala však na ně ještě větší hrůza, než si dokázali představit, když museli odevzdat všechny své cennosti a šaty, přičemž netušili, co se bude dít.

„Jsme nevyspalí, hladoví, nazí a holohlaví. Palčivá žízeň vysušuje poslední sliny v ústech. Netoužím už po ničem než po spánku. Ještě chvíli, ještě dál, ještě je třeba vydržet.“

⁷² K. LAGUS – J. POLÁK, Město za mřížemi, s. 196.

⁷³ Tamtéž, s. 211.

⁷⁴ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem ing. Josefem Kordou ze dne 7.12.2007.

*U dalšího stolu nám házejí košili, spodky, ponožky. Rychle na sebe natahujeme hadry zapáchající naftalínem, chlórem a jinými smrady typickými pro lágr. Potom vyfasujeme pruhované kalhoty a staré vojenské blůzy v barvách zelených nebo modrých. Náš úbor doplňují kulaté pruhované čepice a bagančata.*⁷⁵ Po oblečení pak byli odvedeni do dřevěného baráku, zvaného blok, který se pro ně stal jejich novým domovem, pro mnohé na hodně dlouhou dobu. Každý blok se skládal ze dvou částí,⁷⁶ v nichž žilo dohromady 300 vězňů, kteří v každém křídle spali na dvojitých i trojitých palandách s malou umývárnou a záchody, takže soukromí v koncentračním táboře prakticky neexistovalo.

Specifickou formu týrání představoval apel, neboli sčítání vězňů, a to několikrát denně. Ráno po snídani byli všichni heftlingové⁷⁷ vyhnáni před baráky na Appelplatz, kde toto sčítání probíhalo. Doba apelů mohla být různě dlouhá podle toho, zda počet vězňů nesouhlasil s tabulkovým stavem, což se někdy stávalo, nebo když se někdo před apelem schoval či se pokusil o útěk. Nešťastníka v prvním případě postihlo mlácení někdy až k smrti a v druhém případě byl dotyčný zastřelen. *„Tady (pozn. na Appelplatzu) měl každý barák či blok své vyhrazené místo. Správce bloku, takzvaný starší bloku (blokový), který byl vybrán a ustanoven z řad heftlinků, předal zapsaný stav vězňů příslušnému esesákovi (blokfýrerovi), ten přehlédl blok a podal zase hlášení raportfýrerovi, jímž býval esesácký gázista. Teprve když počet vězňů přesně souhlasil, podal hlášení raportfýrer lágřfýrerovi, jímž byl esesácký důstojník.*⁷⁸ Z toho můžeme snadno vidět, jak složitý byl tento systém sčítání, když musel být počet vězňů v každém bloku přesně nahlášen včetně mrtvých, nemocných, zařazených do trestného komanda atd. Přesto byli Němci s tímto systémem spokojeni, a tak zůstal v platnosti až do konce války.

Koncentrační tábor měl vězně nejen ponížít až na úroveň zvířat, ale rovněž je určitým způsobem zahubit, aby se už nikdy nedostali na svobodu. Proto byly vězňům vydávány malé porce jídla, které sotva stačily udržet člověka při životě, natož aby měl pak sílu při každodenní namáhavé práci. *„Každé ráno se přinesl kotel jako na smetí, v němž byla černá káva, vězňům dostali krajíček chleba, kolečko salámu a kostku margarínu. Tak vypadala naše snídaně i jediné pořádné jídlo na celý den. Odpoledne jsme pak měli už jen miskou eintopf.*⁷⁹ Tato nedostatečná strava udělala během několika měsíců i z těch nejsilnějších vězňů kůži potažené kostry, které se snažily získat pro sebe i ten nejmenší kousek jakéhokoli jídla, např.

⁷⁵ Jiří KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, Praha 1989, s. 31.

⁷⁶ Tzv. Fliegel – tedy křídlo, v každém křídle přebývalo 150 vězňů.

⁷⁷ Pozn. od slova der Häftling – vězeň.

⁷⁸ J. KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, s. 33.

⁷⁹ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Janem Kamlachem dne 15.2.2008.

i zkaženého. V klasických koncentračních táborech bylo jídlo nepatrně lepší než v Osvětimi, ale eintopf⁸⁰ bychom našli všude. „*Velice často to byla usušená a rozvařená kopřiva, pokud to bylo teplé, tak to šlo konzumovat.*“⁸¹

Jak již víme, vězni v koncentračních táborech se měli upracovat k smrti při stavebních projektech SS, které se začaly připravovat koncem roku 1941, kdy jich bylo nasazeno 8800, a během léta 1942 vznikly mobilní stavební brigády tvořené zhruba 1000 muži, jež Němci posílali do bombardovaných měst odklízet škody.⁸² SS se snažila o co nejefektivnější využití masu vězňů pro válečnou výrobu zvláště v druhé polovině války, když se Německo potýkalo s porážkami na všech frontách. Ochranu před stále mohutnějšími nálety na různá vojenská zařízení a továrny mělo přinést jejich přesunutí do podzemí. Například na počátku roku 1944 pracovalo přes 11 000 vězňů v Sankt Georgenu u Mauthausenu, aby tam vytvořili podzemní továrnu pro výrobu proudových stíhačů Messerschmitt Me 262 Schwalbe,⁸³ ale největší komplex pod zemí vznikal v jižní části pohoří Harz.⁸⁴ Pan Jan Kamlach jako pamětník o tom zasvěceně vypráví: „*Tábor tam tvořilo asi 140 dřevěných baráků a dva dvoukolejné tunely v hoře Kohnstein pro výrobu raket V2.*“⁸⁵ Každý tunel měl asi 12 m v průměru. Podzemí se dělilo na 25 štol, v nichž probíhala samotná výroba.“⁸⁶ Tzv. koncentrační tábor Dora ležící blízko Nordhausenu byl původně jen pobočným táborem Buchenwaldu, ale od srpna 1944 se stal samostatným s 32 pobočnými tábory a 7 stavebními brigádami, což se ukázalo být ohromujícím výkonem.⁸⁷ Naštěstí se Němcům již nepodařilo zvrátit blížící se porážku ve válce ani přesměrováním svého průmyslu pod zem.

Mnoho vězňů se při této namáhavé práci s nedostatečným zásobováním nepodívalo na denní světlo i několik týdnů. Rovněž špatné hygienické podmínky vedly často k rozšíření nemocí, jež se staly nejhorší metlou zesláblých vězňů. Pro ilustraci života lidí v podzemí může sloužit následující ukázka. „*Ráno v šest hodin byl apel, pak jsme dostali polévku nebo černou kávu do hrnku. V sedm nám začínala pracovní doba, která s hodinovou přestávkou na oběd v poledne trvala až do šesti hodin večer, podle toho, jak zrovna potřebovali pracovat.*“⁸⁸ Někteří lidé měli to pochybné štěstí, že pracovali v cihelnách (např. v Sachsenhausenu, jak

⁸⁰ Tzn. směsice všech možných ingrediencí v jednom kotli, např. brambory, zelenina, atd.

⁸¹ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem ing. Josefem Kordou dne 7.12.2007.

⁸² W. SOFSKY, Řád teroru, s. 188.

⁸³ Tzn. vlašťovka, jedna z nejlepších stíhaček druhé světové války, naštěstí již nedokázala zvrátit její výsledek.

⁸⁴ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 189.

⁸⁵ Tzn. Vau (čte se fau) raketa odpalovaná vertikálně měla být odvetou za útoky spojenců na Německo a měla terorizovat britská města.

⁸⁶ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Janem Kamlachem dne 15.2.2008.

⁸⁷ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 189.

⁸⁸ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s paní Marií Traplovou dne 19.2.2008.

jsem se již zmínil) nebo v lomech (např. Flossenbürg), kde ovšem panovaly stejně otřesné ne-li horší podmínky. Týrání ze strany dozorců a kápů bylo všudypřítomné, přičemž přidělení do venkovního pracovního komanda znamenalo smrt z těžké práce během měsíce. Do konce války si tak mnoho vězňů ještě vytrpělo velká muka, hodně jich pak ještě zemřelo při pochodech smrti z evakuovaných koncentračních táborů na Východě.

Každý vězeň při přijetí do koncentračního tábora musel odevzdat všechno své oblečení, viz. výše, nechat se ostříhat dohola, ale hlavně si přišíť na levou stranu hrudníku ve výši prsou a pravou nohavici ve výši kolena své číslo, podle něhož ho bylo možné identifikovat. Pod číslem pak každý musel mít trojúhelník určité barvy⁸⁹ hrotem dolů. Nejpočetněji byly v koncentračních táborech zastoupeny dvě skupiny vězňů, a to političtí vězňové s červeným a zločinci z povolání se zeleným trojúhelníkem. Za zeleným trojúhelníkem se přitom mohl skrývat obyčejný zloděj, ale i sadistický vrah. Právě zločinci se často stávali vedoucími baráků, kdy mohli být politickým vězňům nebezpeční. Lidé přestávali v táboře být lidmi a stala se z nich pouhá čísla.⁹⁰

Ubytování v táboře nebylo nijak luxusní, jak se jistě dá předpokládat. Dřevěné baráky se skládaly ze dvou křídel, tzn. fliegl. V každém křídle byla ložnice s obývací místností. Uprostřed baráku stála společná umývárna s fontánou s šesti či sedmi klozety bez sklápěcího víka.⁹¹ Mnoho vězňů ze špatného jídla dostalo průjem a ti pak trávili téměř všechn čas na záchodech, ovšem ne vždy na něj při své tělesné vyčerpanosti stihli dojít, takže uvnitř baráků to vždy hrozně páchlo. Tento stav neměl daleko k epidemiím, které byly v koncentračních táborech časté, a ze stejných příčin se neustále vracely, jak jsem popsal v předchozí podkapitole.⁹²

Tresty měly mít na vězně odstrašující účinek a trest absolutní, tedy smrt, měl být udělen za pokus o útěk či sabotáž v práci. Místní velitelé táborů si však nařízení vyšších orgánů vysvětlovali po svém a sami nebo s pomocí kápů zabíjeli vězně i za zanedbatelné prohřešky. Centrální inspekce koncentračních táborů⁹³ se přitom snažila alespoň u menších deliktů si zachovat určitou formu kontroly nad místními veliteli, např. trest výprasku u mužského pohlaví měla schválit právě ona, u žen to měl být sám Himmler. Toto nařízení bylo stále místními orgány porušováno a často došlo k tomu, že se trest vykonal a následně se do Berlína nahlásil, což často znamenalo jeho opakování. Vězni tedy museli stejný trest

⁸⁹ Pozn. barvy byly různé podle skupin: červená – političtí vězni, zelená – zločinci, černá – asociálové, atd.

⁹⁰ J. KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, s. 34.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Srov. *Opevněné město bezmocných – Terezín*.

⁹³ Pozn. Řídící úřad spravující a dohlížející na koncentrační tábory, podřízen RSHA, sídlil v Berlíně.

podstoupit dvakrát.⁹⁴ Svědčí to o naprosté bezohlednosti SS vůči vězňům, kdy jim na lidském životě vůbec nezáleželo. Zde je jeden příklad za všechny: „*Obávanou postavou tábora v Sachsenhausenu byl Oberscharführer Gustav Sorge, který byl postrachem pro svoji neomezenou moc a hrubost. Chodil např. po táboře s plaňkou, kterou vytrhl někde z plotu, a když chtěl někoho zabít, tak ho s tou plaňkou na místě umlátit.*“⁹⁵

Tyto krutosti se však ukázaly jako nicotné v porovnání s tím, co se v té době odehrávalo na Východě v táboře, jehož jméno smutně proslavilo pojem holocaust a o němž by nebylo dobré se nezmínit: Osvětim.

Mezi koncentračním a vyhlazovacím táborem – Osvětim

Táborový komplex blízko města Osvětim na území dnešního Polska je dnes zřejmě jedním z nejproslulejších míst na světě. Bohužel jeho sláva je jen a pouze negativní. Na počátku však nic nenasvědčovalo tomu, jak se později tábor proslaví. Když do Osvětimi přijel 30. dubna 1940 Hauptsturmführer SS (kapitán) Rudolf Höss, aby se ujal velení nového koncentračního tábora, bylo zde jen několik baráků polské armády zamořených hmyzem a již se rozpadajících. Höss dostal v Oranienburgu⁹⁶ instrukce, že nemá očekávat velkou pomoc a má si vše potřebné zajistit sám, protože v Polsku bylo stále vše k sehnání.⁹⁷ Polský stát před pár měsíci přestal existovat po obsazení německou armádou a oblast Osvětimi patřila nyní do Horního Slezska, spravovaného Němci. Bylo to nehostinné území mezi řekami Vislou a Solou, ale pro nacistické vyhlazovací záměry se hodilo dokonale.

První vězňové v táboře byli němečtí zločinci, kteří se stali kápy, tedy určitými veliteli vězňů, a brzy si získali jejich respekt, protože se často chovali velmi brutálně. V červnu 1940 přijel první transport polských vězňů, kteří si měli sami tábor vybudovat. Už na rampě se vězni setkali s nepřátelským přijetím: „*Když jsme přijeli, byli tam němečtí káповé, kteří na nás řvali a mlátili nás obušky,*“ vypráví Wilhelm Brasse, jeden z prvních vězňů v táboře.⁹⁸ Vězňové byli od konce léta 1940 využíváni v blízkých šterkových lomech a SS je využívala jako levnou pracovní sílu pro své podnikání. Himmler s Hössem chtěli Osvětim rekultivovat a experimentovat zde se zemědělskou a živočišnou výrobou a měli společně velké až megalomanské plány nejen s Osvětimí, ale i s okolní krajinou. Při realizaci těchto plánů

⁹⁴ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 228.

⁹⁵ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem ing. Josefem Kordou dne 7.12.2007.

⁹⁶ Pozn. čtvrt' v Berlíně – sídlo Centrální inspekce koncentračních táborů.

⁹⁷ Rudolf HÖSS, Velitelem v Osvětimi. Autobiografické zápisky, Praha 2006, s. 121.

⁹⁸ L. REES, Osvětim, s. 37.

umíraly tisíce lidí, jenže to Himmlera vůbec nezajímalo, protože on chtěl vidět pouze výsledky.

Na konci roku 1940 měl již Rudolf Höss k dispozici propracovaný a brutální systém kápů s dozorcí, kteří měli nad vězni ničím neomezenou moc. On to ve svých Pamětech⁹⁹ vidí poněkud jinak: „*Všechny snahy získat od Inspekce KT¹⁰⁰ pro Osvětim přece jen aspoň něco málo dobrých, schopných velitelů a poddůstojníků, ztroskotaly. Glücks¹⁰¹ prostě nechtěl. Stejně tak tomu bylo s vězni pověřenými nějakou funkcí.*“¹⁰²

Symbolem kruté moci byl blok 11, což bylo vůbec nejobávanější místo v celém táboře. „*Kolem bloku 11 jsem procházel s hrůzou,*“ vypráví Jozef Paczyński.¹⁰³ Blok 11 se navenek nijak nelišil od ostatních cihlových baráků v Osvětimi, ale uvnitř zřídilo SS vězení a mučírnu, kde byli vězni týráni a usmrcováni. Takzvané stojací cely pro čtyři vězně najednou se ukázaly být nejhoršími. Lidé se v nich bez jídla a pití tísnilí několik dní i nocí, přičemž se nemohli ani posadit. Denní světlo za celou dobu vůbec neviděli.¹⁰⁴ Esesmani vymýšleli také nové metody týrání, takže se málokdo odtud dostal živý. Velitelem bloku 11 byl Untersturmführer Max Grabner, který se svými podřízenými rozhodoval o životě a smrti vězňů, přičemž jeho krutost byla pověstná a obávaná. Přesto se v této fázi Osvětim nijak nelišila od jiných koncentračních táborů, např. Buchenwaldu, to se však mělo brzy změnit.

Významným mezníkem pro zvýšení významu Osvětimi v očích nacistů se stal zájem německé firmy I.G.Farben o výrobu syntetického kaučuku důležitého ve válečném průmyslu v blízkosti tábora a možné využití vězňů coby pracovní síly v továrně, jež se měla na místě postavit. Himmler měl zpočátku proti využití vězňů I.G.Farben určité výhrady, ale po návštěvě Osvětimi v březnu 1941 rozhodl o mohutném rozšíření tábora a zároveň využití města a okolí pro německé osadníky, kteří se podle jeho záměrů měli již brzy na území bývalého Polska nastěhovat. Mělo být postaveno celé nové město Auschwitz (Osvětim), kde měli mít zvláště prominenti SS luxusní ubytování a dokonce se plánoval byt pro samotného Himmlera. Plánovaná stavba města a hlavně rozšíření tábora v Osvětimi byly předzvěstí války se Sovětským svazem, kdy měla tábor zaplavit nová a levná pracovní síla: váleční zajatci.

Boje pak na východní frontě skutečně vypukly 22. června 1941 a téměř okamžitě padly Němcům do rukou statisíce ruských vojáků, z nichž mnohé čekalo kruté zacházení a často

⁹⁹ Pozn. Rudolf Höss napsal své Paměti po válce ve vězení, kde čekal na zahájení svého soudního procesu.

¹⁰⁰ Tzn. koncentračních táborů.

¹⁰¹ Richard Glücks (1889-1945) Gruppenführer SS, Inspektor koncentračních táborů.

¹⁰² R. HÖSS, Velitelem v Osvětimi, s. 122.

¹⁰³ L. REES, Osvětim, s. 43.

¹⁰⁴ Déborah DWORKOVÁ – Robert Jan van PELT, Osvětim. 1270 až současnost, Praha 2006, s. 173.

i smrt, a to nejen z rukou Einsatzgruppen (pohotovostních oddílů), ale také z rukou dozorců v koncentračních táborech, kam byli ruští zajatci posíláni ze sběrných táborů za frontou. Zde je vzpomínka jednoho svědka na ruské zajatce: „*Ruští vězňové byli tetováni po celém těle krásnými vzory. Když pak Němci ruského vězně zabili, tak mu stáhli kůži z těla a vážali si z ní knížky. Pomoci jsme jim nijak nemohli, protože oni byli zařazeni do určitého komanda, kam se nikdo jiný nedostal.*“¹⁰⁵ Aby náš pohled na problematiku ruských zajatců byl kompletní, necháme pro zajímavost promluvit i druhou stranu. „*Přišli z tábora pro válečné zajatce v Lamsdorfu (Horní Slezsko) v dokonale zbědovaném stavu. Byli přiváděni pěšími pochody, trvajících několik týdnů. Po cestě nedostávali téměř žádné jídlo, při zastávkách byli prostě jen odvedeni na nejbližší pole a tam „žrali“ jako dobytek všechno, co se dalo jakkoli pozřít.*“¹⁰⁶ V této vzpomínce je jasně vidět pohled SS na Rusy. Höss pouze konstatuje, že Rusové se chovali jako dobytek, ale už neříká, kdo za to nese vinu. Často se stávalo, že ruští zajatci trpěli víc než židé, což myslím hovoří za vše.

Němci se během roku 1941 snažili po přijetí termínu hromadné fyzické likvidace židů a jiných nežádoucích osob snížit psychickou zátěž esesmanů působících v té době na Východě při velkých vyhlazovacích akcích, protože mnoho z nich po častých popravách začalo trpět nervovými poruchami, takže byli nadále v těchto „akcích“ nepoužitelní. Řešením se ukázalo být užití plynu, se kterým již měli němečtí lékaři své zkušenosti z akce T 4, neboli eutanazie.¹⁰⁷ Němečtí duševně nemocní byli v šesti ústavech eutanazie nahnáni do hermeticky uzavřených místností vypadajících jako sprchy, kde byli následně udušeni oxidem uhelnatým. Během této operace zahynulo rovněž určité množství nemocných židů z různých koncentračních táborů, kdy je Němci odvezli do těchto zařízení a tam zavraždili. Akce T 4 (jmenovala se podle ústředí Tiergartenstrasse 4 v Berlíně) byla nakonec zastavena Hitlerovým rozkazem v pozdním létě 1941, přesto některé ústavy pokračovaly v menší míře dál ve své činnosti.

Právě použití plynu při zabíjení duševně nemocných přivedlo Němce k možnosti plynování vězňů přímo v koncentračních táborech. Třetího září 1941 byl plyn cyklon B poprvé použit v Osvětimi při zplynování sovětských zajatců. Tento kyanovodíkový preparát, kterým se dříve hubil hmyz, tak dostal zcela jiný cíl.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Janem Kamlachem dne 15.2.2008.

¹⁰⁶ R. HÖSS, Velitelem v Osvětimi, s. 138.

¹⁰⁷ Pozn. při této akci bylo od září 1939 do léta 1941 usmrceno přes 70 000 duševně nemocných lidí.

¹⁰⁸ Jicchak ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka. Vyhlazovací tábory akce Reinhard, Praha 2006, s. 17.

Hlavním stanoveným úkolem však byla likvidace všech židů v dosahu německé branné moci, proto se na Východě na podzim 1941 zkoušely tzv. plynovací automobily,¹⁰⁹ které došly užití u Einsatzgruppe B v oblasti měst Minsk a Mogilev v Bělorusku. Stavěly se dokonce dva typy těchto plynovacích aut, přičemž v jednom mohlo být najednou usmrceno 130-150 lidí a ve druhém 80-100.¹¹⁰ Přesto nebyla myšlenka postavení stálých plynových komor k masovému zabíjení zavržena a před konferencí ve Wannsee se začala realizovat. Na konferenci ve Wannsee pak byl přijat požadavek státního tajemníka dr. Josefa Bühlera¹¹¹ na přednostní zlikvidování židů v oblasti Generálního gouvernementu, protože jich tam žilo přes 2 000 000 často v přeplněných ghettech, kde se šířila tuberkulóza a jiné nakažlivé nemoci. Tato akce dostala později pojmenování Reinhard, na počtu Reinhardu Heydrichovi, jenž po několika dnech podlehl následkům atentátu provedeném 27.5.1942 československými parašutisty.

Stavební vývoj Osvětimi se může zdát poněkud složitým, proto se ho pokusím trochu zjednodušit. Nejprve vznikla na konci dubna 1940 Osvětim I., kde byli vězni ubytováni v bývalých kasárnách polské armády, tedy ve zděných cihlových barácích. Jedním z nich byl proslulý Blok 11, kam se nikdo z vězňů nechtěl dostat, protože z této mučírny se málokdo vrátil živý. V Bloku 11 se rovněž konalo již zmíněné první pokusné zplynování sovětských zajatců.

Osvětim I. sloužila od počátku jako středisko správy SS, ústředna táborového gestapa a patřily sem rovněž zbrojní podniky vyrábějící materiál pro německou armádu. Stála zde i kancelář táborového velitele Rudolfa Hösse a poblíž ve výstavném domě bydlela jeho rodina.

Hlavní prioritou při existenci Osvětimi II. Birkenau bylo nejprve vězně upracovat k smrti v různých pobočných a pracovních táborech, přičemž pro nemohoucí vězně byly postupně vybudovány plynové komory se čtyřmi krematorii, která pracovala během dne i noci a z komínů chrlila hustý černý dým. Birkenau se stavělo prakticky nepřetržitě od jara 1941, kdy Himmler slíbil spolupráci IG.Farben při budování válečné výroby v Osvětimi, až do roku 1942. Tehdy byly postaveny úseky BI, BII.¹¹² V úseku BI byly ubytovány ženy z důvodu přeplněnosti ostatních částí tábora na jaře 1944. Mužskou část Birkenau tvořil úsek BII skládající se z částí a)-g). Úsek BIII se začal stavět až v roce 1944 a měl být určen pro

¹⁰⁹ Pozn. automobil (tzv. "dušegubka") měl hermeticky uzavřenou korbou, kde za jízdy probíhalo otravování obětí zplodinami výfukových plynů (zejména oxidem uhelnatým).

¹¹⁰ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 19.

¹¹¹ Dr. Josef Bühler (?-1948) Generální tajemník guvernéra v Krakově.

¹¹² Tzn. např. v Birkenau (úseky se dále dělily, např. BIa, BIb, nebo BIIa, atd.).

sovětské zajatce, jenže v říjnu téhož roku se rozestavěné části rozebraly a odvezly do tábora Gross Rosen u Vratislavi, což byl počátek evakuace Osvětimi před blížící se frontou.¹¹³

Poslední velkou částí Osvětimi byla Osvětim III., tzv. Buna, kde měli vězňové z Birkenau postavit továrny na syntetický benzín a kaučuk, jež byly důležité pro německý válečný průmysl. Výstavba se zahájila již na jaře roku 1941 nedaleko od městečka Monowice, tedy asi 8 km od Osvětimi. Němci tolik spěchali, aby práce na továrním komplexu pokračovaly co nejrychleji, že se nesměly zpočátku ani stavět provizorní ubikace pro vězně.

I přes účast mnoha tisíců vězňů přijíždějících v transportech každý den probíhaly práce pomaleji, než se čekalo. Ještě ve fázi výstavby se v některých částech továrního komplexu zahájila výroba syntetického benzínu na počátku roku 1944, ale po dvou těžkých náletech spojeneckých bombardérů byla nakonec zastavena. Velká část vězňů brzy umírala při špatném zásobování a těžké dřině, jíž byli dlouhodobě vystaveni. Dalším způsobem odstranění nemocných či přebytečných vězňů se staly tzv. selekce, kdy kolem nahých vězňů stojících před jejich baráky chodily esesácké komise a vybíraly ty, kteří měli odjet na „zotavenou“. Vybraní byli odvedeni na zvláštní blok a přes noc přísně hlídáni SS. Ráno je pak na naložili na auta a odvezli do Birkenau k „zotavení“ v plynových komorách.¹¹⁴

Někteří vězni měli štěstí, že se jim podařilo dostat se z těchto venkovních komand vykonávajících nejhorsí práci do relativního tepla a pohodlí vnitřních provozů. „*Pracoval jsem na rampě a potom v truhlářské dílně v Osvětimi. Bydleli jsme v bývalých polských kasárnách.*“¹¹⁵ Život většiny vězňů měl skončit již brzy po příjezdu do Osvětimi, jak o tom pojednává následující svědectví: „*Na rampě v Osvětimi jsme nastoupili do pětistupů a stojící esesák ukazoval rukou, kdo půjde doprava a kdo doleva. Staří lidé šli po té selekci všichni do plynu. Nás mladých tam moc nebylo, takže my jsme byli odvedeni do tábora na práci.*“¹¹⁶

Právě při selekcích se odehrávaly ty nejdrastičtější scény, jaké si člověk jen sotva může představit, když byly ženy s dětmi odděleny od mužů a vydány napospas lékařům SS, který jediným pokynem ruky rozhodoval o životě a smrti. Nikdo z lidí, o nichž bylo tehdy již rozhodnuto, však nic netušil a mnozí z nich zjistili, že není vše v pořádku, až když se za nimi zavřely těžké dveře plynové komory. Z jednoho transportu v září 1942 bylo povražděno 80-90 % lidí, jak odhadl jeden příslušník SS, který o tom ochotně vyprávěl.¹¹⁷

¹¹³ Ota KRAUS – Erich KULKA, *Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi*, Praha 1957, s. 27.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 35.

¹¹⁵ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Janem Kamlachem dne 15.2.2008.

¹¹⁶ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s paní Marií Traplovou dne 19.2.2008.

¹¹⁷ L. REES, *Osvětim*, s. 138.

Osvětimské tábory byly rozděleny na mužské a ženské části, ale to neznamena, že by se Němci k ženám chovali lépe než k mužům. Ženský tábor B1a hlídaly dozorkyně SS, které často vězeňkyně ponižovaly a zesměšňovaly, nebo na ně i pouštěly psy. Navíc kápy v ženském táboře byly bývalé prostitutky označené černým trojúhelníkem, jež ostatní poháněly do práce bitím i nelidským týráním. Vězeňkyně nasazované na nejtěžší práce, včetně kopání kanálů a nošení těžkých břemen, nevydržely dlouho vražedné tempo, přičemž páchaly zoufalé sebevraždy pokusem proběhnout linii stráží hlídajících pracoviště, což vždy skončilo smrtí.¹¹⁸ Vysílené ženy odnášely své nemohoucí kamarádky po práci na nosítkách do tábora, kde při dlouhých apelech umíraly nejen ty na nosítkách, ale i ty, jež dosud mohly chodit.

Bizarní je fakt, že při odvšívování tábora, které se provádělo hodně často vzhledem k zamořeným budovám i oblečení vězňů, se používal cyklon B sloužící v Osvětimi běžně při zabíjení v plynových komorách. Podle mě nic neukazuje pohled SS na vězně lépe než tato skutečnost, tedy že lidé v táborech pro ně byli méně než zvířata. Odvšívování se vždy využívalo k selekcím, protože ženský i mužský tábor se pokaždé rychle znovu naplnily a Němci potřebovali volná místa pro další transporty z různých zemí. Selekcce se konaly stále častěji, až dosáhly vrcholu v roce 1944, kdy do Osvětimi každý den přijížděly transporty židů z Maďarska a kdy plynové komory pracovaly naplno.

Po plynových komorách, o nichž ještě bude řeč, asi nejsmutněji proslavily Osvětim tzv. lékařské pokusy na lidech, které měly různé cíle, např. sterilizaci židovských vězňů, vstříkávání leptavých látek ženám do dělohy, nebo třeba vyjímání ženských pohlavních orgánů a jejich posílání ke studiu do Berlína. Při sterilizaci byli k pokusům používáni mladí muži a ženy, které tzv. lékař SS postavil mezi kuželovité lampy rentgenového přístroje, kdy vězně několik minut prozařovaly velmi silné rentgenové paprsky. Toto prozařování bylo velmi bolestivé.¹¹⁹

Pokusy v Osvětimi provádělo několik těchto lékařů, přičemž vedení SS se velmi zajímalo o výsledky již popsanych bestiálních pokusů, to nejhorší však mělo teprve přijít v osobě doktora Josefa Mengeleho.¹²⁰ Tento bývalý tankista SS přišel do Osvětimi na jaře 1943, aby zde pracoval na svém vědeckém díle Rassenforschung (Studium ras) a do svých výzkumů a pozorování zahrnul hlavně dvojčata a trpaslíky.¹²¹ Někdy jedno z dvojčat zemřelo přirozenou smrtí a Mengele druhé úmyslně zabil, protože chtěl provádět pitvu obou dvojčat

¹¹⁸ Pozn. tuto formu sebevraždy konali často i muži, jindy se vězni rozběhli proti elektřinou nabitým drátům.

¹¹⁹ O. KRAUS – E. KULKA, *Továrna na smrt*, s. 105.

¹²⁰ Dr. Josef Mengele (1911-1979) nejprve tankista a poté „lékař“ v Osvětimi, nebyl nikdy dopaden.

¹²¹ O. KRAUS – E. KULKA, *Továrna na smrt*, s. 112.

najednou, a to je pouze jeden z mnoha případů nelidského přístupu Mengeleho a ostatních lékařů SS k vězňům.

Mengele se mnohokrát účastnil již selekce přijíždějících transportů, kde rozhodoval o životě a smrti budoucích vězňů, tak jako ostatní lékaři. „*Pamatuji si, že selekce se osobně zúčastnil Josef Mengele v nažehlené uniformě, vyleštěných botách a s bílými rukavicemi na ruce.*“¹²² To byl tedy ten „hodný strýček“, jak ho nazývaly zdejší děti, protože jim nosil hračky, čokoládu a pak si jich vždy obvykle několik odvedl sebou na pokusy. Nejhorším faktem je podle mě skutečnost, že Mengele nebyl po válce nikdy dopaden a postaven před soud za své zruďné experimenty tak jako jiní esesáci a jejich nadřízení při Norimberském procesu.

Ještě v době, kdy Osvětim fungovala jen jako koncentrační tábor, bylo v základním táboře¹²³ postaveno krematorium, které mělo zvládat stálý přísun mrtvých těl a po určitý čas své povinnosti plnilo, jenže když Němci zahájili útok na Sovětský svaz, ukázalo se, že už to nebude dále zvládat. Příliv tisíců nových sovětských zajatců, jež esesáci považovali za Untermenschen¹²⁴ a podle toho se k nim chovali, vyústil v nové hromady mrtvol, které krematorium už nestíhalo pálit. Němci tedy na podzim 1941 rozhodli o postavení nového krematoria, ale ne v Březince, jež byla považována za dočasný tábor, nýbrž v hlavním táboře Osvětim I., naproti administrativní budově vedle starého krematoria.¹²⁵

Němečtí architekti naplánovali přesně, jak bude nové krematorium vypadat, včetně skladu uhlí a pitevny z obou stran spalovny, výtahu dopravujícího mrtvá těla z márnice, jež se měly nacházet v přízemí budovy atd. Přesto se nakonec krematorium II. postavilo v Březince vzhledem ke zvyšujícímu se počtu mrtvých v tomto táboře při nelidských podmínkách stavby zděných baráků, které si sami vězni museli postavit bez jakéhokoli nářadí holýma rukama. Problém s vysokou úmrtností vězňů vyřešila až německá armáda na jaře 1942, když dodala do tábora dřevěné stáje pro koně, jež se daly postavit za den i nekvalifikovanými dělníky beze ztrát na životech.¹²⁶

Právě na jaře 1942 začali Němci používat krematoria jako plynové komory, když márnice v suterénu přeměnili na plynové komory a výtahem pak vyváželi mrtvá těla k pecím v prvním patře. Postupně byla v Březince postavena další krematoria s plynovými komorami,

¹²² Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s paní Marií Traplovou dne 19.2.2008.

¹²³ Tzn. Osvětim I.

¹²⁴ Tzn. podlidé, termín často používaný nacistickou propagandou proti východním národům.

¹²⁵ D. DWORKOVÁ – R. J. v. PELT, Osvětim, s. 261.

¹²⁶ Tamtéž, s. 264.

takže jejich počet dosáhl čtyř v tomto táboře a jednoho v Osvětimi I. Krematorium v Osvětimi I. pak bylo v červnu 1943 zrušeno a začal se zde v urnách skladovat popel mrtvých.¹²⁷

Myslím, že si nikdo z nás nedokáže představit, co zažívali příslušníci tzv. Sonderkommandu¹²⁸ určení k práci v těchto krematoriích. Starali se o hladký průběh vyhlazovacího procesu, a přitom se nemohli esesákům vzepřít, protože pak by v plynových komorách skončili sami. Vězni byli do komanda verbováni různými zastíracími manévry a pravdu se dozvěděli až při nástupu do práce. Mnozí si po traumatickém šoku rychle zvykli a pracovali apaticky, ale někteří se postavili na odpor, kdy nechtěli vykonávat svěřenou práci.¹²⁹ Takových však mnoho nebylo, protože každý byl vděčný za tu chvilku života, o kterou mohl žít déle. Nesměli a ani často nemohli oběti přicházející do plynových komor varovat, aby je nestihl nějaký drakonický trest esesáků, což se stalo jednomu příslušníkovi komanda, jenž byl vhozen živý do pece krematoria před zraky ostatních jako odstrašující příklad.¹³⁰

Němci zahájili plynování lidí v Birkenau ještě před výstavbou k tomu uzpůsobených krematorií úpravou dvou bývalých selských stavení, z nichž se stal „červený a bílý“ domek. Domky byly rozděleny do čtyř místností uzavíraných těžkými dveřmi v obou protějších stěnách. Nahoře ve venkovní stěně bylo malé zamřížované okno. Na přístupu k domku stála velká cedule s nápisem: „DESINFEKCE“, což podle mě ukazuje, jak se Němci před budoucími oběťmi snažili skrýt pravý účel stavby, aby mezi nimi nepropukla panika nebo nedošlo k otevřenému odporu.¹³¹ Tomu měly zabránit posílené hlídky SS se zbraněmi a psy, jež tvořily ostrahu okolo domků. Budoucí oběti se musely zcela svléknout a pak byly přetvařujícími se esesáky nahnány do domků, jež se hermeticky uzavřely a kam se dírou ve střeše nasypaly krystalky cyklonu B. Podle svědků trvalo obvykle plynování půl hodiny. Po skončení se zapnula klimatizace k odvětrání jedovatého vzduchu a příslušníci Sonderkommandu komoru vyklidili k zabíjení dalších lidí. Zde však probíhala opravdová improvizace, jako u celého Němci zamýšleného konečného řešení. Skutečně mechanizovanou podobu dostalo vyhlazování až při postavení krematorií s plynovými komorami.

Transportů přijelo někdy tolik, že svlečení lidé museli běžet k vykopaným jámám, kde je esesáci postříleli a hned poté jámy narychlo zahrabali. To se ukázalo být špatným řešením, protože rozkládající se těla zamořila spodní vody, 1400 vězňů pod dozorem SS hroby odkrylo

¹²⁷ O. KRAUS – E. KULKA, *Továrna na smrt*, s. 139.

¹²⁸ Tzn. Zvláštní komando.

¹²⁹ Miroslav ŠÍŠKA, *Paměť mužů ze zvláštního komanda*, *Právo* 18, č. 22, 2008, s. 19.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ O. KRAUS – E. KULKA, *Továrna na smrt*, s. 140.

a holýma rukama mrtvolu házelo na speciální rošty, kde se těla páčila.¹³² Celé komando těchto vězňů esesáci po dokončení práce zlikvidovali, aby nezůstali žádní svědkové.¹³³

V létě 1944 se situace Německa na východní frontě stále zhoršovala, ruská armáda se blížila k hranicím Maďarska, čehož se Hitler velmi obával. Pro udržení válečného průmyslu v chodu potřeboval naftu z rumunských ropných polí a setrvání sousedního Maďarska ve spojení s Německem. Když se tedy Hitler dozvěděl, že maďarská vláda začala tajně vyjednávat s Rusy, rozhodl se do Maďarska poslat svá vojska, aby zemi udržel v Ose.¹³⁴ Německá vojska brzy obsadila celé Maďarsko, ustavila loutkovou vládu a rozhodla o deportaci všech židů, žijících tam do té doby bez újmy, do Osvětimi k likvidaci. Organizací zabavení majetku i deportací maďarských židů byl pověřen blízký spolupracovník zesnulého Heydricha Adolf Eichmann.¹³⁵

Eichmann se usídlil v luxusní čtvrti Budapešti a ihned začal plánovat vyhnání s následným vyhlazením, ale tentokrát se rozhodl nabídnout určitou šanci k záchraně velkého množství židů před smrtí. Byl povolán vedoucí Výboru pro pomoc a záchranu, který pomáhal uniknout židovským obyvatelům z území ovládaného nacisty, jenž měl s pomocí spojenců výměnou za život miliónu maďarských židů dodat německé armádě až 10 000 nákladních aut k použití proti Rudé armádě.¹³⁶ Tento hrůzný obchod s lidskými životy tedy Eichmann navrhl, aby se zbavil velkého počtu židů a zároveň pomohl německé armádě v jejím krvavém a marném boji proti Rusům.

Ke cti Joela Branda¹³⁷ slouží to, že se alespoň pokusil milión maďarských židů vyjednáváním zachránit, i když nakonec neuspěl, protože Britové i Američané si nechtěli znepřátelit Rusy a navíc považovali Eichmannovu nabídku za podvod. Transporty z Maďarska tak začaly nabírat na obrátkách při dostatečně výkonné vyhlazovací mašinérii, jež nyní dosáhla svého vrcholu.

Stále vytíženější krematoria musela být opravena, aby zvládla další transporty, a počet členů Sonderkomanda se zvýšil až na 1000 mužů.¹³⁸ To pro nové příchozí nevěstilo nic dobrého. V květnu 1944 byla rovněž dokončena známá tříkolejná vlečka vedoucí ke krematoriu II. a III., jež umožnila vyložit tři lidské transporty najednou a urychlit blízkostí

¹³² D. DWOROVÁ – R. J. v. PELT, Osvětim, s. 312.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tzn. spojení několika zemí v čele s Německem, Itálií a Japonskem.

¹³⁵ Adolf Eichmann (1906-1962) Obergruppenführer SS, organizoval deportace židů z různých evropských zemí.

¹³⁶ L. REES, Osvětim, s. 230.

¹³⁷ Joel Brand – vedoucí Výboru pro pomoc a záchranu židů z nacistické moci.

¹³⁸ D. DWOROVÁ – R. J. v. PELT, Osvětim, s. 332.

krematorií proces selekcí s vražděním. A skutečně tehdy zahynulo v Osvětimi nejvíce lidí za její dosavadní existenci.

Ve dvou velkých vlnách teroru byl v té době zlikvidován i tzv. terezínský rodinný tábor v Březince, v němž žili lidé ze židovských transportů ze září, prosince 1943 a z května 1944 z ghetta v Terezíně. Transporty z tohoto tábora neprošly selekcí, kdy do tábora přicházeli jen práce schopní vězni, měly tedy plný počet obyvatel. Podmínky se však příliš nelišily od jiných částí osvětimského komplexu, takže zde se lidé nemuseli bát plynu, ale hladu s nemocemi ze špatné hygieny. Po prohlídce samotného Eichmanna pak v březnu 1944 zlikvidovali nacisté celý zářijový transport plynem a v červenci vyklidili celý tábor masovou selekcí se 4000 obětmi.¹³⁹ Zbytek lidí Němci poslali na práci do jiných koncentračních táborů na Západě. Stejně brzy poté skončil i cikánský tábor s maďarskými Romy, ale opět nebyli všichni obyvatelé povražděni. Zřejmě esesáci nechtěli opakovat likvidaci terezínského transportu kvůli vypuknutí možných nepokojů.

Plynování transportů probíhalo až do srpna, kdy se vězni ze Sonderkomanda dozvěděli, že brzy se plánuje také jejich zavraždění v plynové komoře, jako nebezpečných svědků zločinů, a proto 7. října narychlo vypuklo povstání, kdy byli tři esesáci zabiti a dvanáct z nich zraněno. Vězni připravenými náložemi odpálili krematorium IV., uprchli, ale všichni byli nakonec pochyťáni, dopraveni zpět a zabiti.¹⁴⁰

Listopad 1944 znamenal počátek ničení důkazů o „konečném řešení“ nacisty, kteří sami vyhodili do povětří krematoria, odvezli pryč část věcí ukradených zplynovaným obětem a vyhnali většinu vězňů na pochod smrti do ještě „bezpečných“ koncentračních táborů na Západě. V táboře zůstalo asi 9000 lidí, kteří měli být také zlikvidováni, ale většina tomu již unikla. Esesáci utekli jako poslední mezi 20. a 21. lednem 1945.¹⁴¹ Rudá armáda osvobodila Osvětim rychle dne 27. ledna 1945. Rusové našli mnoho důkazů o zvěrstvech Němců páchaných ještě před jejich příchodem a snažili se tělesně vyčerpaným vězňům pomoci. Někteří vězni zemřeli brzy po osvobození z přejedení, ale také na tyfus, jenž se v táboře brzy rozšířil.

Závěrem bych se rád zmínil o další věci související s vyhlazováním a nesmírně důležité pro nacisty: krádež. Lidé z transportů po sobě zanechávali ohromné množství věcí, které Němce lákaly. Toto bohatství tvořily pánské i dámské oděvy, boty, zlaté zuby,¹⁴² lidské vlasy

¹³⁹ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 264.

¹⁴⁰ D. DWORKOVÁ – R. J. v. PELT, Osvětim, s. 338.

¹⁴¹ www.koncentracni-tabory.estranky.cz/Osvetim-Osvobození-Osvětimi, s. 1.

¹⁴² Pozn. zlaté zuby vytrhávali vězni ze Sonderkomanda po plynování mrtvolám z úst.

atd. Proto byl v létě 1942 sestaven tzv. vyklizovací oddíl s přezdívkou Kanada,¹⁴³ jenž působil až do počátku roku 1943 v Osvětimi I., ale brzy poté se přestěhoval kvůli blízkosti krematorií do Březinky do bloku 16 v části BIb.¹⁴⁴

Dostat se do vyklizovacího oddílu Kanada bylo vysněným přáním každého vězně v táboře, protože členové tohoto uskupení si mohli opatřit více potravin, lepší šaty a přežívat tak poněkud déle než většina ostatních vězňů v táboře. Esesáci navíc se členy oddílu rádi kšeftovali, tolerovali jejich menší prohřešky, ale vše mělo i své stinné stránky. Kápoové i esesáci tyto vězně často vydírali, když po nich požadovali různé peněžní dávky, nebo krádeže přímo pro ně. Vězni mnohdy neměli na výběr a museli s nimi spolupracovat, protože jinak hrozilo udání táborovému gestapu a pak i smrt.

Počet budov oddílu Kanada se stále rozšiřoval, aby stačil velkému počtu nových věcí, které byli lidem poslaným na smrt ukradeny. Velmi brzy i nové baráky doslova přetékal nejrůznějšími předměty a evidence nebyla prakticky žádná, takže šmelina probíhala ve velkém. Esesáci, jak bylo již řečeno, měli z tohoto výnosného podniku svůj tučný podíl, proto téměř nezasahovali. Paradoxem je, že židé měli být zcela odstraněni z německé sféry vlivu, ovšem jejich zlaté zuby, kožešiny a šperky se posílaly do Německa, aby je titíž árijští¹⁴⁵ Němci mohli užívat. Za tímto paradoxem můžeme vidět pravý důvod vyhánění a vyhlazování židů, totiž zabavení jejich majetku, což bylo podle mě pro nacisty ve většině případů nejdůležitější.

Chaos z rychlého postupu Rudé armády způsobil, že Němci nestihli odvézt velkou část věcí ukradených zavražděným. Vězni, kteří měli hlad, po útěku většiny esesáků vyrazili prozkoumat tábor: „*Poté, co jsme prohlédli sklady v bývalém mužském táboře, jsme se ve snaze najít nějaké potraviny vydali do oblasti krematorií, sprch a dohořívajících baráků Kanady. Ve sprchách jsme našli hromady oblečení a bot a v jedné z místností vlasy, které esesáci nestačili odvézt do Německa. Jídlo tam nebylo.*“¹⁴⁶

Tak skončila smutná historie starobylého města Osvětim, již dnes připomíná jen několik starých baráků pro vězně, muzeum, koleje do Osvětimi-Březinky a trosky krematorií. Tato minulost by nikdy neměla být zapomenuta, abychom ji po nějakém čase nemuseli prožívat znovu. Osvětim však byla táborem, který se z koncentračního vyvinul ve vyhlazovací, ale na Východě vznikly tábory od počátku vyhlazovací. Je třeba si je připomenout.

¹⁴³ Pozn. Kanada představovala pro nouzí trpící vězně zemi hojnosti.

¹⁴⁴ O. KRAUS – E. KULKA, *Továrna na smrt*, s. 151.

¹⁴⁵ Tzn. árijská neboli panská rasa, Nacisté zastávali názor, že jejich rasa je nadřazena všem ostatním.

¹⁴⁶ www.koncentracni-tabory.estranky.cz/Osvetim-Osvobození-Osvětimi, s. 2.

Výrobní linky na smrt – vyhlazovací tábory

Mohlo by se zdát, že vyhlazovací tábory nemohou patřit mezi koncentrační, protože většina lidí z transportů přijíždějících do těchto vraždících zařízení žila pouze několik hodin cestou od vlaku až do plynové komory. Ve vyhlazovacích táborech však také museli pobývat vězni starající se právě o plynulou likvidaci lidí a další činnosti pro tábory důležité, např. ševci šijící pro táborové strážce atd. Proto je dobré tato hrůzyplná zařízení neopomenout, ale myslet rovněž na statisíce či milióny lidí, kteří v nich zahynuli.

Vznik vyhlazovacích táborů je úzce propojen s již zmíněným projektem eutanazie, kdy byli v několika ústavech v Německu a od roku 1938 připojeném Rakousku¹⁴⁷ zabíjeni mentálně zaostalí i nepohybliví pacienti. V létě 1941 Hitler svým rozkazem eutanazii zastavil a personál těchto ústavů byl poslán na východní frontu do polních nemocnic v zázemí. Jeho zkušenosti s plynováním choromyslných neměly zůstat dlouho nevyužity.

Pro „konečné řešení“ židovské otázky byl klíčovým listopad roku 1939, kdy se stal Brigadeführer Odilo Globocnik¹⁴⁸ velitelem SS a policie v distriktu Lublin.¹⁴⁹ Tento fanatický rakouský nacista byl věrně oddán Himmlerovi i jeho plánům na likvidaci židů a poté, co padlo rozhodnutí o přednostním odstranění židů z General gouvernementu, využil své přátelské styky s Himmlerem k prosazení myšlenky o zřízení tzv. Judenreservat¹⁵⁰ právě v jím ovládané oblasti Lublinu. Z židovské rezervace se však už v té době podle změněných názorů mělo stát vyhlazovací středisko, kam se po konečném odstranění všech židů z Generálního gouvernementu měli deportovat i ti ze západní Evropy a Protektorátu Čechy a Morava, aby tam po nějaké době mohli být rovněž zlikvidováni.¹⁵¹

Poté, co bylo na podzim 1941 rozhodnuto o odstranění židů ze všech území obsazených nacistickým Německem a začalo pokusné plynování v nákladních autech v Chelmně, začali Němci uvažovat o postavení stálých plynovacích zařízení, protože použití aut se ukázalo být neefektivním.

Nevyužitý personál účastnící se akce eutanazie, který měl mnoho zkušeností se zabíjením lidí plynem měl být využit právě v nově budovaných likvidačních zařízeních

¹⁴⁷ Tzv. Anschluss – připojení Rakouska k Třetí říši, z Rakouska se stává Ostmark – tedy Východní marka.

¹⁴⁸ Odilo Globocnik (1904-1945) šéf policie v okrese Lublin, organizoval deportace židů do vyhlazovacích táborů Belzece, Sobiboru a Treblinky.

¹⁴⁹ Tzv. Generální gouvernement – území okupovaného Polska se dělilo do pěti správních oblastí, okresů (Varšava, Krakov, Radom, Lublin a Lvov).

¹⁵⁰ Tzn. židovská rezervace, kam měli být všichni židé vyhnáni a drženi pod kontrolou.

¹⁵¹ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 22.

v oblasti Lublinu. Odilo Globocnik dostal díky své žádosti od SS přiděleno několik těchto „odborníků“ a mohl se tedy pustit do stavby vyhlazovacích táborů.

Prvním vyhlazovacím táborem, jehož stavba začala v listopadu 1941, byl Belzec, který měl stát na místě bývalého pracovního tábora v jihovýchodní části lublinského okresu. Nacisté při jeho plánování hledali místo, kde nebude v blízkosti žádné osídlení, tedy někde v hlubokých lesích, ovšem ne moc daleko od železničního spojení, aby tam mohly být přiváženy transporty. Tento tábor a budoucí tábory operace Reinhard se velmi lišily od již zmiňované Osvětimi, a to v mnoha věcech. Osvětim byla plánována nejprve jako koncentrační tábor, poté získala velmi důležitou ekonomickou funkci, kdy vězni v okolí těžili kvalitní vápenec, stavěli velký tovární komplex Buna vyrábějící syntetický benzín a vzápětí jí k tomu všemu přibyla vyhlazovací funkce u těch, kteří již nemohli pracovat. Vyhlazovací tábory naproti tomu byly budovány jen pro jedinou činnost, a tou se stalo vyhlazení. Všichni židé neschopní práce měli být posláni do takového tábora na smrt, aniž by si to někdo z nich uvědomil. Proto SS židům neustále tvrdilo, že pojedou pracovat do ghatt a pracovních táborů na Východě, nebo budou vystěhováni na rozsáhlá území Sovětského svazu okupovaná Německem.¹⁵²

Tábor Belzec, jenž byl dokončen v polovině března 1942, měl tvar čtverce a vzhledem ke své funkci byl relativně malý. Esesáků v něm sloužilo jen kolem třiceti, protože hlavní strážní silou tábora byl oddíl Ukrajinců, které nacisté získali do svých služeb z řad nacionalistů po útoku na SSSR.¹⁵³ Tito Ukrajinci, z nichž někteří sloužili předtím i v Rudé armádě, byli Němci po zajetí přemluveni ke spolupráci a posláni do tábora Trawniki.¹⁵⁴ Zde se naučili hlídat i zabíjet vězně ve stylu SS, přičemž ti nejschopnější byli posláni do koncentračních táborů, nebo dáni k dispozici policejním oddílům při vyklízení židovských ghatt v Polsku a organizaci hromadných poprav, k nimž velmi často docházelo např. z důvodu nedostatku transportních vlaků. Mnozí z Ukrajinců se pod velením SS opravdu změnili v nelítostné zabijáky neštítící se jakýchkoli zločinů.

Velitelem tábora Belzec se stal SS-Hauptsturmführer Christian Wirth¹⁵⁵, jenž pracoval i v projektu eutanazie a který v táboře vymyslel samotný vyhlazovací mechanismus. Řada židů zemřela již cestou vlakem v přečpaných vagonech pro dobytek, navíc bez sociálního zařízení, takže se často stalo, že všichni lidé v transportu dorazili do vyhlazovacího tábora až

¹⁵² <http://www.reinhard.mysteria.cz/Akce-Reinhard> - největší vyhlazovací akce v rámci holocaustu, s. 1.

¹⁵³ Tzn. Svaz sovětských socialistických republik, v době 2. světové války stál v čele J. V. Stalin.

¹⁵⁴ Pozn. výcvikový tábor SS pro strážné koncentračních táborů a pro ukrajinské pomocné jednotky.

¹⁵⁵ Christian Wirth (1885-1944) člen projektu eutanazie, velel táborům Belzec a Treblinka, zahynul v Itálii v boji proti partyzánům.

po smrti. Transport přijel do tábora po vlečce postavené pro tento účel, na rampě byli lidé vyloženi a ve velkém spěchu měli být rozděleni na muže a ženy, odvedeni do svlékacího baráku, kde se museli vysvléct do naha. Šaty ponechali v baráku, protože je často sám velitel tábora ujistil, že odjedou pracovat ještě dále na Východ, ale ještě před tím se musejí osprchovat. Nic netušící lidé pak byli hnáni úzkou průchozí chodbou ohraničenou ostnatým drátem, větvemi a plotem k plynovým komorám, kde je ihned po zplynování pohřbilo do hromadného hrobu speciální židovské komando. Židé tedy během celého procesu neměli mít ani náznak podezření, proto ta rychlost.¹⁵⁶

Další rozdíl proti Osvětimi spočívá v metodě zabíjení - zatímco v Osvětimi používali nacisté cyklon B, který přivázela plná nákladní auta, tak ve vyhlazovacích táborech se používala jednodušší vražedná směs, totiž benzín. Velký benzínový motor byl umístěn v domku za plynovými komorami a potrubím se do nich přiváděl plyn. Bylo to jednoduché i účinné zároveň. Zdejší systém se pak následně použil při vybudování dalších táborů, Sobiboru a Treblinky.

Celý tábor Belzec obklopovaly stromy a vysoký plot z drátěného pletiva s ostnatým drátem na vrchu, aby nikdo zvenku nemohl pozorovat, co se v něm děje. Ve třech rozích tábora pak stály strážní věže se čtvrtou blízko plynových komor¹⁵⁷, což ukazuje, jak se Němci snažili zamezit vstupu nezvaných návštěvníků.

Na lidi z příjíždějících transportů musel borový les působit uklidňujícím dojmem, takže i to jistě přispělo k nepochopení skutečnosti, která byla tak hrůzná, že jí jistě mnozí z nich odmítali uvěřit. Většina transportu proto po pár hodinách již neexistovala, kromě několika silných mužů a žen vybíraných esesáky pro službu v Sonderkomandu vyklízejícím plynové komory či dělníků, ševců apod., kteří měli sloužit přímo SS v táboře. Tito lidé však nebyli ušetřeni definitivně, protože každý den se na místním Appelplatzu konaly dva i tři apely, kdy esesáci vybírali slabé i zbité vězně pro plynové komory, přičemž neustále příjíždějící transporty doplňovaly zabitě pracovníky novými lidmi.

Popisují zde pouze první vyhlazovací tábor Belzec, aby vznikla dokonalá představa o funkci tohoto a ostatních táborů, protože všechny se sobě navzájem podobaly, ale vždy ten následující měl propracovanější strukturu než jeho předchůdce. Zde se odrazily rostoucí zkušenosti SS v průběhu vyhlazovacího procesu. O ostatních táborech akce Reinhard by ovšem nebylo dobré se nezmínit, neboť v nich později proběhly velmi důležité události.

¹⁵⁶ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 36.

¹⁵⁷ Tamtéž.

V květnu 1942 byl dokončen druhý tábor smrti Sobibor, který ležel rovněž v těžko přístupné oblasti s dobrým vlakovým spojením, a Odilo Globocnik tak mohl posílat více transportů i ze vzdálenějších oblastí Generálního gouvernementu. Železniční doprava byla však brzděna válečnými požadavky fronty, kdy se Němci připravovali na zahájení své velké letní ofenzívy a potřebovali většinu přepravního prostoru vlaků určených židovským transportům pro válečný materiál. Na základě stížností velitelství SS v Lublinu na nespolehlivost transportních vlaků se uskutečnilo jednání s ministerstvem dopravy o vyřešení těchto potíží, které proběhlo ke spokojenosti obou stran, takže deportace mohly pokračovat.

Otevření posledního vyhlazovacího tábora Treblinka v červenci 1942 dále zvýšilo kapacitu vyhlazování. Na výstavbě se podílelo velitelství SS a policie Varšavského okresu, německé firmy Schönbronn z Lipska, Schmidt-Münstermann, polští vězni a židé z nedalekého stejnojmenného pracovního tábora. Zdejší likvidační tábor měl pomoci vyhladit největší městskou židovskou komunitu ležící nedaleko: varšavské ghetto.¹⁵⁸

Treblinka se na rozdíl od Belzeců skládala ze tří částí, kdy měla každá vlastního velitele. Ubytovací část se skládala z baráků pro SS, ukrajinské strážce a pro židovské vězně pracující přímo pro komandaturu tábora. Nacházela se zde také latrína, benzínová pumpa s garáží atd. Tzv. administrativní či přijímací část byla tvořena rampou, kde stavěly transportní vlaky, shromaždištěm pro lidi právě vyložené z vlaku, před nímž se u brány oddělovali muži od žen s dětmi, tzv. Schlauchem¹⁵⁹ do poslední vyhlazovací oblasti se třemi plynovými komorami a nedaleko vyhloubenými jámami na mrtvá těla.

Po rozběhnutí likvidačního procesu bylo zjištěno, že dosavadní plynové komory nestačí zabíjet hromadící se transporty, a proto se v Belzec, Sobiboru postavilo šest nových zděných plynových komor a v nejvýznamnější Treblince dokonce deset. Před vchodem do budovy visel závěs ze synagogy s hebrejským nápisem: „*Toto je brána Páně, jíž procházejí spravedliví.*“ Pod nápisem byla Davidova hvězda a na schodišti květináče.¹⁶⁰ Což jen ukazuje nevídaný vrchol barbarství a cynismu ve vztahu k budoucím obětem. Nacisté s Ukrajinci sloužícími u plynových komor se často nahým lidem jdoucím na smrt posmívali, nebo je mlátili, takže u nich to bylo jistě samozřejmostí.

Brzy po zahájení provozu Treblinky musel její velitel dr. Irmfried Eberl¹⁶¹ řešit velkou krizi, protože vzhledem k opravě trati vedoucí do Sobiboru byl tento tábor dočasně mimo provoz, takže Treblinka i Belzec musely pracovat ještě nad svou kapacitu, což zvláště v prvně

¹⁵⁸ <http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=465>, s. 1.

¹⁵⁹ Tzn. chodba ohraničená větvemi a ostnatým drátem, nacházela se ve všech táborech akce Reinhard.

¹⁶⁰ W. SOFSKY, Řád teroru, s. 270.

¹⁶¹ Dr. Irmfried Eberl (?) Obersturmführer SS – nadporučík, další účastník akce eutanazie.

jmenovaném přineslo prakticky nevládnutelné potíže. Každý den přijíždělo několik transportů, které místní židovské komando ani nestačilo vykládat, až nakonec propukl chaos. Následující svědectví pomůže objasnit hrůznou situaci: „*Běželi jsme k vagónům. Ve všech vozech byli pouze mrtví – udušení. Leželi ve vrstvách jeden na druhém až ke stropu dobytčáku. Mrtvol bylo kam dát. Poblíž železničních kolejí ležely ohromné haldy šatstva a pod nimi stále nepohřbená těla.*“¹⁶²

Situace z konce srpna 1942 byla neudržitelná a Odilo Globocnik se ji rozhodl okamžitě vyřešit. Přijel na inspekci tábora spolu s nově jmenovaným inspektorem pro vyhlazovací tábory Christianem Wirthem, aby ihned provedl změnu ve velení. Irmfried Eberl byl ihned odvolán a dočasně nahrazen Wirthem, na jehož místo později jmenoval Globocnik bývalého velitele tábora Sobibor Franze Stangla.¹⁶³ Výměna ve velitelských funkcích přinesla zlepšení situace v Treblince, protože Stangl nařídil okamžitý úklid mrtvol u rampy a po tu dobu se veškeré transporty do tábora zastavily. Do začátku září židovští vězni všechen nepořádek rychle odstranili, aby vlaky mohly znovu obnovit přísun nových obětí.

Jak probíhaly deportace s vyháněním židovského obyvatelstva a transporty do vyhlazovacích táborů? Není to sice předmětem mé práce, ale nemohu si odpustit malé odbočení k tomuto tématu. Deportace židů z míst, kde žili často celé generace jejich předků, měly vždy násilný charakter, kdy ghetto brzy ráno obklíčily silné policejní jednotky, aby nikdo z jeho obyvatel neměl šanci uniknout. Jiné oddíly pak prohledávaly dům od domu, někdy vyháněly lidi i z postelí, ti si sebou mohli vzít pouze malé zavazadlo svých věcí. Po shromáždění všech židů na určitém místě, např. náměstí nebo vesnické návsi, byli lidé pod dohledem stráží odvedeni na nádraží k vlaku.

Dobytčí vagony byly dobře zajištěné, aby lidé nemohli utéct, a zároveň hlídané oddílem policistů stojících na střeších, ale touha vězňů po svobodě byla příliš silná. „*Celou cestu se členové stráže museli zdržovat v brzdařských budkách, aby mohli čelit pokusům židů o útěk. Už po krátké jízdě se židé pokoušeli prolomit strany, a dokonce strop některých vagonů.*“¹⁶⁴ Je tedy jasné, že zdaleka ne všichni židé se smířili se svým předem připraveným osudem obětí. Utrpení během transportu zažívaly oběti, ale často i ideologicky dobře připravení pachatelé. Mnozí z nich se po tom, čeho byli svědky, již podobných deportačních i střílejších „Aktionen“¹⁶⁵ nechtěli účastnit.

¹⁶² J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 94.

¹⁶³ Franz Stangl (1908-1970) velitel Sobiboru a Treblinky, po válce utekl do Brazílie

¹⁶⁴ Christopher R. Browning, Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku, Praha 2002, s. 40.

¹⁶⁵ Tzn. akcí – takto nazývali Němci v dokumentech vyhánění židů a jejich vraždění během deportací.

Spolupráce SS s Generálním ředitelstvím východních drah (Generaldirektion der Ostbahn)¹⁶⁶ sídlícím v Krakově se po určitých přepravních potížích způsobených ofenzívou na východní frontě začala znovu uspokojivě vyvíjet. Po osobní Himmlerově intervenci byla znovu dána přednost deportačním vlakům před potřebami německé armády využívající židy při výrobě válečného materiálu, s čímž souhlasil i Globocnik, který se židovského obyvatelstva na jemu svěřeném území chtěl zbavit dlouho. Hlavním úkolem nyní zůstávalo zajištění bezproblémového chodu vyhlazovacích táborů, což však rozhodně nemělo být jednoduché.

Dosavadní metoda vraždění zplodinami benzínového motoru přestávala vyhovovat z důvodu častých poruch onoho zařízení, a tak Němci uvažovali, zda nezavést podobně jako v Osvětimi cyklon B. Měl se konat jediný pokus, jenž se nakonec nekonal, protože Wirth nechtěl opustit svou metodu zabíjení. Plyn skladovaný v lahvích byl zakopán pryč z důvodu poškození během převozu do vyhlazovacího tábora.¹⁶⁷

Jak jsem se už zmínil, během prvních několika měsíců existence táborů akce Reinhard, byl osud židovských pracovníků vybraných zde na práci značně nejistý. Vždy po určité době vybírali Němci z přijíždějících transportů nové silné muže a již zapracovaní byli zlikvidováni. Tento způsob využívání vězňů se ukázal být velmi nepraktický. Esesáci se nakonec rozhodli ustavit stálá pracovní komanda, u nichž se měli pracovníci zahubit až po naprostém fyzickém i duševním vyčerpání. Stejně jako v jiných koncentračních i vyhlazovacích táborech vedl každý oddíl kápo, kterým byl často nejstarší nebo velmi autoritativní vězeň.¹⁶⁸ Hodně ještě dnes žijících svědků vděčí právě stálým pracovním komandům za svůj život.

Krvavé povstání v Treblince

Během roku 1943 byla velká část plánu na vyvraždění židů v Generálním gouvernementu splněna. Belzec se pomalu připravoval k ukončení činnosti, k němuž došlo na samém konci roku 1942, kdy tábor přestal mít využití. Přesto v něm už od té doby probíhala velká akce, totiž spalování pohřbených mrtvol na speciálních roštech, aby Němci zahladili všechny stopy po masových vraždách zde spáchaných. Další plánované transporty měly mezitím směřovat do zbylých dvou táborů akce Reinhard: Sobiboru a Treblinky.

¹⁶⁶ Zkr. Gedob, spravovalo železnice okupovaného Polska, podléhalo Říšské dráze (tzv. Reichsbahn).

¹⁶⁷ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 110.

¹⁶⁸ <http://www.reinhard.mysteria.cz/belzec-html>

Spalování mrtvol v Sobiboru a Treblince se odvíjelo od návštěvy Himmlera z března 1943 v zařízeních operace Reinhard, kdy na něj velmi zapůsobil rychlý a téměř bezchybný chod vyhlazovacích zařízení. I když operace Reinhard dále úspěšně pokračovala, zbývalo už jen jedno velké středisko koncentrace židů, tedy varšavské ghetto, mimo něj zbývalo již jen několik menších ghett.

Těla obětí se spalovala ihned po plynování na obrovských hranicích proložených dřevem, přičemž poté se popel a kosti rozdrcené v určitém druhu drtiče pohřbívaly v hromadných jamách. Hromadné hroby se však musely otevřít a ostatky v nich rovněž spálit, což se ukázalo být mamutí akcí nemající zdánlivě konec.¹⁶⁹ Vězni žijící a pracující v táboře si vzpomínají na hrozný puch spáleného masa šířící se celým táborem i velké plameny ze zapálených hranic viděných kilometry daleko. Jistě muselo být kruté vidět ony hranice hořet a vědět, že zítra na nich můžete ležet vy. Víím, že žít v neustálém strachu o život bych nedokázal, a proto obdivuji lidi, kteří bez ztráty smyslů i života přežili zdejší peklo připravené pro ně nacisty.

Při již zmíněné návštěvě ústředí operace Reinhard i vyhlazovacích táborů se Himmler rozhodl přeměnit Sobibor v koncentrační tábor, kde by vězni pracovali na výrobě munice, a Treblinka měla ještě nějaký čas pokračovat ve svém poslání, aby nakonec po spálení zavražděných obětí byla srovnána se zemí stejně jako Belzec. Himmler věřil, že ukončení operace Reinhard je otázkou pouhých několika měsíců.

Málo známou kapitolou naší země jsou transporty židů z Protektorátu Čechy a Morava, tedy přesněji řečeno z Terezína, do vyhlazovacích táborů. Od března do června 1942 přijelo celkem 13 000 lidí, z nichž 6000 zahynulo v Sobiboru a asi 7000 v Belzecu.¹⁷⁰ Další byli nuceni po transportu z Terezína do mnohých ghett na Východě, např. Lodž¹⁷¹ živořit v podmínkách zcela nevhodných pro život lidí, aby po určité době i oni odjeli do táborů akce Reinhard, odkud nebylo návratu.

Národností židů poslaných zemřít na Východ bylo hodně a někteří pocházeli z míst, odkud bychom to snad ani neočekávali, např. z Thrákie. Jugoslávie rovněž poslala své židovské obyvatele na smrt, ale třeba transporty z Maďarska mířily pouze do Osvětimi, kde v létě roku 1944 zažívali pravá muka v nelidském obchodě, jak jsem se již zmínil.¹⁷²

Obyvatelé varšavského ghetta už nějakou dobu tušili, že se Němci chystají jejich společenství zlikvidovat, a tak v očekávání nejhoršího tajně shromažďovali zbraně. Zvěst

¹⁶⁹ <http://www.holocaust.cz/cz2/history/camps/treblinka>

¹⁷⁰ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 150.

¹⁷¹ Pozn. nechvalně proslulé ghetto v oblasti Lublinu.

¹⁷² Srov. s. 34.

o blížící se likvidaci vyvolala 19. dubna 1943 povstání, které svou délkou, nelítostným bojem lehce vyzbrojených židů proti dobře organizované německé armádě s tanky i letadly a také tragickým koncem téměř po měsíci 16. května patří mezi události, jež by nikdy neměly být zapomenuty.

Velkým hrdinstvím v období před, během i po povstání v ghettu proslula obzvláště Irena Sendlerowa,¹⁷³ která jako zakladatelka i vedoucí *Żegoty*¹⁷⁴ zachránila snad 2500 dětí, když je sama odvedla z varšavského ghetta. Také prošla vězením gestapa, ale s pomocí přátel se jí podařilo uniknout jisté smrti, pracovat v odboji a dál pomáhat židovským dětem. Po válce jí namísto ocenění jejího hrdinství čekaly jen ústrky od komunistického režimu, který rovněž přežila a dočkala se ještě vděku.¹⁷⁵

Hned po potlačení posledního odporu bylo ghetto vypáleno a rozbořeno. Přeživší poslali Němci do vyhlazovacích táborů, aby se zbavili všech, kdo mohli představovat nebezpečí pro jejich režim. Varšava jako poslední velké židovské ghetto přestala existovat a na území Generálního gouvernementu tak žili židé jen v pracovních táborech blízko své práce nebo v malých ghettech.

Od počátku roku 1943 připravovali tzv. pracovní židé povstání i ve zbývajících vyhlazovacích táborech Sobibor a Treblinka.¹⁷⁶ Pod dojmem krvavého potlačení povstání ve Varšavě se táborové podzemní hnutí rozhodlo urychlit přípravy. Velkým problémem bylo získat pro povstalce zbraně, protože žádný z nich k nim přístup neměl, podplácení Ukrajinců penězi z transportů za zbraně také nikam nevedlo a esesáci si své zbraně střežili ve skladišti. Datum povstání zůstávalo dlouho neurčeno, ale v druhé polovině července muselo být stanoveno, protože nové transporty nepřijížděly, což vězňům naznačovalo, že se blíží jejich konec, když skoro nebyla práce.¹⁷⁷

Druhého srpna 1943 dobře připravené povstání vypuklo. Vězni postříkali budovy v táboře benzínem, zapálili a speciálními nůžkami prostříhali ostnatý drát. Během útěku zahynula část esesáků, ale i povstalci utrpěli těžké ztráty. Hodně je ostřelovali Ukrajinci s kulomety ze strážních věží, které se vězňům nepodařilo umlčet. Pouze malé části povstalců se během následného pronásledování podařilo uniknout.

¹⁷³ Irena Sendlerowa (1910-2008) polská katolická sociální pracovníce a učitelka.

¹⁷⁴ Tzn. Rada pro pomoc židům.

¹⁷⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/Irena_Sendlerowa

¹⁷⁶ Pozn. Belzec se v té době už připravoval k likvidaci.

¹⁷⁷ J. ARAD, Belzec. Sobibor. Treblinka, s. 289.

Tábor byl těžce poškozen požárem a vyhlazování židů v něm bylo definitivně zastaveno. Posledních třicet židovských děvčat zabili Němci v listopadu.¹⁷⁸ Nejhorší vyhlazovací akce tímto povstáním skončila, když byl poté opuštěn i Sobibor, v němž také proběhlo povstání židovského personálu. Obě úspěšná povstání ukázala Němcům, že židé se dokáží bránit své hrozící záhubě, ale i židům, že se mohou Němcům postavit se zbraní v ruce. Sám Odilo Globocnik akci Reinhard oficiálně ukončil uzavřením těchto středisek smrti.

Shrnutí a zamyšlení nad koncentračními tábory

Koncentrační tábory spolu s vyhlazovacími tábory znamenaly těžkou psychickou i fyzickou újmu vězňů, kteří zde byli nuceni přebývat v páchnoucích barácích s naprosto neznámými lidmi, ponižování a hlídání celý den nemilosrdnými esesáky, kteří využívali každou záminku k týrání i zabíjení nebohých lidí. Často nesmyslná práce vymyšlená esesáky měla vězně vyčerpat, aby mohli být zabiti a nahrazeni čerstvými haftery. Tento systém se používal úspěšně v Osvětimi, ale i dalších táborech, např. Sachsenhausenu či Buchenwaldu, kde vězni vyráběli cihly nebo těžili v lomech cenný vápenec pro SS, ale jejich životy neměly pro vězňáky vůbec žádnou cenu.

Směšné přiděly „jídla“ měly zajistit další redukování početního stavu vězňů spolu se selekcemi v Osvětimi i vyhlazovacích táborech, stejně jako nepřiměřeně kruté tresty za každý byť i minimální přestupek proti táborovému řádu. Velitel koncentračního tábora Dachau Theodor Eicke to vyjádřil naprosto přesně, když při výcviku esesáků řekl, aby se k vězňům chovali nemilosrdně a zapomněli, že byli kdysi lidmi.

Táborový režim navíc při plánování ubytování vězňů zmenšením jejich prostoru pro spánek dosáhl toho, že ti se vždy zaradovali, když člověk vedle nich na lůžku zemřel, protože pak měli více místa do doby, než přišel nový vězeň na jeho místo. Tak se esesákům podařilo ze smrti udělat naprosto běžnou věc, s níž se musí neustále počítat. Řada lidí nelidskosti poměrů v táborech nakonec podlehla a stali se z nich muslimi,¹⁷⁹ kteří byli co nejdříve zlikvidováni, protože SS už nepřinášeli žádný užitek a také svým otřesně vyzáblým vzhledem vzbuzovali lítost i pomoc ostatních vězňů.

Míra cynismu a brutality Němců byla podle mého názoru překonána ve vyhlazovacích táborech, kdy vězni utíkali nazí šlauchem přímo k plynovým komorám často za bití esesáků,

¹⁷⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Vyhlazovac%C3%AD_t%C3%A1bor_Treblinka

¹⁷⁹ Tzn. vězni, kteří se během pobytu v koncentračním táboře psychicky zhroutili a pasivně přijímali týrání, byli ihned vybírání do plynových komor.

takže vběhnutí do plynové komory pro ně podle nich znamenalo dočasnou záchranu. Nad dveřmi komory visel onen nápis ze synagogy.¹⁸⁰

Na konci války pak pomáhali na frontě budovat zákopy a kulometná hnízda před blížícími se Rusy, kde po skončení práce byli obvykle zabiti, aby nemohli po případném průlomu doufat v ruské osvobození. Naštěstí ne všichni vězňové byli zabiti, takže nám mohou sdělit své zážitky ještě dnes, i když těchto pamětníků již vzhledem k jejich věku rychle ubývá.

Nezapomínejme proto na koncentrační tábory, protože jsou nesmazatelnou stopou v naší historii, a odmítněme všechny popírače holocaustu, kteří věří, že žádná genocida nikdy nebyla. Evidentně nevidí, nebo nechtějí vidět, co se v koncentračních i vyhlazovacích táborech odehrávalo. Jejich výmluvy, že k potvrzení genocidy neexistují žádné dokumenty, je třeba odmítnout, z důvodu existence živých svědků a rovněž přiznání některých esesáků před mezinárodními soudními tribunály krátce po skončení války. Skutečnost, že Himmler i jeho podřízení se o vraždění v zachovaných dokumentech výslovně nezmiňují, přece ještě neznamená, že si nemohli přečíst mezi řádky s pomocí již zmíněných živých svědků. Je důležité si tuto ostudnou kapitolu našich dějin stále připomínat.

Tábory nucených prací

Co znamená pojem „nucená práce?“

Mnozí mladí lidé, pokud se jich zeptáte, by možná dnes ani nevěděli, co to ta nucená práce byla. Je to způsobeno nesystémovou školní výukou, kdy se ve školách učí o druhé světové válce pouze z pohledu válčících stran, ale už minimálně se hovoří o koncentračních táborech a už vůbec o nuceném nasazení na práci v Třetí říši několika ročníků naší mládeže v té době. Mluvím z vlastní zkušenosti, navíc na základní škole jsme se k výkladu druhé světové války ani nedostali. Rád bych se tedy pokusil alespoň částečně napravit řečené nedostatky.

Co tedy znamená nucená práce? Zaměstnanec může i dobrovolně pracovat, ale nesmí ukončit svůj pracovní poměr v rámci výpovědní lhůty, nebo po uplynutí doby, po kterou jeho smlouva trvala.¹⁸¹ Němci tedy mohli svévolně zahraniční pracovníky přesouvat a

¹⁸⁰ Srov. s. 41.

¹⁸¹ Mark SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945, Praha 2005, s. 14.

prodlužovat jejich smlouvy, jak se jim to právě hodilo. Tato skutečnost samozřejmě na „oblíbenosti“ nucené práce moc nepřidala.

Němcům okupace Československé republiky 15.3.1939 přišla velmi vhod, protože díky ní získali jednak prvotřídní bojové jednotky, např. lehké tanky Škoda i letouny Avia B534, s nimiž se již brzy v modifikované podobě měly setkat západní armády, ale rovněž výborně fungující zbrojní průmysl¹⁸² s dobře vyškolenými pracovníky.

Potřeba neustále nových pracovních sil se jasně ukázala po zahájení války v září 1939, kdy Němci převáděli stále více civilních zaměstnanců do služby ve vojsku. Obnova hladkého fungování ekonomiky po těchto drastických zásazích byla možná jen s pomocí zahraničních pracovníků. Právě nově okupovaná teritoria tvořila lákavý cíl pro německé náboráře, z důvodu velkého množství využitelné pracovní síly. Velká část této pracovní síly by se navíc nemohla dovolávat svých zaměstnaneckých práv, protože např. v Generálním gouvernementu neexistovaly žádné odbory, které by mohly hájit jejich zájmy. V Říši to nebylo o mnoho lepší, ale němečtí dělníci žili v nesrovnatelně snesitelnějších podmínkách než ti zahraniční. Lidé pracující v Německu bývali často vystaveni diskriminaci jak ze strany úřadů, tak i spoluzaměstnanců, protože se nikde nemohli dovolat spravedlnosti, a tak spolu s německými pracovníky podléhali svévoli nacistických úředních míst, avšak na rozdíl od nich nemohli spoléhat na sebemenší, zejména právní, ochranu.¹⁸³

Pro zahraničního dělníka znamenala nucená práce v drtivé většině případů odjezd z jeho rodné země do Německa, kde byl nucen pracovat ve značně nejistých i stísněných podmínkách. Existovalo zde jediné spojení s domovem kromě ostatních nuceně nasazených. „Dopisy byly jedním z pojištění s domovem, a protože jsme chtěli hodně pošty dostávat, museli jsme i hodně psát. Čilá korespondence s příbuznými i bývalými spolužáky z té doby měla za následek i některý pozdější snatek.“¹⁸⁴ Myšlenka, že doma máte někoho, kdo na vás myslí, znamenala značné morální povzbuzení pro citově vyprahlého člověka v daleké a často se zcela nepřátelsky a nepřejícně chovající cizině.

Nuceně nasazení byli ve většině případů umístěni ve velkých zbrojních podnicích, kde pomáhali nahradit německé dělníky povoláné na frontu. Nejtěžší práce v továrnách připadla právě zahraničním pracovníkům, kteří navíc museli doslova dřít i mnoho hodin denně jako novodobí otroci za nepřijemného dohledu německých mistrů tvrdě trestajících jakoukoli chybu. Ve válečných provozech mohli mít pouze krátkou přestávku na oběd, po níž

¹⁸² Tzn. např. plzeňská Škodovka vyrábějící snad nejlepší zbraně po Německu ve střední Evropě.

¹⁸³ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 15.

¹⁸⁴ C. MOTL, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I.. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 6.

následovala neustávající práce u strojů až do večera, kdy se zmožení dělníci vraceli do svých nepříliš útulných domů ze dřeva. Ráno pak se auslendiri¹⁸⁵ znovu vydali do práce, kterou neopustili až do konce pracovního dne.

Takto tedy vypadal život nuceně nasazených dělníků v Německu ve zkratce. Nyní bychom se mohli podívat blíže na jejich životní podmínky.

Nuzné ubytování nasazených

Velkým psychickým šokem pro nuceně nasazené byl už sám odjezd z jejich rodného města, z něhož někteří dosud nikdy nikam neodjeli, do neznámého cizího prostředí. „*Večer jsme odjížděli z Hlavního nádraží, každý měl s sebou nějaké to zavazadlo. Dali nám tam každému dva buřty a kousek chleba na cestu a pak četli naše jména ze seznamu a každý, koho přečetli, musel nastoupit.*“¹⁸⁶ Jak je vidět, Němci si pečlivě hlídali, aby jim nikdo poslaný na práci do Německa nevyklouzl. S evidencí pomáhaly místní úřady, které si vedly seznamy obyvatel už z doby první republiky.

Během války narůstalo nebezpečí pro železniční dopravu a cestování nebylo nikdy moc pohodlné. „*Odjel nás tam tenkrát plný vlak, jenž však nedorazil právě včas, protože válka byla v plném proudu a při náletech musely vlaky zastavit při naprostém zatemnění, aby nebylo z oblohy nic vidět. Vlak byl nákladní s dřevěnými palandami uvnitř. Cesta nám trvala strašně dlouho, celou noc a den.*“¹⁸⁷ Nuceně nasazení z východních Čech to měli o něco složitější.

„*V Pardubicích se sjíždíme z celého kraje, jsme podělováni salámem a chlebem, snad abychom zajedli stesk po domově, anebo aby naše zavazadla, již tak dost těžká, byla ještě těžší. V 18 hodin máme odjet rychlíkem do Prahy a odtud spěšným vlakem přes Drážďany, Lipsko, Halle až do Erfurtu.*“¹⁸⁸ To nebyl vůbec ojedinělý případ, protože Němce zajímaly jen pracovní síly. Jak se lidé cítí, pro ně bylo naprosto podružné. Proto také v rychlosti stavěli v Německu lágry pro nové pracovníky.

Dělníky čekal při příjezdu do Německa šok, když viděli dlouhé dřevěné baráky s ubohým interiérem uvnitř připomínající koncentrační tábory, o nichž již něco zaslechli. Nevěřili, že by to mohla pravda, a přesto bylo všechno tak skutečné. Nebyl to koncentrační tábor, ale podobnost zde byla. Tábory pro zahraniční dělníky střežili vysloužilí vojáci

¹⁸⁵ Tzn. cizinci, zahraniční civilní dělníci, z nichž někteří pracovali i v zemědělství v Německu.

¹⁸⁶ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým dne 27.1.2008.

¹⁸⁷ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

¹⁸⁸ Aneta KRAUSOVÁ, Vzpomínky na totální nasazení, Dějiny a současnost 11, 2007, s. 27.

Wehrmachtu,¹⁸⁹ kteří byli pro zranění v boji staženi z fronty, nebo muži příliš staří pro vojenskou službu. Někteří si vybíjeli svou frustraci z války na bezbranných auslendrech, jiní se chovali tolerantně. Jednotné měřítko pro jejich chování tedy neexistovalo. Hodně záleželo na náladě a okolnostech.

Interiér baráků se od vnějšku moc nelišil. O luxusu místnosti s jednou postelí si mohli nasazení nechat jen zdát. „*Byly to dřevěné baráky s čísly, kdy každá místnost měla svoje číslo s daným počtem postelí v řadě z obou stran, přičemž jsme většinou spali dva nad sebou, ale někdy i tři nad sebou, což bylo mnohem horší.*“¹⁹⁰ Přesto se tyto podmínky nedají srovnat s koncentračními tábory, kde ne jednu palandu, ale kóji zabralo i šest vězňů. V tomto srovnání tedy vycházejí lépe nuceně nasazení, kteří měli přece jen více místa.

Samostatnou kapitolou by jistě byla osamělost nasazených dělníků v cizině a jejich vyhledávání alespoň chvilkových únikových radostí, ať už s alkoholem, ženami nebo kartami. „*Známí chlapci mě zavedli do karetní společnosti, kde po práci ubíjeli čas při hraní ferbla, voka, ani nevím, jak se ty všechny hry jmenovaly. A nehrálo se o sirky, ale o velké peníze! Kolikrát byly v banku desetitisíce marek. Válely se na hromadě a komu došly peníze, dal tam nějaký ten proviant ovšem z balíku od rodiny.*“¹⁹¹ Totálně nasazení byli opravdu jen lidé mající své mouchy, proto jim nějaké ty poklesky odpuštěme a uvědomme si, že se ocitli náhle daleko od domova bez nějakého rozptýlení ve volném čase, jehož však neměli nazbyt. Je načase podívat se na odpočinek nuceně nasazených.

Volný čas v Reichu

Češi to v Německu neměli jednoduché, přesto jak jsem už popsal, měli dost volných chvil, kterých se snažili využít alespoň k dočasnému zapomenutí na řadu problémů, jež před nimi každý den vyvstávaly. Jednotlivci se snažili odreagovat různými způsoby, např. „*V Lipsku jsme měli velké možnosti, mohli jsme jít do zoologické zahrady, nebo se jít koupat do dvou krytých bazénů.*“¹⁹² Pro některé sportovně nadané Čechy se evidentně našlo dost možností, jak trénovat na soutěže s kamarády, ale i pro vlastní zábavu. Museli ovšem dodržovat určitý odstup od místních obyvatel, protože Němci cizince neměli příliš rádi.

¹⁸⁹ Tzn. branná moc – německé pozemní vojsko.

¹⁹⁰ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

¹⁹¹ C. MOTL, (ed.), *Byli jsme totálně nasazení I.*, s. 13.

¹⁹² Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým dne 27.1.2008.

Bylo to způsobeno velkým počtem auslendrů, kteří se dostávali do Německa od roku 1942. V březnu totiž Hitler jmenoval Fritze Sauckela¹⁹³ generálním zplnomocněncem pro pracovní nasazení (Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz) z důvodu pokračující války s Ruskem, k níž potřeboval koordinovat přesun pracovních sil z okupovaných území do Říše s co nejmenšími problémy.¹⁹⁴ To se díky Sauckelově vytrvalosti a jeho spolupracovníkům na okupovaných územích dařilo dost dlouho, ale stejně stále poptávka po nových pracovnících nestačila nabídce. Mnohdy proto Němci sáhli k tzv. konskripcím,¹⁹⁵ díky nimž se snažili naplnit kvóty lidí, které potřebovali. U nás se nuceně nasazení vybírali právě tímto způsobem. Také potřebné lidi sehnali s pomocí místních policejních složek, kdy prohledávali byty, kina, divadla a každého, kdo neměl zaměstnanecký průkaz, odvedli na první shromaždiště k vlaku.

Sauckel pak nařídil 23. dubna 1942 přidělit žákyně sedmých tříd a žáky pátých a šestých tříd německých středních a vysokých škol na výpomocné zemědělské práce.¹⁹⁶ Hlavní složku nasazených však tvořili ostarbeitři,¹⁹⁷ o jejichž práci panoval velký zájem, protože jejich výživa nebyla drahá a navíc Rusové mohli být při práci utýráni k smrti a brzy nahrazeni novými pracovníky. Alespoň takto to Němci dělali s židy z Východu až do roku 1944, kdy byla zásobárna levné pracovní síly vyčerpána až na kontingent maďarských židů určených k likvidaci v Osvětimi. Práceschopní lidé pak díky tomu zlikvidováni nebyli.

Velká část pracovníků důležitých továren v Německu byla tedy tvořena zahraničními dělníky. Ti se, jak již bylo řečeno, bavili různě. „*V našem volnu jsme chodili do vinárny na Fridrichstrasse, kde byla taková varietní vystoupení, ale my jsme tam jako Češi mohli chodit. Hráli jsme také soutěžně volejbal i mezi tábory, což jsme si sami zorganizovali.*“¹⁹⁸ Je třeba ocenit, že někteří nuceně nasazení si domluvili s ostatními tábory různé soutěže, a tak jim daný volný čas dobře využili. Byla to další možnost odreagování se ve společnosti přátel.

Z toho vyplývá, že největším nepřítelem nasazených se po Němcích stala nuda, kterou bylo potřeba překonávat různými dříve popsanými způsoby. Ovšem velká část dělníků neměla volného času zase tolik, aby si uvědomila, že se nudí. Práce pro dělníky v továrnách byla téměř nekonečná a na venkovských statcích člověk pracoval od rána do večera. Na venkově byli zaměstnáni většinou Slováci jako sezónní dělníci, takže se na zimu vždy vraceli domů.

¹⁹³ Fritz Sauckel (1894-1946) říšský místodržící, uplatňoval donucovací taktiku vůči nuceně nasazeným.

¹⁹⁴ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 38.

¹⁹⁵ Tzn. odvod celých ročníků lidí na práci do Německa.

¹⁹⁶ Kronika druhé světové války, Praha 2000, s. 164.

¹⁹⁷ Tzn. pracovníci ze střední a východní Evropy (Češi, Poláci, Ukrajinci, Rusové, atd.).

¹⁹⁸ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

Ti patřili mezi dobrovolníky u nuceně nasazených.¹⁹⁹

Práce a zase jen práce

Hodně bývalých nuceně nasazených má právo si stěžovat na úřady i zákony, protože jim stále nebylo vyplaceno odškodnění za útrapy, které v Německu prožili. U mnoha z nich se dočkali peněz už jen jejich rodiny, ale alespoň bylo něčeho dosaženo. Řada lidí však stále čeká a není vůbec jisté, zda se toho ještě dožijí. To je opravdu asi nejsmutnější na nasazení v Říši, že se na jeho aktéry ať už vědomě či nevědomě zapomíná, i když někteří odváděli tu nejtěžší práci. „*Zanedlouho po rozbombardování továrny nás asi 15, kteří jsme byli z jednoho města Letohradu-dřívě Kyšperk, uteklo do Bunzlau, kam jsme byli původně posláni, a tam jsme pracovali v dolech na měď.*“²⁰⁰ Práce v dolech musela být podle mého názoru vůbec nejhorší vzhledem k neuvěřitelné dřině.

Někdy měl cizinec štěstí, když díky svému vyučení získal práci s přístupem k potravinám, takže netrpěl nouzí jako jiní. „*Pak jsem začal pracovat v kavárně Ritter, kde nám šéf ráno nosil chleba s tvarohem nebo smažené vejce s bílou kávou, a to byla naše snídaně. Já například jezdil do muničního skladu pro kukuřičný škrob a pak se z toho pekly dorty.*“²⁰¹ V tomto případě by zřejmě ostatním nasazeným nezbylo než závidět. Takto dobrou práci v Německu dostal málokdo.

Dobrá otázka by zde byla: „Proč?“ Němci totiž potřebovali v chodu hlavně velké zbrojní provozy udržující zásobování německých armád na frontách, a ty stály převážně u dřevěných lágrů, v nichž bydleli nuceně nasazení. 18. únor 1943 znamenal navíc zlom díky Goebbelsově²⁰² projevu ve Sportovním paláci v Berlíně, kdy přiměl své zfanatizované posluchače k souhlasu s totální válkou a utažení opasků ve všech sférách života pro vítězství Třetí říše. „*Ptám se vás: Jste vy a německý lid rozhodnutí pracovat deset, dvanáct a když to bude nutné, i čtrnáct a šestnáct hodin denně a tím přispívat k vítězství, pokud vydá vůdce rozkaz?*“²⁰³ Zde je pouze jeden z deseti bodů, které Goebbels přednesl v naplněném Sportovním paláci, a každý z nich byl odsouhlasen bouřlivým: „*Ano.*“ Od té doby se zavíraly kavárny i cukrárny, aby Němci mohli své opasky pořádně utáhnout. K tomu rovněž těžké ztráty vojáků nutily Wehrmacht povolávat nové a nové ročníky.

¹⁹⁹ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 44.

²⁰⁰ C. MOTL, (ed.), Byli jsme totálně nasazení I., s. 15.

²⁰¹ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým dne 27.1.2008.

²⁰² Dr. Paul Joseph Goebbels (1897-1945) nacistický ministr propagandy.

²⁰³ Kronika druhé světové války, s. 226.

Češi²⁰⁴ nemuseli našťestí rukovat, ale zhoršující se válečná situace Německa na ně začínala tíživě doléhat. Nedostatek potravin a těžké bombardování spojenců pocítili ostarbeitři i na chování obyvatelstva, jež se stále více měnilo k horšímu. Bezohlednost některých lidí k ostatním (i k jiným Němcům) se stala naprosto běžnou věcí. „*Lidé jsou tady tak zaslepení, že nevidí, jak jsou směšní. Když se pacientovi nedostává feniku na lék, tedy jej nedostane, i kdyby umíral, dokud ten jeden fenik nepřinese. Už jsem měl mnohokrát na jazyku: „Pane lékárníku, já to zaplatím.*“²⁰⁵

Nechuť k nasazeným cizincům se postupně zvyšovala. Ostarbeitři byli podezírání z kladného vztahu k sestřeleným spojeneckým letcům (což nebylo daleko od pravdy) a obávání pro možné zosnování povstání. Někde proto měli „tužší“ režim. „*V některých táborech si ty zahraniční dělníky tak hlídali, že nesměli vycházet z tábora ven a Němci je vždycky ráno a večer vodili do práce a z práce.*“²⁰⁶ Obava nacistického vedení z těchto zahraničních pracovníků byla skutečně obrovská, ale byla opravdu na místě? Podle mého názoru ne, protože nasazení byli daleko od jakékoli pomoci z domova, znali jen malý okruh kamarádů, s nimiž pracovali, a navíc věděli, že za útěk nebo vzpouru může být postižen někdo z jejich blízkých doma. Navzdory tomu se na samém konci války většina lidí rozhodla k útěku do vlasti, který se jim přes různé nepříjemné peripetie nakonec podařil.

Jak jsem se již zmínil, pracovala převážná většina nuceně nasazených v továrnách na letecké motory, letadla, tanky apod. Tyto provozy byly pro Němce životně důležité, proto si je důkladně hlídali proti sabotážím, ale velký počet lidí skýtal určitou naději, že by přece jenom bylo možné nacistům citelně uškodit, a nemuselo to být ani v továrně, jak o tom vypráví následující příběh: „*Hloubili jsme spojovací zákopy. Jelikož na jeden kilometr bylo nasazeno okolo tisíce lidí, náš výkon kontrola nepostřehla. Také jsme měli za úkol vybudovat z dřevěných kuláčů palebný srub. Tento úkol jsme splnili na 100 %, protože jsme kůly zarazili jen do hlubokého sněhu, který jsme polili vodou, a zbytek uřezali a pečlivě zamaskovali.*“²⁰⁷ Někdy se mohl člověk dostat k úplně jiné práci, než byl vyučen, a ještě se snažil Němcům co nejvíce uškodit. „*Po vyučení dámskou krejčovou dostala v únoru 1944 příkaz odjet do Německa a nastoupit do továrny BMW v Basdorfu u Berlína. Jako soustružnice opracovávala hlavice do leteckých motorů a záměrně se je přitom snažila poškozovat, aby byly nefunkční.*“²⁰⁸ Odvaha pamětníkům i jejich kamarádům vážně nechyběla, neboť za odhalenou

²⁰⁴ Pozn. kromě těch ze Sudet, kteří museli narukovat do Wehrmachtu.

²⁰⁵ A. KRAUSOVÁ, Vzpomínky na totální nasazení, s. 28.

²⁰⁶ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

²⁰⁷ C. MOTL, (ed.), Byli jsme totálně nasazení I., s. 21.

²⁰⁸ <http://www.zivapameti.cz/cs/o-zive-pameti/vzpomanky-pametniku/52...>

sabotáž mohli být klidně všichni aktéři popraveni. Z tohoto důvodu i možných jiných příčin²⁰⁹ nebyly sabotáže příliš časté, protože z nastíněného důvodu je zřejmé, že riziko bylo vysoké.

Na obsazených územích se němečtí podnikatelé nepouštěli do obchodování, protože výsledek války ještě nebyl jistý. Jediným způsobem podnikání, do něhož se pustili, bylo přejímání místních válečných továren a dílen.²¹⁰ Říkalo se jim K-Werke.²¹¹ Zde pracovali kvalifikovaní zaměstnanci, což například ve Francii působilo rozpory mezi říšským ministrem zbrojní výroby Speerem a Saucklem. Speer chtěl vyškolený personál ponechat v továrnách v jeho zemi, aby tam pracoval pro Německo, a Sauckel ho chtěl deportovat přímo do Říše na práci. V tomto vyhroceném konfliktu nakonec zvítězil Speer s pomocí Hitlera a místní zaměstnanci již nemuseli povinně odjíždět. Navíc konkrétně francouzský příspěvek k válečnému úsilí Německa nebyl tak veliký, pokud vezmeme v úvahu ohromnou rozlohu této země. Číslo se pohybuje kolem 1 000 000 nuceně nasazených odvezených do Německa.

Ne vždy pracovali nasazení v továrnách, někdy se dostali i na venkov, kde pomáhali se sklizní, nebo měli důležitější práci. „*Saarbrücken, to byla první štace. Odtud si mě vzala firma do Saargemündu, kde byl protržený plavební kanál a oni ho potřebovali zprovoznit kvůli dopravě vápna. Tam, vedle kanálu, byly ohromné vápencové doly. Bylo zajímavé, že ty doly byly ražené dovnitř, u nás bývají otevřené. Já jsem jezdil s malou lokomotivou, úzkokolejkou: najíždělo se ke kanálu, když byl opravený, a vysypal se vápenec. Odtud to šlo do vápenek na vypálení.*“²¹² Tedy relativně zajímavá práce, ale jistě velká dřina pro všechny zúčastněné.

Organizací, která s průběhem války získávala na významu byla Technische Nothilfe,²¹³ odklízející trosky po náletech v německých městech. Vznikla již v roce 1919 jako nepolitický spolek odstraňující následky přírodních katastrof, ale v roce 1939 se z ní stala nacistická organizace podřízená pořádkové policii, přičemž její členové ve službě měli status i pravomoc veřejných osob.²¹⁴ Působila rovněž v protektorátu a stala se důležitou složkou odklízející trosky po náletech, ale také nevybuchlé bomby, takže práce v ní byla mimořádně nebezpečná. Členové organizace také například museli umět zprovoznit poškozenou elektrárnu atd. Velký

²⁰⁹ Pozn. např. přísnější kontrola součástek přicházejících do továrny, lepší přehled německých mistrů o tom, kdy kdo kterou součástku držel v ruce, atd. Nenahlášení vadné součástky se v případě prozrazení rovnalo trestu smrti.

²¹⁰ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 74.

²¹¹ Tzn. Kraft Werke, byly financovány Wehrmachtem, ale vedli je podnikatelé.

²¹² J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRÝSKOVÁ, (edd.), Místo určení: Sársko. Čeští nuceně nasazení vzpomínají, Praha 2004, s. 37-38.

²¹³ Tzn. Nutná technická pomoc.

²¹⁴ Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Stanislav KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Doprovodná publikace k výstavě, Praha 2004, s. 65.

zájem u Technische Nothilfe projevovali o stavební řemeslníky a jejich první transport odjel z protektorátu na práci do Německa už v srpnu 1942.²¹⁵

Skupinou, jež dosud nasazení unikla, byli středoškolští studenti, avšak ne nadlouho. Již v roce 1943 byli vycvičeni a posíláni na odklízování škod po náletech v Říši, jak to slíbil protektorátní ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec²¹⁶ Němcům. Ministerstvo poskytlo Technische Nothilfe i seznamy žáků, ale plně ji svěřilo organizaci celé akce, která způsobila zděšení a zlost v řadách rodičů snažících se své děti z transportu dostat, nebo alespoň zkrátit jejich nasazení v Německu co nejdříve.²¹⁷ Mladiství studenti nebyli z transportu vyjmuti, což je velmi podivné. Nacisty evidentně věk studentů nezajímal a hledali jen, jak naplnit stanovenou kvótu lidí pro pomocné práce. Mladí lidé si pak prožili peklo, když viděli spoušť po náletu s mrtvými těly. Nikdo z nás si nedokáže představit, co museli tito studenti zažít.

Smrt padá z nebe – nálet!

Nejhorší věc, která se nuceně nasazeným v Německu mohla stát, že jim letecký jim v lepším případě pouze poničil pracoviště, v horším i ubytování a ohrozil je na životě. „*Zažil jsem také hodně náletů, viděl několik sestřelených letadel a vyskakující členy posádek. S učedníkem Bernardem jsme chodili po každém náletu na půdu a dívali se, jestli tam něco nehoří. Měli jsme na hlavách helmy od Luftschutzu²¹⁸ a v těch jsme se cítili bezpečně. Hledali jsme tam zápalné bomby, které mohly být velmi nebezpečné.*“²¹⁹ Z tohoto líčení je zřejmé, že trosky i nevybuchlé pumy odstraňovali nejen členové Technische Nothilfe, ale běžně i ostatní nasazení.

Jak vnímali nuceně nasazení své poslání v Německu ještě před ním a jak během něj? Na tuto otázku nám může dát odpověď následující svědectví: „*My jsme nedělali rozdíl mezi nacistou a Němcem... pro nás Němec rovná se nacista. A teď si představte, s tímto přesvědčením, v této atmosféře, přijedeme do Německa, oni nás tam oblečou do německých uniforem, cvičej tam polovojenskej výcvik, nás Čechy, kteří jsme je vlastně nenáviděli, a přitom jednají s námi normálně, jednají s námi jako s lidmi, jednali s námi dokonce*

²¹⁵ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 65.

²¹⁶ Emanuel Moravec (1893-1945) československý důstojník, publicista, ministr školství a lidové osvěty.

²¹⁷ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 68.

²¹⁸ Tzn. protiletecká ochrana, organizace podobná Technische Nothilfe.

²¹⁹ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým dne 27.1.2008.

přátelsky..²²⁰ Pamětník byl nasazen u Luftschutzu v Hamburku a Kielu při odklizení trosk. Při těžkých náletech vznikla často určitá forma solidarity s místním obyvatelstvem, pokud se ovšem nejednalo o fanatické nacisty. Nejedno pamětník pak v Říši poznal, že někteří Němci nejsou tak zaslepení propagandou, jak by se mohlo zdát.

Na počátku války nebyly nálety příliš časté, protože Britové měli málo bombardérů, jež nejdříve neunesly mnoho bomb, přičemž po těžkých ztrátách při denních náletech musely létat v noci, na což nebyly určitý čas dobře vybaveny. Standardním britským bombardérem v počáteční fázi války byl dvoumotorový Vickers Wellington s nepříliš velkou nosností, který začal být teprve od roku 1941 nahrazován těžkými čtyřmotorovými letouny Short Stirling a Avro Lancaster s moderními zaměřovači i lepším vybavením. Od doby jejich zavedení do výzbroje britského bombardovacího letectva se pronikavě zlepšily výsledky bombardování a zvětšily škody v německých městech, což s sebou bohužel neslo i větší ztráty civilního obyvatelstva spolu s českými nuceně nasazenými.

Když se v polovině války letecké boje stupňovaly, zapojili se do nich Američané se svými těžkými bombardéry Boeing B17 Flying Fortress²²¹ a Consolidated B24 Liberator²²² představujícími pro německé továrny skutečnou hrozbu. Nálety nyní mohly probíhat ve dne i v noci, protože Američané se soustředili pouze na denní bombardování a Britové na noční. Tato eskalující letecká válka doslova ničila německé civilisty fyzicky i psychicky. To se projevovalo až nenávistí k sestřeleným letcům, kdy často docházelo k jejich lynčování, k čemuž dokonce nabádali sami nejvyšší představitelé nacistické strany.

Před nálety neexistovala 100% ochrana, ale přece jen určitou možnost přežití dávaly protiletecké kryty, které se začaly stavět po celém Německu. „*Do obrovských tří i čtyřpatrových železobetonových krytů jsme pak mohli chodit v Berlíně. Ty kryty měly takové skluzy, aby ta bomba nespadla jinam než měla.*“²²³ Mimořádně situace, kdy bomby padaly jinam, než byl jejich cíl se během války stávaly hodně často a dnešek není výjimkou, vzpomeňme boje v Iráku s vysoce přesnými „intelligentními“²²⁴ střelami schopnými zasáhnout cíl s přesností na metr, čehož bomby z druhé světové války nebyly nikdy schopny.

Kvůli této nepřesnosti pak padaly bomby nejen na továrny, ale také na obytné domy dělníků: „*Někdy při náletu zmizel spolu s továrnou i tábor se zahraničními dělníky.*“²²⁵ Přesto nuceně nasazení zahraničním letcům nic nevyčítali, ale naopak byli rádi, že Němci „dostávajíjí

²²⁰ <http://www.zivapamet.cz/cs/o-zive-pameti/vzpomanky-pametniku/52...>

²²¹ Tzn. létající pevnost, přezdívka vztahující se k třinácti kulometům na ochranu letadla.

²²² Tzn. Osvoboditel, B24 se angažovaly v Evropě stejně jako B17, ale jsou méně známé.

²²³ Úryvek záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

²²⁴ Tzn. řízenými počítačem s přesně zadanou konfigurací cíle.

²²⁵ Úryvek záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

na frak.“ Občasná oběť mezi nimi tento jejich názor nijak nepoznamenala. Těšili se, až ta „zatracená válka“ konečně skončí, a tiše doufali, že se tak stane brzy. Studenti dopravení do Německa v polovině války měli tu smůlu, že museli zůstat až do jejího konce, protože to bylo uvedeno ve smlouvě.

Zajímavě se v Říši pohlíželo na Čechy a Němce na jedné straně a Poláky například s Ukrajinci na druhé. Pro Čechy platila zvláštní právní norma²²⁶ upravující jejich činnost. Za krádež mohl být Čech potrestán tzv. „ochrannou vazbou“ tedy odesláním do koncentračního tábora.²²⁷ Němec byl proti tomu do určité míry chráněn nacistickými úřady.

Proti Polákům a jiným východním národům byla zaměřena přísná diskriminační opatření podobná těm protižidovským. Je to až paradoxní, ale i když Němci potřebovali jejich pracovní výkon, přesto je nutili nosit žluté látkové trojúhelníky s fialovým P uprostřed.²²⁸ Mnozí pak byli v práci i mimo ni týráni vedoucími lágrů a dohlížiteli v továrnách či jiných provozech. Vzepít se nemohli z důvodu drakonických trestů, jež by jistě následovaly. K tomu jim hrozilo stále větší nebezpečí z čím dál častějších náletů na Německo.

Berlín byl nejčastějším místem pobytu našich nuceně nasazených. Bohužel pro československé občany i nejčastěji bombardovaným. „V letech 1943 a 1944 byl vystaven mnoha soustředným velkým a malým náletům. Bombardovací svazy rozsávaly hrůzu a smrt.“²²⁹ Nasazení pak po náletu byli často nahnáni k troskám uklízet. Němci k této práci nahnali všechny, kteří byli poblíž k dispozici, nejen členy Technische Nothilfe uklízející nepořádek automaticky. „Vždy po náletu se odstraňovaly škody tak, že každý dostal lopatu a musel se zapojit do práce. Já také dostal do rukou lopatu, ale nechal jsem ji padnout na zem a řekl strážnému z SS, že jsem vyučený dělník, tak proč se mám podílet na obyčejné práci.“²³⁰

Abych objasnil, proč byl Berlín v druhé polovině války nejbombardovanějším městem, bylo by dobré podívat se na něj očima velitele britského bombardovacího letectva sira Arthura „Bombardáka“ Harrise.²³¹ Ten chtěl dokázat, že zlomí morálku Němců masivním bombardováním velkých měst s Berlínem na prvním místě. Proto zahájil v létě 1943 tzv. bitvu o Berlín, která poté trvala až do konce války. Britské bombardovací letectvo v ní od německých nočních stíhaček a protiletadlového dělostřelectva naváděného světlotrubic utrpělo

²²⁶ Pozn. měli stejně vysokou mzdu jako Němci, ale přísnější tresty i za malé přestupky.

²²⁷ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 100.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Ctibor MOTL – Zdeněk MEDŘICKÝ, (edd.), Byli jsme totálně nasazení II.. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1992, s. 20.

²³⁰ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

²³¹ Sir Arthur Travers Harris (1892-1984) velitel Bomber Command RAF (Britského bombardovacího letectva), prosadil masivní nálety na německá města, snažil se vyhrát válku pouze bombardováním, neuspěl.

velké ztráty, než se mu podařilo vyvinout tzv. Window²³² a než zavedlo i vlastní noční stíhače k ochraně bombardérů. Tato doba stála podle některých kritiků více životů členů posádek bombardérů než německých civilistů.

Podle mého názoru byla celá strategie Harrise chybná. Němci se po jeho bombardování nejen nevzdali, ale ještě na jaře a v létě 1944 dokonce zvýšili výrobu zbraní převedením výrobních linek z továren do rozsáhlých komplexů jeskyní vybudovaných vězni z koncentračních táborů. Harris by udělal mnohem lépe, kdyby se zaměřil na bombardování výroby syntetického benzínu, bez něhož nemohl německý průmysl existovat. To jsou ovšem jen kdyby, kdyby... Skutečností zůstává, že se německé armády vzdaly nehledě na bombardování až v okamžiku, kdy do Německa vstoupila ruská a spojenecká vojska.

Pracovně výchovné tábory, ubytování a běžná táborová strava

Pro dělníky odmítající nastoupit do práce pracovní úřady snižovaly podporu v nezaměstnanosti, nevydávali jim potravinové lístky apod. Ti, kteří pracovali liknavě nebo svou práci zanedbávali, mohli být přeloženi do AEL,²³³ odkud se mnozí vrátili po třech týdnech či měsíci naprosto tělesně zničení. Podmínky v těchto táborech se totiž prací, přiděly jídla a ubytováním moc nelišily od nechvalně proslulých koncentračních táborů. Zacházení ze strany dozorců SS bylo brutální až sadistické a trest tímto táborem připomínal vězení, kde ovšem na rozdíl od něj vězni nic nelidského nespáchali.

Jeden z těchto táborů byl například u Plané nad Lužnicí, jež bychom si mohli jako modelový představit. Byl založen na počátku března roku 1943, kdy byl 3.3. jmenován velitelem Karl Heinz Burkert.²³⁴ 8.3. dorazil správce (Lagerverwalter později hospodář – Wirtschaftsführer) Josef Janovský, který sem byl přeložen z velení cikánského tábora Lety. Jeho listina z 9. března adresovaná Zemskému viceprezidentovi pro Čechy a veliteli neuniformované protektorátní policie sděluje, že tábor je dobudován a připraven ke službě včetně ubytování pro nuceně nasazené.²³⁵

Německým podnikatelům se zřizování táborů pro „vzporné“ zaměstnance vyplatilo již od roku 1940, kdy byly zakládány v Německu s pomocí oblastních služeben státní policie

²³² Tzn. okno – byly to tenké staniolové proužky shazované v noci z bombardérů k oslepení německých radarů navádějících noční stíhačky.

²³³ Tzn. Arbeitserziehungslager – Pracovně výchovný tábor.

²³⁴ Karl Heinz Burkert (?) Oberscharführer SS, jeden z mála esesáků v táboře, o tábor se starali četníci.

²³⁵ Zpráva o zahájení činnosti a o příchodu prvních osob zařazených do tábora, inv. č. 16, sign. II-1b/1, kt. 2.

spolu se zvláštními policejními tábory a vnitropodnikovými výchovnými tábory.²³⁶ Práce trestaných zaměstnanců byla velmi těžká, přičemž po odpykání trestu se do podniku vrátila často lidská troska, která svým viditelně prožitým tělesným utrpením děsila ostatní zaměstnance a odrazovala je od podobného jednání, což se podnikatelům hodilo. Zřízení táborů tedy prospívalo německému hospodářství, ale SS se příliš nelíbilo, protože ta díky nim přicházela o možné nové vězně koncentračních táborů, jichž nikdy na své stavební projekty neměla dostatek. Přesto mohla jejich chod ovlivňovat prostřednictvím podřízených policejních jednotek starajících se o dozor nad vězněnými zaměstnanci.

Výstavba pracovně výchovných táborů v Protektorátu byla zahájena až ve 2. polovině roku 1942, přičemž u nás byly mnohem lepší podmínky než v Říši, protože strážní službu vykonávalo protektorátní četnictvo podléhající neuniformované protektorátní policii s nadřízeným orgánem gestapem.²³⁷

Uvnitř tábora existovala dvě oddělení, kdy v prvním panoval ztřeštěný režim a vězni zde dostávali jen část stravy, spali na tvrdém lůžku s jednou přikrývkou, i když bylo venku nevlídné počasí. Budíček měli navíc hodinu před zbytkem tábora spojený s trestným cvičením.²³⁸

Někdy například z důvodu bližšího zaměstnání byl AEL podle rozkazu přesunut jinam, ale málokdy se vracel znovu zpět tak, jako tomu bylo u již zmíněného tábora v Plané nad Lužnicí. Ten se stěhoval do Pardubic a pak po nějaké době opět do Plané. Že takový přesun musel být domluven s drážními zaměstnanci, aby přijelo dost uzavřených nákladních vagonů pro přesun osazenstva tábora, je jasné.²³⁹ Jistě se jednalo o složitou logistickou spolupráci.

AEL sloužily až do konce války, aby svou hrůznou pověstí přiměly vzdorující pracovníky k dobré práci a zbytek odstrašily od dalších možných přestupků. Lágry mohly projít až statisíce dělníků různých národností, což už dnes půjde jen těžko zjistit.

V dubnu 1945 se blížila fronta k internačnímu táboru Svatobořice na Moravě. Ten sloužil od srpna 1942 jako nedobrovolný „domov“ pro osoby, jejichž otcové, synové nebo bratři bojovali proti Německu v zahraničí. Jednalo se o tzv. akci „E“.²⁴⁰ Byly mezi nimi například i paní učitelka Vlasta Mikuláščíková a paní profesorka Míla Marková, které se

²³⁶ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 119.

²³⁷ Vladimír VALEŠÍK, (ed.), Pracovně výchovný tábor v Plané nad Lužnicí v letech 1943-1945, Tábor 1991, s. 70.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Přesun Pracovně výchovného tábora Planá nad Lužnicí do Pardubic – objednání přípravy, stanovení nákladů na přesun do Pardubic, inv. č. 17, sign. II-1b/2, kt. 2.

²⁴⁰ Tzn. Emigranten – emigranti, v táboře internované rodiny emigrantů měly sloužit jako rukojmí.

v táboře vzorně staraly o děti lidí popravených při „heydrichiádě.“²⁴¹ Teď v dubnu měly o přežití těchto dětí velké starosti. Nyní je místo matematiky učily chránit se před střelbou a střepinami granátů a bomb. Naštěstí bylo rozhodnuto o včasné evakuaci tábora.²⁴² 13. dubna proto přijelo z Brna pět nákladních aut, aby odvezlo oněch 48 dětí, 59 žen, 82 mužů a 7 četníků na vlak do Brna, odkud směřoval transport do Plané nad Lužnicí, kam dorazil 16. dubna v 17:00.²⁴³ Pracovně výchovný tábor se tak na samém konci války změnil v internační. To už je ale jiná kapitola.

Barákové tábory, v nichž žila většina nuceně nasazených dělníků, byly dvou typů. Zaprvé RAD RL IV, kde mohlo bydlet v každé místnosti 18 mužských civilních pracovníků, nebo 36 sovětských válečných zajatců. V typu RLM 501/34 pak bydlelo dvanáct civilních pracovníků v jednotlivých místnostech.²⁴⁴ Výpovědi pamětníků užití těchto baráků potvrzují, i když při tak velkém počtu nocležníků je pro ně těžké stanovit jejich přesný počet. Nás ovšem ani tolik nezajímá počet nuceně nasazených v jednom baráku, ale zážitky a vzpomínky lidí, kteří v mnoha případech stále nedostali odškodnění za své nasazení v Říši.

Stejně hromadně jako ubytování vypadalo i stravování pracovníků. O jídlo se v lágru staral majitel továrny nebo provozu, kde nasazení pracovali. Ráno obdrželi zaměstnanci černou meltu s bromem, při práci pak teplý Eintopf a k večeři měli většinou suchou stravu. Jak můžeme vidět, jídlo hodně připomíná stravování vězňů v koncentračních táborech, což ale není překvapením, vždyť nuceně nasazení vězně v drtivé většině připomínají, až na to, že měli přece jen trochu více volnosti. To se vztahuje pouze na dělníky ze západních zemí a protektorátu, protože východní dělníci žili v táborech obehnaných ostnatým drátem s nepřetržitou ostrahou. Na samém konci války ale Němci všechna diskriminační opatření zrušili, jelikož neúměrně zatěžovala jejich síly.²⁴⁵

Podobně se ke stravování vyjadřují i nuceně nasazení při budování zákopů proti Rudé armádě v Braniborsku v zimě 1944/45. „*Teplé jídlo bylo v podstatě pouze dvakrát denně a to ke snídani černá káva a 300 gramů chleba. Po skončení práce pak večeře, která byla náhradou za oběd. Jídlo sestávalo z pokrmů z jednoho hrnce a pouze asi třikrát týdně bylo*

²⁴¹ Pozn. tak se říkalo období po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, kdy bylo tisíce lidí zatčeno, mučeno a popraveno při snaze Němců zlikvidovat odboj v Protektorátu.

²⁴² Josef HAVEL, *Poupata ožehlá nenávistí*, Ústí nad Orlicí 2006, s. 53.

²⁴³ Přeměna Pracovně výchovného tábora Planá nad Lužnicí v internační tábor – hlášení o přesunu internovaných z Internačního tábora ve Svatobořicích, instrukce pro přeměnu Pracovně výchovného tábora Planá nad Lužnicí v internační tábor, pokyny pro přeložení Internačního tábora Svatobořice do Plané nad Lužnicí, Pokyny pro označení Internačního tábora Planá nad Lužnicí, inv. č. 19, sign. II-1b/4, kt. 2.

²⁴⁴ M. SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 122.

²⁴⁵ Pozn. to se týká hlavně nepřetržité ostrahy lágru, která vůbec nebyla třeba, protože pracovníci z východních zemí to měli domů daleko, neměli nárok na dovolenou a bez jídelních lístků si nemohli koupit nic k jídlu.

*trochu masa.*²⁴⁶ Tyto přiděly již vyloženě hazardovaly se zdravím českých zákopníků a na Němce nevrhá moc dobré světlo, že se nepostarali o nápravu, když kvalitní zákopy proti Rusům nutně potřebovali. Nejen na stravu si po návratu domů stěžovali nasazení zákopníci, což po válce vyvrcholilo podáním trestního oznámení na vůdce Kuratoria²⁴⁷ pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě.²⁴⁸ Ani jinde si Nacisté reputaci nenapravili, jak jsem se už zmínil.

Mladé Ukrajinky nebo Polky se měly lépe, pokud pracovaly v německých domácnostech jako služky, protože bydlely v bytě s onou rodinou, měly teplé a dobré jídlo a často je nikdo nešikanoval. Výdělek byl o něco vyšší než u běžných „auslendrů“ a na rozdíl od jejich krajanů mohly chodit na jednu vycházku týdně. Německé rodiny pak mnohdy své služky přijaly, čímž vznikala celoživotní přátelství. Nacistické orgány tento fakt jistě se skřípěním zubů přijímaly. Propaganda se proto snažila vykreslit cizince přicházející do Německa v co nejhorších barvách, aby domácí obyvatelstvo odradila od styku s nimi. Trestem za pohlavní styk cizince s Němkou bylo pro „auslendra“ zastřelení a ji poslali do koncentračního tábora. Přesto k tomu z důvodu osamělosti německých žen, jejichž muži byli na frontě, a stejného odloučení českých dělníků od jejich přítelkyň i manželek velmi často docházelo.

Druhým největším nepřítelem nuceně nasazených po lakomých německých vedoucích byly štěnice. Tento hmyz pravidelně zamořoval přeplněné baráky táborů, kde v ohromných hejnech obtěžoval nocležníky. „...*nepomáhalo, neb jen na krátkou dobu, plynování, které si v některých lágrech vymohli. Netrvalo dlouho a štěnice opět zahájily svůj úporný boj o lidskou krev. Lezly po stropech a spouštěly se z nich na své oběti.*“²⁴⁹ Štěnice obývaly velkou část lágrů a mohl jim uniknout jen ten, kdo bydlel u nějaké rodiny v soukromí. Mállokdo měl však takové štěstí, jak jsem už popsal výše.

Velmi bolestivé chvíle zažívali čeští nasazení v okamžiku, kdy zjistili, že při náletu zahynul někdo z jejich blízkých přátel. Takové smutné momenty se objevovaly až ve druhé polovině války při těžkých útocích britských bombardérů v noci. Nejvíce zármutku následovalo pochopitelně, když byly ztráty vysoké. Jeden tento smutný moment bych rád zaznamenal. Při náletu 6.8.1944 zahynulo v lágru Ludwigsfelde 14 chlapců a 56 dívek z ročníku 1924. Zprávy o úmrtích se rychle rozšířily domů, kde způsobily paniku.²⁵⁰ Rodiče

²⁴⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 92.

²⁴⁷ Pozn. aktivistická organizace mající převychovat mladé Čechy k říšské myšlence, nepříliš úspěšná.

²⁴⁸ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 92.

²⁴⁹ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ, (edd.), Byli jsme totálně nasazeni II., s. 22.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 45.

se o svých dětech snažili získat jakoukoliv informaci, ale bezúspěšně, což vyvolávalo hysterii. Nasazení pak domů posílali krátké dopisy, v nichž informovali, že jsou naživu.²⁵¹ Pochopitelně podobné tragické události v protektorátu způsobily neklid a odpor vůči nasazení se stále zvyšoval. V roce 1944 nakonec přešly české oddíly Technische Nothilfe natrvalo do protektorátu, kde měly chránit místní infrastrukturu, a zůstaly zde až do konce války.

Domů!

Čeští nasazení se na konci války rozhodli k útěku domů, přestože jim po dopadení hrozilo vrácení zpět, nebo poslání někoho z rodiny do Říše výměnou za dezertéra. Útek mnohých byl skutečně dobrodružný a zasloužil by si zaznamenání, ale z prostorových důvodů této práce se omezím pouze na krátký dovětek. *„Potom mi můj kamarád Josef Matějček, se kterým jsem tam bydlel, přivezl kolo a druhý den jsme na kolech odjeli domů. Večer jsme přijeli do Chemnitze, kde mi ruský voják ukradl kolo a já nevěděl, co si počít. Místní Němec, kterého jsme potkali, měl nějaká kola schovaná na půdě. Já si jedno z nich vybral a mohl jsem tedy pokračovat v cestě.“*²⁵² Osvobození nemuselo vždy znamenat lepší a spokojenější život místních lidí. *„Když pak na konci války přišli do Berlína Rusové, tak se chovali opravdu hrozně. Většina byla opilá a pak přepadávali, kradli a často i znásilňovali místní obyvatele. Při naší cestě domů z Německa jsme procházeli vylidněnými vesnicemi, kde byli všichni obyvatelé postříleni a nepohřbení leželi u svých domů, ve stodolách pak byly mrtvé krávy s jinými zvířaty.“*²⁵³ Obraz zkázy při projíždění Německa byl doslova všudypřítomný a můžeme ho vidět i dnes, když se podíváme na více než šedesát let staré filmové záběry. Pro pochopení hrůzné skutečnosti je ale lepší si pustit barevné záběry, protože ty vše ukáží tak, jak to člověk tehdy opravdu vnímal.

²⁵¹ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ, (edd.), *Byli jsme totálně nasazení II.*, s. 45.

²⁵² Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým dne 27.1.2008.

²⁵³ Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou dne 18.2.2008.

Zajatecké tábory a životní podmínky zajatců

Jak se voják stává zajatcem

Na frontě, kde může být válečné štěstí vrtkavé, se voják snadno dostane do zajetí. To na vlastní kůži poznali např. sovětsí vojáci krátce po vpádu Němců do jejich země, kdy jich byly statisíce zajaty v překvapivě rychlých obkličovacích operacích. Tehdy ještě netušili, že ze skoro 5 000 000 zajatých nepřežije válku více než polovina. Vzhledem k přijatým rasistickým názorům Němců a jejich nacistickému přesvědčení o východních národech se snad ani nelze divit. Zajetí Rusové byli odváděni do sběrných táborů za frontou, kde skoro nedostávali potravu, takže se vyhladověli po několika dnech vrhali na každý kus jídla. Brzy se u nich vyskytovaly blechy, vši a další parazité, protože možnost mytí vůbec neexistovala. Ve sběrných táborech za ostnatými dráty se v blátě povalovaly tisíce zajatých rudoarmějců. Tento obrázek samozřejmě u Němců vyvolával odpor a potvrzoval rasistické předsudky.

Zpočátku, kdy se operace Barbarossa vyvíjela pro Němce uspokojivě, se stalo hlavním cílem v zajateckých i pracovních táborech umořit co nejvíce Rusů, Ukrajinců a židů hladem a prací. Příležitostí k tomu bylo vzhledem k politice nacistů vůči východním národům dostatek. Plánovaly se rozsáhlé projekty kolonizace a výstavby nových domů pro německé osadníky z Německa, ale zároveň se počítalo i s rasově čistými Němci žijícími v Pobaltí. Rusové měli, podle představ nacistů spolu s jinými východními národnostmi, sehrát roli levných otroků na velkých latifundíích,²⁵⁴ jako v antické Spartě heilóti.²⁵⁵

Stejně špatně jako s Rusy mělo být zacházeno i s Čechy (Čechoslováky), kteří utekli z protektorátu a bojovali proti Říši. Němci na ně pohlíželi jako na „zrádce“, kdy jediným možným trestem byla poprava. Češi létající na bombardérech na území Německa tak vystavovali velikému riziku sebe a své rodiny, jimž hrozily represálie. Mnoho letců tak bojovalo uvnitř se dvěma pocity: válčit s Němci na jejich území a vystavit tak své blízké nebezpečí, nebo se raději nechat přeložit k nebojovým jednotkám. Strach a zodpovědný přístup k ostatním členům rodin byl důvodem, proč někteří volili druhou možnost. Většina jich však vytrvala v odhodlání bojovat za svou vlast.

²⁵⁴ Pozn. zemědělské usedlosti podle vzoru antických velkostatků.

²⁵⁵ Pozn. otroci, kteří však v Antice nezažívali takové bestiální zacházení od svých pánů.

Sestřelení spojenečtí letci byli vždy po dopadení převezeni a vyslechnuti proškoleným personálem v Dulag Luftu²⁵⁶ v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem.²⁵⁷ Zde je řádně vyslechli a poté poslali do různých zajateckých táborů podle hodnosti a podle druhu vojska, do kterého zajatec patřil.²⁵⁸ Němci se proto vždy snažili zjistit jméno, hodnost a služební číslo vojáka. Podle Ženevské konvence směli vězňitelům prozradit pouze tyto informace,²⁵⁹ což se jejich žalárnici snažili obejít různými dotazníky zaštiťovanými údajně např. Červeným křížem. Spojenečtí vojáci na ně však byli upozorněni a žádné předložené dotazníky nikdy nevyplňovali. Nezáviděníhodná pozice zajatce mohla být někdy posílena vazbou, nucenou prací mužstva za přítomnosti nepřátelského domácího obyvatelstva, které nevynechalo jedinou příležitost, aby spojenecké vojáky neuráželo a spílalo jim. Tyto situace rozhodně nepřidávaly zajatcům na psychickém stavu, jenž mohl být značně narušen už dopadením, a tak se někdy zajatec i zbláznil.

Zajatci zranění při sestřelení byli odvezeni do nemocnice, ale ošetření se z důvodu své národnosti nemuseli ihned dočkat. Velmi záleželo na tom, kdo naše vojáky léčil, jak ukazuje následující příhoda, kdy doktor zjistil národnost ošetřovaného a jeho vlastenecké cítění. *„Náhle doktor vyletěl od stolu, skočil ke mně, začal mi strhávat obvazy i s přilepenou kůží a řval: „Chodit... chodit!“ Požádal jsem tlumočnicka, aby zuřícímu doktorovi řekl, že přece i on musí vědět, zda na takových nohou se dá chodit nebo ne. To ho rozvzteklilo ještě víc.“*²⁶⁰ Je skoro zázrak, že zmíněný český letec Sgt.²⁶¹ Alois Šiška nejen válku přežil, ale mohl se po ní znovu postavit na vlastní nohy i bez berlí, s jejichž pomocí celou dobu chodil. Naším letcům dokonce určitou dobu hrozil vojenský soud, který se vzhledem k hrozbě poprav německých zajatců ve Velké Británii neuskutečnil.²⁶² Naši vojáci tak mohli strávit zbytek války v relativním bezpečí spolu s britskými zajatci v táborech pro válečné zajatce. Ani tam to však neměli žádní spojenečtí vojáci jednoduché, vzhledem k válečné situaci Německa, jež se s přibývajícím roky neustále zhoršovala.

²⁵⁶ Tzn. Durchgangslager der Luftwaffe – průchozí tábor letectva, sloužil jako přechodný i výslechový tábor pro spojenecké letce, sovětští letci byli drženi jinde.

²⁵⁷ Ladislav KUDRNA, Českoslovenští letci v německém zajetí 1940-1945, Praha 2005, s. 38.

²⁵⁸ Pozn. např. Stalag Luft byl zajatecký tábor pro poddůstojníky a mužstvo, je ale pravda, že v tomto táboře byli drženi i důstojníci, což u jiných druhů vojska nebylo.

²⁵⁹ http://cs.wikipedia.org/wiki/v%C3%A1lka%20v%20n%C4%8Dn%C3%BD_zajatec

²⁶⁰ L. KUDRNA, Českoslovenští letci v německém zajetí, s. 66.

²⁶¹ Pozn. seržant.

²⁶² Pozn. pokud by vojenský soud proběhl, dostali by čeští letci trest smrti za zradu a útěk do nepřátelské ciziny, ale jeden náš letec informoval britské zajatce, kterým se podařilo různými cestami informovat domácí úřady, jež pohrozily popravami několika německých zajatců za každého popraveného Čecha. Němci ustoupili.

Uvnitř zajateckého tábora

Vzhled zajateckého tábora se příliš nelišil od tábora koncentračního až na to, že zde nebyla postavena krematoria s plynovými komorami. Tábory tvořily dřevěné baráky obklopené ostnatým drátem a hlídané strážními věžemi s kulomety. To vše mělo zamezit útekům zajatců, z nichž někteří byli notorickými útekáři. Ovšem útek z tak dobře střeženého prostoru měl jen velmi malou naději na úspěch. Navíc v Německu by se zajatec neměl po útěku kam obrátit o pomoc, každý civilista ho za tučnou odměnu mohl snadno zradit. Snad jen v okupovaném Nizozemí nebo Belgii existovala jistá šance, jenže místní úřady až příliš dobře spolupracovaly s Němci.

Ministerstvo propagandy zahájilo štvavou kampaň proti nepřátelským letcům, takže po seskoku padákem do obydlené oblasti hrozilo zachráněným členům osádek lynčování od místního zfanatizovaného obyvatelstva. Určitě se nelze divit tomu, že nálety na Německo patřily mezi dobrovolné mise, u kterých bylo velké riziko zajetí, na rozdíl od akcí u Coastal²⁶³ Command, kde v případě sestřelení letounu hrozila smrt dehydratací v důsledku nedostatku vody a potravin v člunu na širém moři jen s malou možností záchrany.

Zajatí vojáci, pokud nebyli umístěni v pracovních nebo důstojnických táborech, chodili hrát fotbal, procházeli se, četli knihy, aby unikli každodenní nudě. Někdy zajatci nepobývali v dřevěných táborech, ale například i ve středověkém hradě Sovinci v Protektorátu Čechy a Morava. „*Shromažďovací místnost sloužila debatám, vyučování, rekreačním večerům a v dalších dvou společenských místnostech byla jídelna. V horním patře byla malá kaple, do níž se vstupovalo z chodby. Jeden z kamarádů položil na oltář madonu zajatců, vyřezanou ze dřeva, která měla být po ukončení války přenesena do Francie.*“²⁶⁴ Francouzští vojáci si zde alespoň našli duchovní útěchu pomáhající jim věřit, že se po válce znovu vrátí do své vlasti. Jedině ta zbývala, protože útek do Francie vzdálené přes tisíc kilometrů a navíc opevněný hrad s ostražitými hlídkami ho předem znemožňoval. Přesto se tito zajatci měli relativně dobře, protože nemuseli těžce pracovat (tak jako ti sověšští) a neměli žádné povinnosti, krom dostavení se na Appelplatz k rannímu a večernímu apelu. Jejich postavení bylo však vzhledem k potřebám pracovních sil pro německý válečný průmysl nejisté, a proto převedly německé úřady tisíce zajatců do civilního stavu, aby je snáze mohly zaměstnat ve svých továrnách.

²⁶³ Tzn. Pobřežní velitelství, letouny zde hlídkovaly nad mořem proti německým ponorkám, po velkých ztrátách k němu byla přesunuta i 311. československá bombardovací perut'.

²⁶⁴ <http://www.hradsovinec.cz/franczajatci.htm>, s. 2.

Američtí i britští vojáci byli v zajetí nejvíce „opečováváni“. Dostávali balíčky od Červeného kříže a jejich stav a stížnosti přezkoumávali měsíčně v zajateckých táborech pozorovatelé z neutrálních zemí.²⁶⁵ Dá se tedy říci, že jim nic nechybělo, ale hned jak se začala zhoršovat válečná situace Německa, začali i oni pociťovat nedostatek, především v zásobování jídlem, balíčky Červeného kříže,²⁶⁶ navíc byli ohrožováni leteckými útoky spojenců. Na samém konci války pak mnozí zažili transporty z táborů v blízkosti fronty do táborů v ještě relativně bezpečném vnitrozemí, kdy se přesouvali po železnici, jež byla několikrát denně bombardována a ostřelována spojeneckými letouny. Zajatci a untermensch byli často nahnáni jako dobytek do odporně zapáchajících vagonů s velmi malými, nebo žádnými dávkami jídla. Voda se podávala jen někdy, když byl vlak dlouhodobě odstaven. Jeden kbelík sloužil ve vagonu jako toaletní zařízení.²⁶⁷

Z tohoto svědectví je zřejmé, že důležitým hlediskem při studiu zajateckých táborů a situace v nich, jež je nutné mít na zřeteli, je: 1) doba, kdy byl voják zajat a kdy pobýval v zajateckém táboře. V době vojenských úspěchů Německa na frontách bylo přece jen stravování na lepší úrovni než později. Důstojnické tábory ovšem měly i v pozdější době lépe zajištěný přístup k potravinovým zdrojům. 2) národnost vězněného vojáka, protože Američané a Britové žili v daleko lepších podmínkách než Poláci a Sověti, kteří museli přežívat jako zvířata, mnohdy ve vlastnoručně vyhrabaných dírách v zemi. Těžká práce pak spolu s naprostým nedostatkem jídla značně redukovaly jejich počet. 3) vojenská hodnost zajatého vojáka, neboť platí, že i v zajetí mají generálové a plukovníci lepší tábor, stravu i zacházení než „obyčejní“ poddůstojníci a mužstvo, kteří někdy kvůli špatným dodávkám, nebo kvůli věznilům museli hladovět.

Věznění českoslovenští letci, jak jsem již poznamenal dříve, na tom byli z hlediska právního postavení podobně jako Poláci a Rusové bojující proti Němcům. Nacisté je považovali za zrádce a nejrady by je ihned postavili před vojenský soud, který by vynesl trest smrti. Často jim bylo vyhrožováno. „*Nato Němec dodal: Však vy budete u gestapa vypovídat, ti vás naučí. Možná jste už něco slyšel o jejich donucovacích metodách.*“²⁶⁸ Nakonec své hrozby nikdy nesplnili z důvodu obav o zajaté německé letce ve Velké Británii, jimž by tam pak hrozily represálie podle slov Winstona Churchilla.²⁶⁹ A ten jistě nemluvil

²⁶⁵ Pozn. především ze Švýcarska, kde měl Červený kříž své zmocněnce pro dohled nad zajateckými tábory.

²⁶⁶ Pozn. bylo v nich více jídla než dostávali zajatci z táborových kuchyní.

²⁶⁷ George J. Davis, *Hitlerova dieta*, Praha 2003, s. 30.

²⁶⁸ Eduard ČEJKA, *Zlomená křídla*, Praha 1970, s. 100.

²⁶⁹ Sir Winston Spencer Churchill (1874-1965) britský ministerský předseda v období druhé světové války a i v 50. letech. Stal se symbolem tvrdšího britského odporu vůči Hitlerovi, jako první státník vyjádřil nechuť k uzavření Mnichovské dohody (Československo díky ní přišlo o pohraničí a brzy i o samostatnost).

planě, to si mohli Němci ověřit. Proto posílali zajaté letce přes průchozí Dulag Lufty přímo do regulérních zajateckých táborů.

20. července 1944 však spáchalo několik německých důstojníků neúspěšný atentát na Hitlera v jeho velitelství Wolfschanze²⁷⁰ na východní frontě. Od té doby až do konce války již Hitler armádě nevěřil a začal zcela spoléhat na loajalitu jednotek SS pod velením Heinricha Himmlera, pod které převedl i dozor nad zajateckými tábory spravovanými do té doby výhradně armádou.²⁷¹ Pro zajatce to znamenalo tvrdší režim v táborech, protože SS se obávala dalších velkých útěků²⁷² a případné vzpoury, když spojenecké armády nezadržitelně postupovaly.

Českoslovenští letci pak byli vydáni do rukou gestapu a měl se konat onen již jednou odložený válečný soud. Za tím účelem byli převezeni přímo do Prahy, kde měli být vyslechnuti v úřadovně gestapa v Petschkově²⁷³ paláci.²⁷⁴ Odtud byli po výsledku přemístěni do vězení na Hradčanech, kde dva měsíce zakoušeli brutální zacházení, přičemž facky a kopance spolu se strašlivou nejistotou budoucnosti ničily jejich fyzický a psychický stav. Po oněch dvou měsících se po rozhořčených protestech Britů vrátili do zajateckých táborů, nejprve Stalagu I.²⁷⁵ v Barthu v Německu a pak Oflagu IV. C v Colditzu, kde se tábor nacházel ve velké pevnosti, v níž byli vězněni prominentní spojenečtí důstojníci. Například zde naši letci potkali slavného Douglase Badera,²⁷⁶ který byl ostatními spoluvězni vysoce ceněn. Jsou známy okolnosti jeho zajetí, kdy mu v hořícím letounu uvízla protéza a druhá se mu poškodila při dopadu na zem, přičemž on si vyžádal na svých věznitelích zaslání žádosti o nové protézy přímo do Anglie. Mezitím v nemocnici St. Omer, kde pobýval, dostal opravu svou poškozenou protézu, kterou Němci vytáhli z trosk letadla a sám velitel JG 26²⁷⁷ Adolf

²⁷⁰ Tzn. Vlčí doupě – leželo nedaleko Rastenburgu ve Východním Prusku, dnes východní Polsko, Hitler odtud řídil útok na Sovětský svaz v létě 1941.

²⁷¹ Pozn. Nejvyšší velení německé armády (zkr. OKH, Oberkommando des Heeres) spravovalo zajatecké tábory v operačních oblastech, na frontě i v zázemí a Vrchní velení německé armády (zkr. OKW, Oberkommando der Wehrmacht) se staralo o tábory ve Třetí říši, Generálním gouvernementu (tzn. území okupovaného Polska), Říšském komisariátu na východě (obsazené území Ukrajiny) a východních zemí (tzn. Litva, Lotyšsko, atd.), Norsku, Belgii a okupované Francii. Zajatci pak průchozími tábory přecházeli z pravomoci OKH do OKW, kde byli podle hodností rozdělováni buď do Stalagů (mužstvo), nebo Oflagů (důstojníci).

²⁷² Pozn. je zde myšlen tzv. Great escape (tedy Velký útek), který se uskutečnil v noci ze 24. na 25. března 1944 ze zajateckého tábora pro spojenecké letce Stalag Luft III. v Saganu, o němž ještě bude řeč.

²⁷³ Tzn. proslulá Pečkárna, kde za války rukou gestapáků zahynulo mnoho českých vlastenců.

²⁷⁴ L. KUDRNA, Českoslovenští letci v německém zajetí, s. 129.

²⁷⁵ Pozn. číslo odpovídalo počtu vojenského okruhu, k němuž byl tábor přidělen, velké písmeno pak označovalo lokalitu.

²⁷⁶ Sir Douglas Bader (1910-1982) britské stíhací eso s oběma nohama amputovanými, nenapravitelný útekář z německých zajateckých táborů, proto byl poslán do Colditzu.

²⁷⁷ Tzn. Jagdgeschwader 26 – stíhací eskadra číslo 26.

Galland²⁷⁸ ho pozval na prohlídku letiště v Audembertu. Z Gallanda s Baderem se stali přátelé až do Baderovy nečekané smrti.

Sám velitel Luftwaffe Hermann Göring, když se dozvěděl o Baderově žádosti, nabídl anglickému letadlu, které umělé končetiny přepraví, bezpečný doprovod. Britové to však odmítli a spolu s protézami shodili na francouzské letiště Audembert, kde byl Bader předtím na návštěvě, i několik bomb.²⁷⁹

Nejznámější útěk z německého zajateckého tábora

Nyní nastal čas zmínit onen slavný útěk spojeneckých letců ze zajateckého tábora Stalag Luft III. u Saganu. Nejprve je třeba si připomenout, že utéct ze zajateckého tábora se z několika důležitých důvodů podařilo málokomu. Celý tábor byl obehnan dva a půl metru vysokým plotem z ostnatého drátu, jenž byl vyplněn stočenými drátěnými překážkami, které navíc po každých sto metrech přerušovala strážní věž vyzbrojená kulometem.²⁸⁰ Deset až patnáct metrů z vnitřku tábora bylo vyhlášeno zakázaným pásmem, při jehož narušení dozorcí bez varování stříleli.

Okolí Saganu se stalo doslova lidským mraveništem, když zde byl umístěn Stalag Luft III., Stalag Luft IV., Stalag VIII. C²⁸¹ a tábor 308,²⁸² kde byli umístěni sovětští zajatci. S těmi, jak už víme, zacházeli Němci nejhůře, takže jejich tábor se dá klidně označit za lůň nejruznějších chorob a byl typickou ukázkou lidského utrpení.

Naši letci pobývali na počátku roku 1944 ve Stalagu Luft III., kde se přes rok připravoval hromadný útěk spojeneckých zajatců, v němž měl hrát mimořádnou roli bývalý radiotelegrafista bombardéru Wellington Mk.IC L7842 (KX-T) Arnošt Valenta.²⁸³ Byl jedním z vedoucích členů tzv. Escaping Committee²⁸⁴ snažícího se připravit útěk až 200 zajatců. Valenta měl na starost opatřování a následné padělání osobních dokladů, map a potravinových lístků přímo od Němců, kteří byli kšeftováním se zajatci chyceni do pastí, protože za prozrazení jim hrozilo okamžité odeslání na východní frontu. Zajatci chtěli utéct třemi tunely vyhloubenými pod táborovými baráky různými směry do nedalekého lesa. Němcům se nakonec podařilo jeden tunel lokalizovat a zasypat, zajatci druhý raději použili k uskladnění

²⁷⁸ Adolf Galland (1912-1996) německé stíhací eso se 104 sestřely a také Generál stíhacího letectva.

²⁷⁹ R. F. TOLIVER – T. J. CONSTABLE, Galland, Plzeň 1995, s. 115.

²⁸⁰ E. ČEJKA, Zlomená křídla, s. 101.

²⁸¹ Pozn. určen pro spojenecké zajatce z pozemních vojsk.

²⁸² Pozn. takto se označovaly zajatecké tábory umístěné v blízkosti fronty.

²⁸³ Arnošt Valenta (1912-1944) palubní radiotelegrafista u 311. československé bombardovací peruti.

²⁸⁴ Tzn. Výbor pro útěk – založen samotnými zajatci, měl i vlastní předsednictvo.

materiálu z výkopu třetího, nejdůležitějšího. Tzv. tunel Harry byl dokončen 14. března, v noci ze 24. na 25. března 1944 pak proběhl onen hromadný útěk. Velkou smůlou bylo, že zajatci přechali v nově ušitém civilním oblečení i s kufry, což je při plížení v tunelu velmi zdržovalo. Nakonec do tunelu vstoupilo osmdesát letců, než byli předčasně prozrazeni strážným, který objevil u východu z tunelu skrývající se letce.

Arnošt Valenta se s několika zajatci dostal až na saganské nádraží, ale vlak jim ujel dříve, než do něj mohli nastoupit. Brzy byli legitimováni Němci, kteří prohlédli jejich přestrojení a dopravili je do místního vězení, kde se pak setkali s dalšími 36 chycenými zajatci. Odtud je eskortovali do Zhořeleckého²⁸⁵ vězení, odkud jich pak 22 ve třech skupinkách nahnali gestapáci do nákladních aut a odvezli směrem k Saganu. Od té doby je už nikdo z kamarádů živé neviděl.²⁸⁶ Až po válce bylo objasněno, co se skutečně s odvezenými zajatci stalo. Gestapáci je u silnice mezi Saganem a Zhořelcem nechali vystoupit a ve škarpe popravit. Celkem padesát letců bylo takto zavražděno. Nacisté tak spáchali nejtěžší zločin i na spojeneckých letcích, neboť většina byli Britové a Kanadáňé, nechyběl mezi nimi ani náš Arnošt Valenta. Velitel šestičlenného vratislavského popravčího komanda E. Lux unikl po válce spravedlivému potrestání, protože zahynul v boji o město Vratislav.

Poprava spojeneckých zajatců, zjištěná Brity z náznaků Němců a od britských zajatců v samotném Stalag Luftu III., kteří se o ní dozvěděli od německého velitele tábora, vyvolala velké pobouření po celém světě a spojenci se zavázali k exemplárnímu potrestání všech zúčastněných gestapáků, k čemuž pak nedošlo kvůli jejich smrti v boji.

Někdy však Američané Němce přelstili tak, že to skutečně stojí za zmínku. V zajateckém táboře Stalag III.B blízko Frankfurtu pobývalo nedobrovolně až pět tisíc amerických vojáků, kteří od jednoho antihitlerovsky smýšlejícího strážného dostávali zprávy o situaci na frontách. V říjnu 1944 přinesl zprávu o postupu spojeneckých armád k západní hranici Třetí říše a že Němci chystají nějakou akci k jejich odražení.²⁸⁷ O několik dní později se v zajateckém baráku objevil německý důstojník požadující vydání amerických uniforem a jejich složení uprostřed místnosti. Zdůvodnil to přijetím nové skupiny amerických zajatců, kteří nemají vlastní. „*Taková blbost! Už vidím naše generály, jak posílají kluky do boje nahaté!*“ zašeptal jeden z nich.²⁸⁸ Když si pak po obchůzce ostatních baráků přišel důstojník pro řečené uniformy, tak je sice našel ležet stále uprostřed místnosti, ale rozřezané žiletkou na malé kousky. Američané se tedy alespoň mohli pomstít Němcům tímto způsobem.

²⁸⁵ Pozn. Górlitz – dnes na území Polska.

²⁸⁶ <http://www.praha14.cz/MC/letci/Valenta.html>

²⁸⁷ William BREUER, Tajné mise II. světové války, Český Těšín 2002, s. 254.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 255.

Uniformy měly posloužit Skorzenyho²⁸⁹ komandu během ofenzívy Němců v Ardenách k proniknutí za americké linie, kde by obracením ukazatelů a přestřiháváním drátů mátlí americké jednotky.

Zajímavé jsou pak osudy československých letců, kterým se v zajetí podařilo utajit svůj původ a byli Němci pokládáni za Brity. Bylo jich pouze několik, ale já bych se chtěl alespoň o jednom zmínit. Jiří Maňák²⁹⁰ odešel jako mnoho jiných po okupaci Československa nejprve do Francie, kde pokračoval v započatém výcviku na stíhacího pilota, a poté do Velké Británie. Tak jako pouze hrstka našich letců nevstoupil do 310. československé stíhací peruti, ale začal létat u britských peruti. Brzy se vypracoval, takže v létě 1943 velel britské 198. peruti létající na stíhacích bombardérech Hawker Typhoon²⁹¹ jako jediný Čech, což již samo o sobě je pozoruhodné.

28. srpna 1943 byl jeho letoun zasažen nad belgickým přístavem Knocke a Maňák přistál nouzově na moři. Druhý den vítr odnesl jeho člun k pevnině, kde byl zajat.²⁹² Protože létal u britské peruti měl její uniformu i služební číslo a Němce tedy ani nenapadla možnost, že je Čech, a navíc uměl perfektně anglicky bez přízvuku. Byl tedy po běžném výslechu předán do zajateckého tábora. Osvobození přišlo až 2. května 1945 v podobě amerických vojáků, tak jako pro mnoho spojeneckých vojáků v zajetí.

Po osvobození se spojenečtí vojáci i stíhači mohli vrátit do své vlasti, kde je čekalo radostné shledání s příbuznými. Rodiče často nemohli své syny poznat, protože zásobovací systém Německa na konci války skutečně nebyl nejlepší, mnozí z nich proto vypadali vyhuble. Srovnání s vězni koncentračních táborů ale není na místě, jelikož ti byli doslova jen kostrami potaženými kůží, které se zesláblostí často ani nedokázaly postavit na nohy. Velká Británie, Francie i USA²⁹³ se ke svým navrátilivším zajatcům chovaly stejně jako k vojákům vracejícím se z boje, ale opravdovou výjimkou byl Sovětský svaz. Zajaté ruské vojáky nejčastěji po návratu domů čekaly šikana, výsměch, odsouzení ze strany válečných veteránů a nakonec uvěznění v některém gulagu.²⁹⁴ Vše bylo způsobeno rozbujelou paranoiou Stalina,²⁹⁵ který zajaté ruské vojáky považoval od okamžiku zajetí za zrádce. Jako se zrádci s nimi tedy mělo být naloženo.

²⁸⁹ Otto Skorzeny (1908-1975) Obersturmbannführer SS, velel za války německým přepadovým komandům, nejvíce se proslavil tím, když komando pod jeho velením osvobodilo fašistického vůdce Benita Mussoliniho v září 1943 z internace určené italskou vládou v těžko přístupných Apeninách.

²⁹⁰ Jiří Maňák (1916-1992) jihočeský rodák, stíhací pilot, válečný hrdina.

²⁹¹ Pozn. britský stíhací bombardér, sloužil i jako stíhač při zachycování německých přepadových letounů.

²⁹² <http://www.fronta.cz/dotaz/zahranicni-letec-jiri-manak>

²⁹³ Tzn. United States of America – Spojené státy americké.

²⁹⁴ Pozn. proslulé tábory pro politické vězně na Sibiři s příšernými životními podmínkami.

²⁹⁵ Josif Vissarionovič Stalin (1879-1953) sovětský generalissimus a diktátor, má na svědomí milióny životů.

Paradoxem je, že ruské gulagy se v mnohém podobaly nacistickým koncentračním táborem, protože vězni v nich se měli také upracovat k smrti a ještě předtím přinést státu nějaký užitek. Teror v těchto zařízeních si s tím německým rovněž nezadal. To je podle mého názoru největší nespravedlností ve vztahu k zajatcům, kteří než upadli do zajetí, tak udatně bojovali za svou vlast i s nasazením života a po návratu ze zajetí se setkali místo úcty jen s pohrdáním, odporem a vězením. Je smutnou skutečností, že s podobným chováním se setkali i naši letci působící za války ve Velké Británii po únorovém převratu v roce 1948. Většina byla vyhozena z armády a postavena před soud, když se nový režim obával jejich oddanosti demokracii a touhy po svobodě. Někteří za to zaplatili životem.

Je naší povinností postarat se o tyto dnes již staré lidi, kteří přežili koncentrační, zajatecké i tábory nucené práce. Jsou poslední, kdo pamatují hrůzy dvacátého století, a až jednoho dne všichni odejdou, musíme si stále v knihách, dokumentárních filmech a dnes i ti nejmladší v počítačových hrách připomínat, co to byla druhá světová válka, kolik přinesla lidského utrpení, a zajistit, aby se už nikdy nic takového neopakovalo. To je mé nejvroucnější přání.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažil vypovědět pravdivý příběh o fungování koncentračních a zajateckých táborů a táborů nucené práce a nyní se je chci pokusit porovnat. Zjistil jsem tyto závěry: 1) koncentrační tábory byly stavěné převážně ze dřeva, což mohly být koňské stáje německé armády,²⁹⁶ někdy to byly konstrukce postavené samotnými vězni na místě. V tom se shodují s velkou částí táborů nucených prací postavených narychlo majiteli nedalekých továren pro očekávané nucené pracovníky a s většinou zajateckých táborů, jež vznikaly dále od obydlených oblastí, aby se zabránilo kontaktu zajatců s civilním obyvatelstvem. Výjimku tvořily například kamenné baráky Osvětimi I., které před válkou sloužily polské armádě a Němci je pouze stavebně upravili na vězeňské bloky. A pak také krematoria v Osvětimi II., kde v prvním patře bydleli členové Sonderkommanda starající se o chod těchto továren na smrt. Někteří nuceně nasazení pracovníci byli ubytováni u svých zaměstnavatelů v kamenných domech a do táborů jen chodili navštěvovat své kamarády. Zajatecký tábor Stalag VIII B v Lamsdorfu obsahoval zděný barák rozdělený příčkou na dvě poloviny, z čehož byly v každé polovině dřevěné palandy skládající se ze tří lůžek nad sebou.²⁹⁷ Nebo již zmíněný hrad Sovinec určený pro francouzské zajatce. To byly však pouze výjimky.

„Kvalita“ ubytování v porovnání koncentračních, zajateckých táborů a táborů nucené práce jeví jen malé odchylky a ve všech případech rozhodně nebyla špičková. Vězni koncentračních táborů spávali tak hustě na sebe natěsnáni, že jednotlivec se sám ani nemohl obrátit, a dostatečně dlouhý pobyt mezi spoustou zavšivených lidí při nemožnosti mytí vyvolával epidemie různých nemocí často končící smrtí. Dozorci z řad SS tento vývoj vítali, protože jim umožňoval zbavit se vězňů neschopných práce a na místa mrtvých přivádět nové budoucí oběti.

U lidí nasazených na nucené práce to bylo něco jiného, neboť každého zdravého pracovníka bylo třeba na místa uvolněná povoláními do Wehrmachtu, aby válečná výroba nestála. Němci tedy nemohli úplně ignorovat stížnosti dělníků na „špinavé“²⁹⁸ ubytování. Okrádání pracovníků nešlo vždy úplně zabránit, takže záleželo jen na ochotě místních orgánů, zda a jestli vůbec zakročí. Navíc se dá říci, že názorům západních dělníků²⁹⁹ Němci ještě naslouchali, zatímco východní dělníci na tom v mnohém byli hůře než zvířata, kdy se nikdo

²⁹⁶ Pozn. např. v Osvětimi.

²⁹⁷ L. KUDRNA, Českoslovenští letci v německém zajetí, s. 159.

²⁹⁸ Tzn. vši

²⁹⁹ Pozn. i z Protektorátu Čechy a Morava.

o nápravu ani nesnažil. Nasazení měli k dispozici samostatná patra na palandách v barácích, takže na tom byli lépe než vězni z koncentráků. Nebyli rovněž po práci zavřeni v táboře a mohli si zajít do nedalekého města na večeři, do kina atd. Zde tkví hlavní rozdíl mezi nimi.

Pokud jde o válečné zajatce, byli tom z hlediska ubytování lépe důstojníci než mužstvo a ještě lépe důstojníci ze zajateckých táborů pro západní letce. Důstojníci nemuseli pracovat a stejně jako vojáci dostávali balíčky Červeného kříže s potravinami, které jim pomáhaly přežívat i při chudé německé stravě. Ubytování neměli důstojníci nejhorší, spávali opět na palandách a nejvýše po osmi v místnosti, což by jim určitě mužstvo natěsnané v různém počtu v podobných barácích jistě závidělo. Sovětští váleční zajatci pak byli drženi v podmínkách, jež by se nelíbily ani zvířatům. Důstojníci i mužstvo museli bez výjimky pracovat a Němci jim neustálým ponižováním dávali najevo svou nadřazenost a prováděli na nich různé pokusy.³⁰⁰ Přespávali často v dírách v zemi, které si sami vykopali, takže nepřekvapuje, že po zimě měli nejvyšší úmrtnost ze všech zajatců.

Jídlo ve všech popisovaných druzích táborů se od sebe příliš nelišilo, což znamená, že vězni z koncentračního tábora dostávali denně vodovou polévku z tuřínu či řepy, krajíc chleba a kousek margarínu a k pití měla sloužit tzv. káva, která se vyráběla z listů a měla odpornou chuť. Po takovém „jídle“ spolu s těžkou prací například v lomech byli vězni za měsíc fyzicky na dně a brzy umírali. Některé zachránilo jen to, že byli brzy přeřazeni na administrativní práci do táborové kanceláře.

Nuceně nasazení, jak mi někteří sami vyprávěli, dostávali téměř stejné jídlo jako vězni, ale někdy měli štěstí, když sám ředitel firmy po omdlení jedné dívky přímo uprostřed směny zjednal nápravu a byl vydáván guláš. To bylo zcela výjimečné, protože ona dívka měla ukrajinský původ.³⁰¹ Nasazení se tedy obvykle museli spokojit s Eintopfem, krajíčkem chleba, margarínem a onou náhražkou kávy. Není po tom divu, že někteří raději utekli domů, ačkoliv špatné jídlo jistě nebylo hlavní motivací. Za takový útěk mohla být ovšem postižena rodina nasazeného, nebo byl on sám po dopadení poslán do pracovně výchovného tábora.

Jídlo válečných zajatců bylo podobně mizerné, ne-li horší. Anglický důstojník ho v zajateckém táboře označil takto: „*Strava, všeobecně řečeno, byla mizerná. Na den byl krajíc chleba tlustý na tři prsty, většina stravy se skládala ze zeleniny s nádechem masa, po kterém jsme vždy marně hrabali ve vařeném zelí.*“³⁰² O pití je lepší se ani nezmiňovat. Nebýt balíčků

³⁰⁰ Pozn. např. již zmíněný pokus o otrávení Cyklonem B provedený na ruských zajatcích v Osvětimi.

³⁰¹ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ, (edd.), *Byli jsme totálně nasazení II.*, s. 59.

³⁰² L. KUDRNA, *Českoslovenští letci v německém zajetí*, s. 163.

Červeného kříže, zemřela by zřejmě většina mužů v zajetí hladu. Naštěstí ve spojeneckých zemích mysleli v otázce jídla i na své válečné zajatce.

Dalším významným faktorem pro porovnání je chování dozorců, které už tak jednoznačnou podobnost jako u jídla neukazuje. Vězni v koncentračních táborech byli týráni a ponižováni po celý den, kdy Němci jen hledali záminku, aby mohli vězně týrat, nebo i zabít za jakýkoli triviální přestupek proti táborovému řádu. Jediný oddech představovala noc na blocích, kde si ale kvůli přeplněnosti nikdo moc neodpočinul. Život vězně koncentračního tábora tak ve vztahu k dozorcům bylo jedno velké utrpení.

Nuceně nasazení naproti tomu, pokud nepatřili mezi východní dělníky, mohli s dozorci vycházet dobře, protože je v táboře hlídal snad jen správce, případně několik esesáků. Jelikož měli nasazení po práci volno, tak do večerky mohli přicházet do tábora kdykoli. V tom měli nespornou výhodu oproti ruským a ukrajinským dělníkům a dělnicím, jejichž tábory byly kvůli nepřátelské německé propagandě hlídány nepřetržitě, přičemž ráno a večer doprovázely dělníky do práce a z práce stráže. To byla daň za východní národnost pracovníků.

Z válečných zajatců měli podobně jako u nuceně nasazených výhodu ti, kteří bojovali na západní frontě, protože k těm se Němci v souladu s Ženevskou konvencí chovali dobře, ačkoliv je tam, kde nebyl příliš pravidelný dozor dohlížitelů z neutrálních zemí, nasazovali do práce ve válečném průmyslu, a pak nesmíme zapomenout na onu popravu letců po tzv. Velkém útěku, což však byly spíše výjimky. Skutečně otřesně pak Němci zacházeli s polskými a ruskými zajatci, jež považovali za podlidi a tvrdým zacházením se je snažili zlomit, případně co nejdříve zlikvidovat. Po válce pak tyto zajatce ze SSSR čekalo snad ještě větší utrpení v jejich rodné vlasti, kde je zavřeli do gulagů na Sibiři coby zrádce.

Při své práci jsem se snažil využít veškerou dostupnou literaturu a prameny, abych například v kapitole o Osvětimi představil názory na danou situaci, jak ze strany vězňů, tak i velitele tábora Rudolfa Hösse, jehož Paměti jsou doposud nepříliš doceněným pramenem k historii tohoto tábora. Ukazují ve vši zrudnosti antisemitismus jejich autora a i přes určitou snahu zlehčit vlastní podíl na zločinech páchaných v táboře jsou pro nás lidově řečeno zrcadlem do duše pisatele, který se stal po skončení války jedním z nejznámějších zločinců dopadených a popravených.

Velmi jsem se snažil opírat o skutečné vzpomínky přímých účastníků, abych navodil dojem blízkosti válečných událostí a ukázal žalostnou situaci mnoha lidí v táborech (např. ruských zajatců, židů apod.). To se mi doufám povedlo i přes odpor a opovržení, které ve mně a v mých čtenářích budou nadále vyvolávat určité osoby a události. Je to jen správné, protože nám to zabrání zapomenout na ně, aby se po letech podobné věci nemohly již nikdy opakovat.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Státní oblastní archiv Třeboň,

Státní okresní archiv České Budějovice,

Státní okresní archiv Tábor,

SOA Třeboň, fond Koncentrační tábor v Letech

SOA Třeboň, fond Pracovně výchovný tábor Planá nad Lužnicí (1941) 1943-1945 (1947)

SOKA Tábor, VALEŠÍK, Vladimír, (ed.), Pracovně výchovný tábor v Plané nad Lužnicí v letech 1943-1945

Archiv autora - rozhovory

Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Juliem Černým ze dne 27.1.2008.

Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Václavem Drhou ze dne 18.2.2008.

Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem Janem Kamlachem ze dne 15.2.2008.

Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s panem ing. Josefem Kordou ze dne 7.12.2007.

Úryvek ze záznamu rozhovoru vedeného s paní Marií Traplovou ze dne 19.2.2008.

Publikované dokumenty:

HAVLÍKOVÁ, J.- VONDRÝSKOVÁ, L., (edd.), Místo určení: Sársko. Čeští nuceně nasazení vzpomínají, Praha 2004.

MOTL, Ctibor (ed.), Byli jsme totálně nasazení I.. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991.

MOTL, Ctibor – MEDŘICKÝ, Zdeněk, (edd.), Byli jsme totálně nasazení II.

Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1992.

Literatura:

ARAD, Jicchak, Belzec. Sobibor. Treblinka. Vyhlazovací tábory akce Reinhard, Praha 2006.

BREUER, William, Tajné mise II. světové války, Český Těšín 2002.

BROWNING, Christopher, R., Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku, Praha 2002.

ČEJKA, Eduard, Zlomená křídla, Praha 1970.

DAVIS, G., J., Hitlerova dieta, Praha 2003.

DWORKOVÁ, Déborah- PELT, Robert Jan van, Osvětim. 1270 až současnost, Praha 2006.

HAVEL, Josef, Poupata ožehlá nenávistí, Ústí nad Orlicí 2006.

HÖSS, Rudolf, Velitelem v Osvětimi. Autobiografické zápisky, Praha 2006.

KOUKOLÍK, Jiří, Sám neprojdeš, Praha 1989.

KRAUS, Ota – KULKA, Erich, Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi, Praha 1957.

KRAUSOVÁ, Aneta, Vzpomínky na totální nasazení, Dějiny a současnost 11, 2007.

KRONIKA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY, Praha 2004.

KRYL, Miroslav, Osud Terezínského ghetta v letech 1941-1944, Brno 1999.

KRYLOVÁ, Libuše – TRHLÍNOVÁ, Marie – KRYL, Miroslav, Terezín. Průvodce terezínským památníkem, Praha 1972.

KUDRNA, Ladislav, Českoslovenští letci v německém zajetí 1940-1945, Praha 2005.

LAGUS, Karel – POLÁK, Josef, Město za mřížemi, Praha 2006.

NEČAS, Ctibor, Cikánský tábor v Letech (1942-1943), Dějiny a Současnost 17, 1995.

NERAD, Filip, Búrská válka, Praha 2004.

SOFSKY, Wolfgang, Řád teroru: Koncentrační tábor, Praha 2006.

SPOERER, Mark, Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945, Praha 2005.

ŠIŠKA, Miroslav, Paměť mužů ze zvláštního komanda, Právo 18, č. 22., 2008.

REES, Laurence, Osvětim. Nacisté a „Konečné řešení“, Praha 2005.

TOLIVER, R., F.- CONSTABLE, T., J., Galland, Plzeň 1995.

TŮMOVÁ, Věra, Koncentrační tábor v Letech u Písku, Jihočeské necenzurované noviny 2, 1994.

Internetové stránky:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Irena_Sendlerowa

http://cs.wikipedia.org/wiki/Vyhlazovac%C3%AD_t%C3%A1bor_Treblinka

http://cs.wikipedia.org/wiki/v%C3%A1le%C4%8Dn%C3%BD_zajatec

<http://www.fronta.cz/dotaz/zahranicni-letec-jiri-manak>

<http://www.fronta.cz/nastin-typologie-koncentracnich-taboru>

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/camps/hodonin>

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/camps/lety>

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/camps/treblinka>

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin1>

<http://www.hradsovinec.cz/franczajatci.htm>

www.koncentracni-tabory.estranky.cz-Osvetim-Osvobození-Osvětimi

<http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=894&sid=630adb7314560bc1>

<http://www.palba.cz/viewtopic.php?t=465>

<http://www.praha14.cz/MC/letci/valenta.html>

<http://www.reinhard.mysteria.cz/Akce-Reinhard-největší-vyhlazovací-akce-v-rámci-holocaustu>

<http://www.reinhard.mysteria.cz/belzec-html>

<http://škola.romea.cz/cz/historie/12.php>

<http://www.zivapamet.cz/cs/o-zive-pameti/vzpomonky-pametniku/52...>

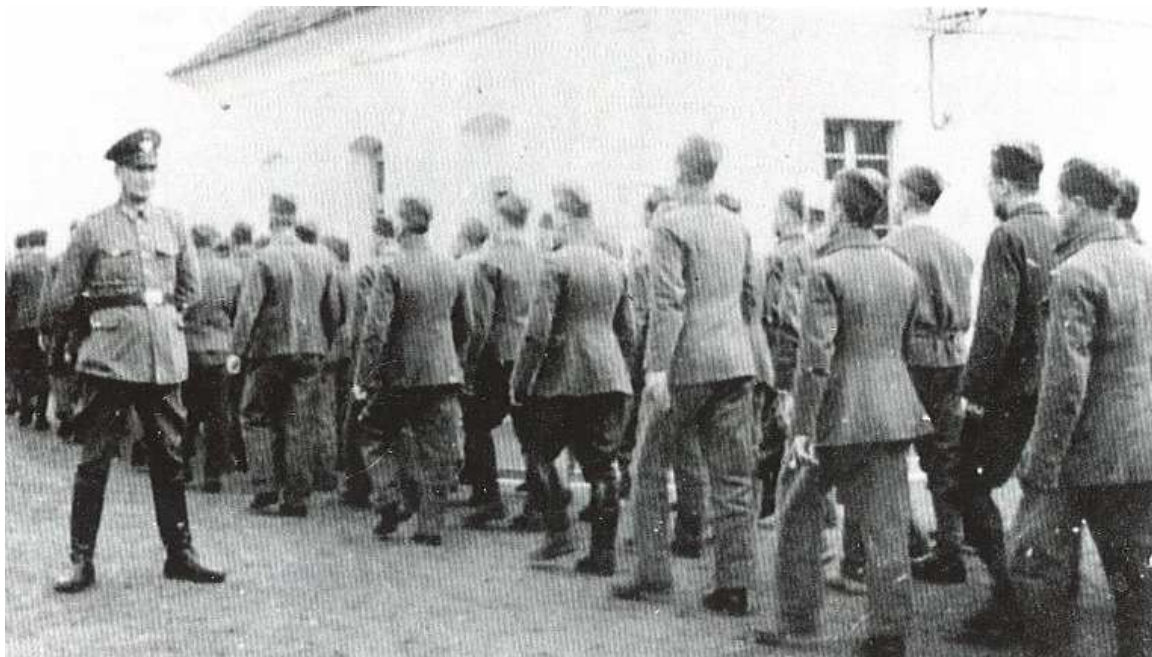
Seznam zkratek

- AEL – Arbeitserziehungslager – Pracovně výchovný tábor, do něžž byli posíláni dělníci, kteří špatně pracovali, sabotovali práci nebo utekli z nucených prací domů
- BMW – Bayerische Motorwerke – známá automobilka vyrábějící tehdy bojová vozidla
- DAW – Deutsche Ausrüstungswerke – firma zpracovávající dřevo a železo pro válečný průmysl
- DEST – Deutsche Erd und Steinwerke – firma vyrábějící cihly a provádějící kamenické práce, měla pobočky v několika koncentračních táborech
- GEDOB – Generaldirektion der Ostbahn – Generální ředitelství východní dráhy, spravovalo železnice na území okupovaného Polska, sídlilo v Krakově
- KPT – kárný pracovní tábor
- KT – koncentrační tábor
- RSHA – Reichssicherhauptamt – Nejvyšší říšský bezpečnostní úřad
- SA – Sturmabteilung – Útočný oddíl, předchůdce SS, tyto oddíly sváděly bitky s odpůrci
- SS – Schutzstaffeln – Ochranné oddíly, nejdříve Hitlerova osobní garda, později vojsko pod velením Himmlera
- SSSR – Sovětský svaz = Svaz sovětských socialistických republik – zabíral území dnešního Ruska, Litvy, Lotyšska, Estonska a Společenství nezávislých států (SNS)
- T 4 – Tiergartenstrasse 4 – berlínské ústředí akce eutanazie
- USA – United States of America – Spojené státy americké
- V2 – Vau (fau) zwei – raketa A1 odpalovaná kolmo vzhůru, která měla sloužit zejména jako odvetná zbraň nacistů proti britským městům za nálety Britů a Američanů na Německo

Seznam příloh

Příloha č. 1

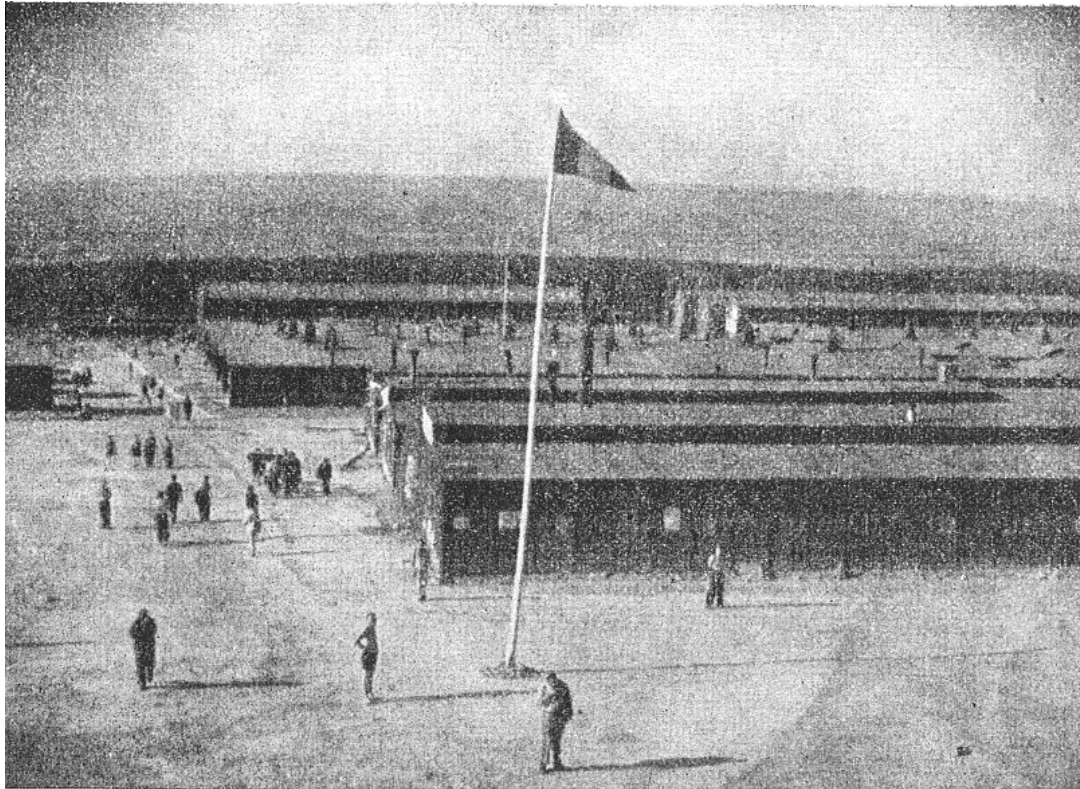
- Obrázek 1 Odchod pracovního komanda, Převzato: Miroslava Benešová – Doc.PhDr. Vojtěch Blodig – CSc., PhDr. Marek Poloncarz, (edd.), Malá pevnost Terezín 1940 – 1945, Pardubice 1996, s. 46.
- Obrázek 2 Komando Reichsbahn na nádraží v Ústí nad Labem, Převzato: Miroslava Benešová – Doc.PhDr. Vojtěch Blodig – CSc., PhDr. Marek Poloncarz, (edd.), Malá pevnost Terezín 1940 - 1945, Pardubice 1996, s. 46.
- Obrázek 3 Baráky vězňů v koncentračním táboře Buchenwald, Převzato: Dr. Miloslav Matoušek, Buchenwald, Praha 1945, s. 16.
- Obrázek 4 Lágr GBJ Berlin – fotografie z roku 1941, Převzato: Ctibor Motl, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 27.
- Obrázek 5 Neděle na lágru Mochbern – Berlin, Převzato: Ctibor Motl, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 10.
- Obrázek 6 Neděle na lágru Biesdorf – Berlin 1944, Převzato: Ctibor Motl, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 31.
- Obrázek 7 Děvčata ročník 1924 v lágru Finsterwalde, Převzato: Ctibor Motl, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 26.
- Obrázek 8 Děvčata z Kroměřížska, Převzato: Ctibor Motl, (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991, s. 11.
- Obrázek 9 Děti ve Svatobořickém táboře, Převzato: Josef Havel, Poupata ožehlá nenávistí, Ústí nad Orlicí 2006, 2. rozšířené a doplněné vydání, s. 47.
- Obrázek 10 Dětský domov – Kinderheim ve Svatobořickém táboře, Převzato: Josef Havel, Poupata ožehlá nenávistí, Ústí nad Orlicí 2006, 2. rozšířené a doplněné vydání s. 36.
- Obrázek 11 Zajatci RAF v táboře Stalag Luft I v Barthu, Převzato: Ladislav Kudrna, Českoslovenští letci v německém zajetí, Praha 2005, nestránkováno.
- Obrázek 12 Zajatecký tábor Stalag Luft III v Saganu, rok 1943, Ladislav Kudrna, Českoslovenští letci v německém zajetí, Praha 2005, nestránkováno.
- Obrázek 13 Dokument o zahájení provozu Kárného pracovního tábora v Letech, Převzato: Kárný pracovní tábor I. – oznámení o zřízení KPT v obvodu obce Lety, inv.č. 29, sign. 1.A.1, kt. 1.
- Obrázek 14 Dokument o dokončení Pracovně výchovného tábora v Plané nad Lužnicí, Zpráva o zahájení činnosti a o příchodu prvních osob zařazených do tábora, inv. č. 16, sign. II-1b/1, kt. 2.

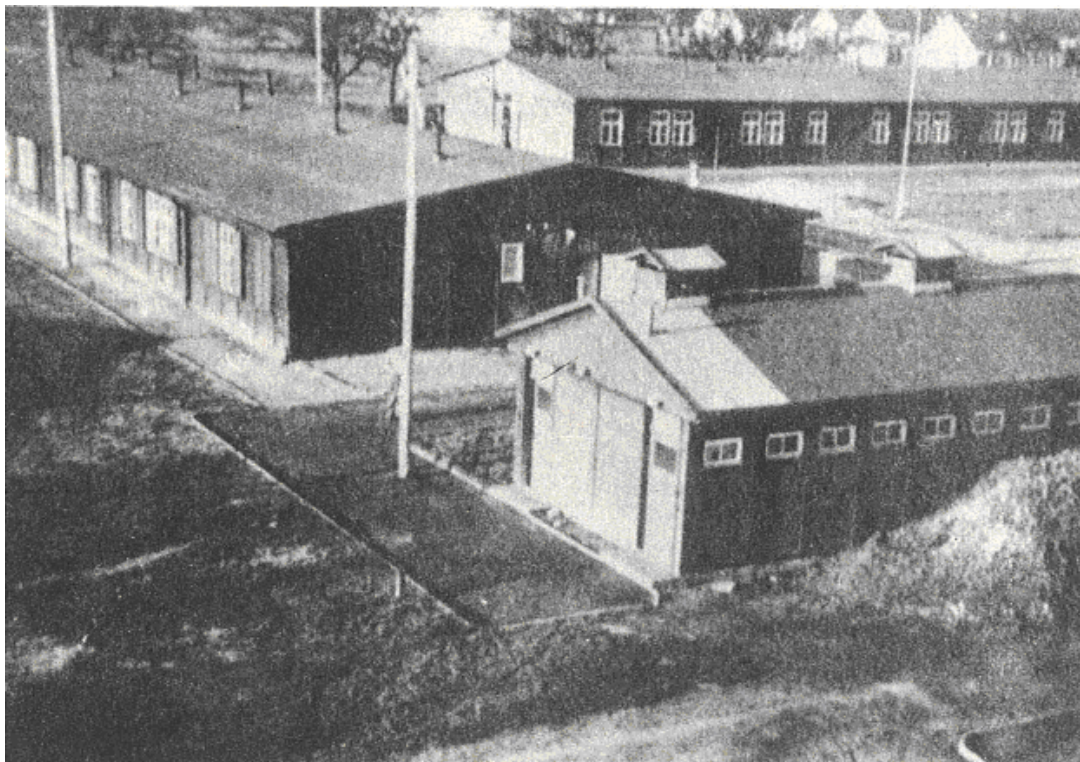
Obr. 1
Odchod pracovního komanda

Obr. 2
Komando Reichsbahn na nádraží v Ústí nad Labem

Obr. 3
Baráky vězňů v koncentračním táboře Buchenwald

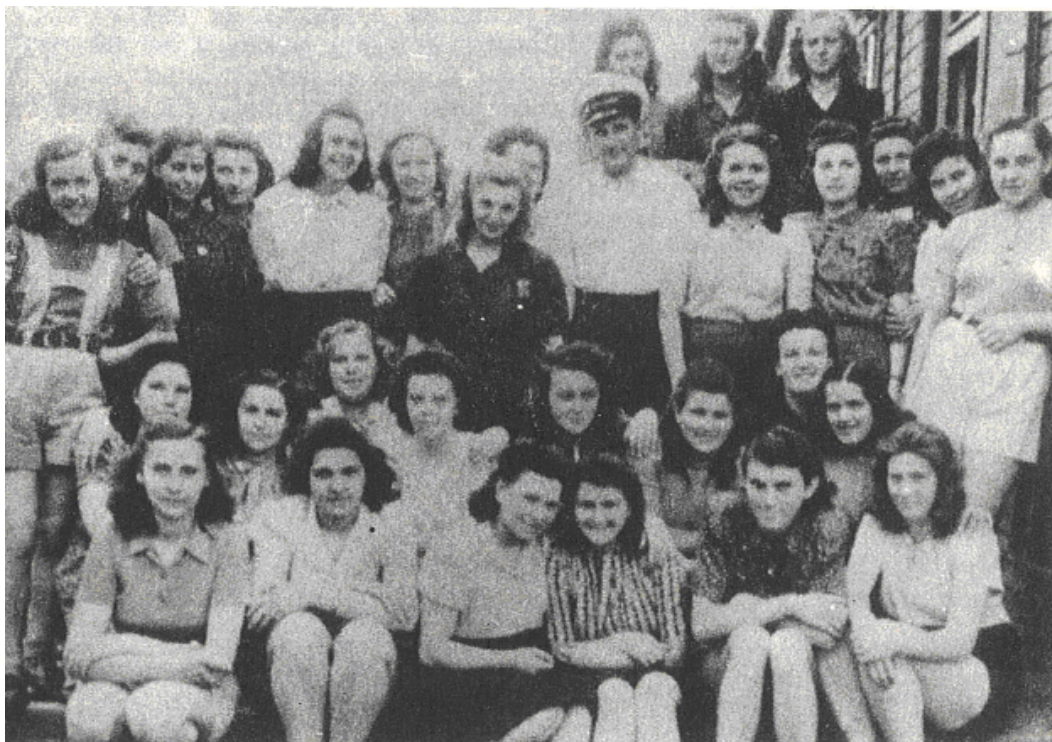
Obr. 4
Lágr GBJ Berlin – fotografie z roku 1941

Obr. 5
Neděle na lágru Mochbern – Berlín

Obr. 6
Neděle na lágru Biesdorf – Berlín 1944

Obr. 7
Děvčata ročník 1924 v lágru Finsterwalde

Obr. 8 **Děvčata z Kroměřížska**

Obr. 9
Děti ve Svatobořickém táboře

Obr. 10
Dětský domov – Kinderheim ve Svatobořickém táboře

Obr. 11
Zajatci RAF v táboře Stalag Luft I v Barthu

Obr. 12
Zajatecký tábor Stalag Luft III v Saganu, rok 1943

168 pres./40. 14.srpna 1940.

Prezidium okresního úřadu

P í s e k.

Kárný pracovní tábor I.v Letech,
zahájení pracovní činnosti.

Oznamuji, že s přijímáním chovanců do KPT.I.v Letech bylo započato dnem 7.srpna 1940.

Dnem 12.srpna 1940 bylo započato s nucenými pracemi na stavbě okresní silnice Lety-Staré Sedlo.

Do konce měsíce srpna t.r.bude dopraveno do KPT.celkem 188 osob, takže stav KPT.v Letech bude asi 180-190 osob.

Podle nařízení zemského úřadu v Praze lze chovance použít prozatím výhradně při stavbě silnice.

Ředitel kárného pracovního tábora:

Obr. 13

Dokument o zahájení provozu Kárného pracovního tábora v Letech

Arbeitserziehungslager Plan a.d.L. AEL

.1/V/1943 Plan a.d.L.,den 9.März 1943.

in den
Landesvizepräsidenten in Böhmen
Inspekteur der Nichtuniformierten
Protectoratspolizei Abt.VuH. Konzept

Prag XVI.,
M.Braun-Strasse 11.

Betrifft: Arbeitserziehungslager Plan a.d.L.;Dienstsetzung.

Ich melde,dass das Arbeitserziehungslager Plan a.d.L. wurde soweit es fertig war,am 9.März 1943 übernommen und in Dienst gestellt.

Die Vorkehrungen für die Einquartierung der Bewachungsmannschaft und für die Lagerinsassen sind sofort veranlasst worden.

Der Lagerverwalter:

Obr. 14

Dokument o dokončení Pracovně výchovného tábora v Plané nad Lužnicí